

RAST – L. XI,
ŠT. 6 (72)
DECEMBER 2000

ISSN 0353-6750



R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

UVODNIK	Smešno-žalostne drobtinice	497	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Meditacije	499	Stane PEVEC
	Mene prisilil je čas	500	Janez KOLENC
	V mračnih urah	501	
	Kot virus	501	Helena CRČEK
	Spolzek in	502	
	Čas brenči		
	Kot gora	503	
	Nimam doma		
	Sladkanje časa	504	Vladimira REJC
Proza	On	505	Stane PEČEK
	Šestdeset let po Vorančevem potovanju po Dolenjski	511	Barica SMOLE
Prevod	Psalmi		Jeanette WINTERSON
		519	Prevod: Špela TERBOVC
KULTURA	Opekarstvo in opekarji v Brežicah	525	Ivanka POČKAR
	Črnomaljska donatorja	537	Janez KRAMARIČ
	Škof Janez Stariha	541	Rozalija MOHAR
NAŠ GOST	"Življenje je mračno enigmatično v svoji namenjenosti, in sijajno v vsem, kar daje"		
	Pogovor s prof. dr. Matjažem Kmeclom	547	Ivan GREGORČIČ
	Slovenski verski muzej v Stični	560	Jana CVETKO
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Izobraževanje za dejavno državljanskost	565	Sabina JELENC KRAŠOVEC
	Prostori otroštva	573	Tomaž LEVIČAR
ODMEVI IN ODZIVI	Soočenje s preteklostjo dolenjske metropole	577	Tone GOŠNIK
	Simpozij etnologov konservatorjev	580	Dušan STRGAR
	Slike Branka Suhyja (1995 - 2000)	583	Igor ZIDIČ
	Zmagoslavje barv	585	Iztok PREMROV
	Plemenitaševa "Opeka"	586	Katja CEGLAR
	Zgodovinski vrtovi Dolenjske in Posavja	588	Marinka DRAŽUMERIČ
	Spregovorila ranjena duša	589	Jože GORENC
	Sveži sadeži pod drevesom besede	591	Sonja KORANTER
	Kratek izlet Ratka Cvetniča	593	Tomaž KONCILIJA
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (65)		596	Karel BAČER
KRONIKA	September - oktober	602	Lidija MURN

SMEŠNO-ŽALOSTNE DROBTINICE

DOM
82
RAS



D2007/1945

Rast s to številko zaključuje enajsti letnik. Toliko let revija prihaja k naročnikom in bralcem, toliko let je zbirališče in hranilec strokovnih, literarnih in publicističnih stvaritev ljudi, ki živijo na območju nekdanje Dolnje Kranjske ali pišejo o nji. Ni samo hranilec in trajnostni pričevalec skozi minevajoči čas vsega tega, ampak s svojim obstojem in rednim izhajanjem kot prostor, odprt za objavljanje, deluje tudi spodbujevalno, da dosedanja in novi pisci potrdijo in izpričajo svojo ustvarjalno delo, s tem pa pomagajo graditi in utrjevati kulturno podobo tega območja, publicistično in revialno dolgo prej zanemarjenega kot ne. Pustimo ob strani, ali bo nekdanja širša Dolenjska, ki je bila v domoznanstvu in geografiji začrtana od Save do Notranjske in od juga Ljubljane do Kolpe, svojo istovetnost gradila kot ena regija ali kot belokranjska, dolenjska, posavska in morda še kakšna druga manjša regija, dejstvo je, da bo "slovenski jug", če uporabimo ta sicer nekoliko pejorativen izraz, dovolj močan in prepričljiv le, če se bo znal na nekaterih področjih trdno povezati. Vsaj kar zadeva revijo Rast, ki poskuša z vključevanjem piscev in tematik celotno območje kulturno in ustvarjalno uveljaviti ter izpričati, to nedvomno drži. Ob tem pa na uredništvu in svetu revije iz leta v leto ugotavljamo – po daljšem času tokrat tudi v uvodniku javno potarnajmo – da je posluš za revijo v več občinah izredno slab oziroma kar nikakršen. Upamo, da to ne odraža tudi siceršnje zapostavljenosti kulture v teh skupnostih, ampak da gre le za spregledovanje pomena, ki ga revija ima tudi za manjše občine. Če ob vsem tem pogledamo še, kolikšne so denarne obveznosti soustanoviteljic, ki ob ustanoviteljici Mestni občini Novo mesto – med drugim jo tudi to izpričuje kot kulturno središče širšega območja – podpirajo izhajanje Rasti, je vse skupaj videti smešno ali pa žalostno, kakor že hočete. Gre namreč za drobtinice, ki jih pri rezanju občinskih proračunov nihče ne bi pogrešal, za revijo pa bi seveda pomenile ne le denarno, ampak tudi moralno podporo. Z upanjem, da bo v prihodnjem letu več sonca pospeševalo Rast, vsem sodelavcem, naročnikom, bralcem in podpornikom želim v imenu vsega uredništva vesele božične praznike ter zvrhan koš osebnega zadovoljstva in uspešne ustvarjalnosti v novem letu!

Milan Markelj,
odgovorni urednik



Stane Pevec **MEDITACIJE**

NIKOMUR CILJ NI SPOROČEN

*Nikomur cilj ni sporočen,
a vsak rodi se, da potuje.
Pot kot zagozda se zožuje
v nikoli razvozlan pomen.*

*Nam v neobljudeni brezkrainosti
poslanstvo je namenil skrit načrt?
Ali pa v krogu, ki ga z rojstvom sklepa smrt,
res nismo več kot splet slučajnosti?*

*Zgneteni po naključju iz snovi,
ki večna sama sebe vklepa
v minljivi čar oblik in iz pohlepa
po neminljivosti jih spet zdrobi.*

PO MERI OPAZOVALCA

*Umakni se mravlji s poti,
ko ti korak brezciljno tava,
ona pa otovorjena hiti
skozi pragozd, ki je zate trava!*

*Stvari so vedno po meri opazovalca.
Ne manjše in ne večje, kot se njemu zde.
Drugačne vidi takale živalca,
kot smo o njih prepričani ljudje.*

*Naj vsak, kar nas doma je na planetu,
ima neodtuljivo pravico,
da varno po svoje živi v svojem svetu
in da slepi se vsak s svojo resnico!*

PRIDE ČAS

*Pride čas, ko ničesar več ne pogrešaš,
kar ti življenje more dati,
bolj drugim kot samemu sebi potreben
kakor številka nad vrati.*

Stane Pevec
PRIDE ČAS

*Zaradi njih ne moreš kar oditi
kot nepovabljen gost s prvim vlakom.
Počasi, obzirno od njih se odmikaš,
neopazno korak za korakom.*

*S soncem toneš v svojo večerno zarjo
in upaš, ko sta vse bliže obzorju,
da kaj tudi za tabo kot za njim ostane
še nekaj časa žareča sled na morju.*

ŽIVLJENJE

*Nemirno kot na vodi slika
se bežno samo
na soncu zasvetlika
iz ene v drugo temo
kakor reka, ki ponika.*

HAIKU

*Štor me povabi,
naj sedem: "To ostane."
Jaz: "Od nas še manj."*

Janez Kolenc MENE PRISILIL JE ČAS

*Mene prisilil je čas,
da pevec postal sem tistih poljan,
kjer bele marjetke pod zemljo cveto.
Verujem v tisto le dlan,
ki ji zemlja postreže
meso, napojeno z lažjo.*

*Pa bil sem otrok z veselih poljan
in s svobodnih visokih smrek,
zdaj verujem v sinjino le tistih oči,
ki so odprtine v tišino večne noči.
Le to je večno. Vse drugo je lažno -
obenem plačilo za trenutkov brašno.*

*Laži, ne laži, saj je vseeno,
lahko celo kot pomnik vsajeno.
Dež časa pere v nalivih in spere,
potem grobar v izpraznjeno
izkoplje določene mere.*

V MRAČNIH URAH

*V mračnih urah v temo skrit
opazujem iz nje ta čudni svet,
v mračne more spominov ujet,
skrit sam vase, sam sebi privid.
Sem doživel? Če v drobceno dlan
medle zavesti spomin položen,
strah pred mračnim nekje prebujen
davi, straši, od groze pijan.*

*Kdo me trpinči, kdo opazuje?
Molk odgovarja, molk opravičuje,
v sebi pa ve, da zavestno si laže.*

*Misel čez dan raztresena,
stisnjena v ozko, z dvomi povezana,
v gnusno gnilobo smrti mi kaže.*

Helena Crček KOT VIRUS

*Kot virus sem se vtihotapila vate,
Pijem te neslišno
Kot dah pajčevine,
Božam te z notranje strani,
Dolbem srčiko tvojih prividov,
Rak sem, ki žre in jedka,
Ne znam hoditi naprej,
Samo nazaj,
Vendar ta nazaj ni vračanje,
Ampak požiranje,
Osvajalska vojna,
Prikrita bolečina, ki se bohota
Kot alge na morski obali,
bolečina, ki gnije in se peni,
Ki ubija počasi in neslišno,
In ko se dovolj razbohota,
Je prepozno za kričanje.
Ubijem te lahko,
Zgrudil se boš v moje naročje,
Hladen in razžrt,
Vendar je moje naročje znotraj tebe,
Moj poljub tvoja lastna sapa,
Ki jo dihaš.
Ne moreš me občutiti,
Ne videti,
Se me dotakniti.
Ostajam v tvojem obstoju in
Umiram od hrepenenja,
Ker te ne morem poljubiti
S svojim lastnim poljubom.*

SPOLZEK IN

*Spolzek in prozoren si kot meduza.
Ne vidim te,
Oplaziš me z lovkami,
Pečeš.
Lovim te,
Da bi te vrgla na ponev obale,
Pa se izmuzneš med svoje labirinte.
Bežim pred tabo,
Pa prilepiš velikanski poljub
Na moje razbarvano čelo.
Jo-jo na vrvici tvoje igre sem.
Molitve ne zadostujejo,
Pričakovanja in pozabljenja so odvečna.
Z elastiko sem vklenjena
Med tvoje dlani,
Nimam svojih stopinj,
Moje oči gledajo skozi tvoja usta.*

ČAS BRENČI

*Čas brenči kot vrtoglavica.
Vsemogočno.
Predirljivo.*

*Po toboganu minevanja
Se spušča
In ne ve za trenutke.*

*Samo polzi
Tiho in neslišno
Kot otrok,
Ki se ponoči odtihotapi mimo spalnice svojih staršev
Na bojne pohode.*

*Njegove stopinje so gube na čelu,
Raskave roke,
Ukrivljena ramena.*

*Stopa kot starec
Z nasmehom otroka,
Tiho in neopazno, samo polzi.*

*Ne čaka
In ne prehiteva.*

*Je
In ga ni več.*

KOT GORA

Kot gora.

*Čuječa.
Trepetajoča.
Drhteča.*

*Dehteča kot dekliške prsi.
Nedotaknjena in lomljiva kot porcelan.*

*Obok nad spominom
In razum boleč pod senco.*

*Neskončna obala,
Ki objema morje!*

Kot gora.

*Preproga pogledov.
Vernisaž dotikov.*

Kot gora.

Stoletna in sama.

NIMAM DOMA

*Nimam doma
Nimam imena
S katerim bi me lahko poklical
Nimam naslova
Na katerem bi me lahko našel
Begavka sem
Ranjena lisica brez brloga
V starih pečinah
Si ližem rane
In zbežim ob vsakem šumu
Bližajočih se korakov
Slutnjo doma iščem
Ali vsaj nekaj
Kar bi bilo podobno
Vrnitvi
Preganjajo me glasovi
Mojih mladičev
Zavetje iščem
A ni nikjer niti
Samcatega macesna
Ob katerega korenine
Bi lahko naslonila svojo glavo
Nimam imena
Nimam stopinj*

Vladimira Rejc **SLADKANJE ČASA**

*Pritajena golota.
Splaknjene misli.
Naletavajoče upanje.*

*

*Vodno kraljestvo.
Mokra izbočenost.
Vznemirjen ribič.*

*

*Pajkove tančice.
Dvignjene prsi.
Šepetanje cvetličnega gaja.*

*

*Razprto poželenje.
Potne kapljice.
Nežno oblikovanje.*

*

*Podivjane misli.
Vsakodnevno hrepenenje.
Sladkanje časa ...*

*

*Dvigajoča pokrajina.
Prežagano drevo.
Čipkaste rokavice.*

*

*Okrogla preproga.
Zasanjan pogled.
Dolgi požirki ...*

*

*Neskončno beganje.
Odplavljena duša.
Skrivnostna tišina.*

Naenkrat me je brez razumljivega vzroka zgrabila želja, pravzaprav nuja, skoraj kot organska potreba ali nenaden izbruh nerazsodne bolečine, da bi izstopil, sezul čevlje in začel bos divjati po premraženih zgodnjepomladanskih pokrajini, ki jo je Stvarnik (verjetno že po izteku napornega delovnega dne) samo za silo potresel z nepresejano zemljo, da bi vsaj prvemu vtisu prikril svojo površnost; lahko pa, da je tukaj stal z enim stopalom (obris prav namiguje na to!), ko je okoli sebe modeliral hribčke in dolinice, in se mu potem (ko je prestopil in otrese noge) ni ljubilo pogledati nazaj, ter pogladiti delovne sledi, kot to delajo celo najbolj zanikrne vrtnarice; še bolj verjetno je, saj vendarle ni bil čisto navaden diletant, da je to pokrajino sploh namenil za kaj drugega, za kakšno smaragdno jezerce, dovolj globoko, da se ne bi videlo razpraskanega dna, in je (kar se rado zgodi v obilici dela, pa tudi zaradi ustvarjalne raztresenosti) pozabil najpomembnejše: natočiti vodo. Skoraj gotovo pa ni pričakoval, da se bo po njegovi podobi ustvarjeni tukaj naselil ter pokrajino prisilil v občevanje in rojevanje. Ampak, kar je, je! Če je Stvarnik njega ustvaril po svoji podobi, potem on njo podreja (to si že lahko privoščim!), lišpa in izkorišča po svojem okusu ter prepričanju. Pri tem seveda ne gre za to, da bi Stvarnika popravljal (bog ne daj kritiziral!), temveč le za nadaljevanje nedokončanega. In že zaradi tega, zaradi teh odnosov se ne spodobi, da bi odrasel človek, kot kakšen nori kurent, bos poskakoval po polju in morda celo rjovel, odpiral vrata po vasi ter spravljaj ljudi v zadrego, ali poklicati avto z rdečim križem ali s policijskim emblemom.

Želja pa je kar vztrajala, pritiskala, ukazovala in besnela, le pogovarjati se ni hotela. Ni zmogla dovolj volje. Ali pa se je v svoji obsedenosti, ki se je stopnjevala z vsakim obratom koles, da sem moral zavreti in ugasniti motor, podzavestno vseeno bala, da bi v pogovoru odprla vrata, za katerimi so skriti pravi vzroki. To bi se brez dvoma prej ali slej zgodilo, saj v pogovoru ni zadnjih vrat, vedno so še ena, ki se dajo odpreti. Na koncu koncev te sama pokrajina, pa naj je še tako površna in izven okusa, vendarle ne more iztiriti; pusti te kvečjemu ravnodušnega ali pa rečeš, da so ubogi, ki morajo tu živeti.

Ob avtu se je ustavil pes, potuljen vaški mešanec. Ni se mu zdelo vredno, da bi vzdignil glavo in me pogledal, ali pa je to opravil, še preden sem ga opazil. Takile cucki, ki tavajo brez gospodarjeve volje, si ne morejo privoščiti neopreznosti in tudi vedo, kdaj in kdo jim je nevaren. Zmeden tip za volanom ustavljenega vozila že ne! Ovohal je gume in jih poscal. Vse štiri. Potem je odtaljal v vas, zadovoljen s seboj. Na sprednjo levo tačko je šantal, in če bi hodil po blatu ali po prahu ali pa bi imel vlažne podplate, bi ena stopinja odstopala od običajnega vzorca. Dokler bi ostala sled, bi jo prepoznal. Bi vedel za potuljenca, ki se mu ni zdelo vredno dvigniti glave.

Je ključ v stopinjah?

Prav! Potem se nehaj izogibati in končaj že enkrat s tem! Izstopi iz avta, izstopi iz sebe in poišči stopinje, ki si jih pred pol veka tu nekje raztresal. Blata, prahu in solz je bilo takrat dovolj, da je kje ostala sled, da se kakšna stopinja le ni popolnoma razkrojila. Lahko tudi, da se je kam stisnila, v kakšno razpoko in tam otrpnila, celo okamenela, ali pa je nanjo, takoj ko je bila odtisnjena, padla kakšna peza, pod

katero je sicer ostala živa, ni pa mogla živeti. Sama ne. Kajti sama lahko samo čaka, kdaj se bo peze lotila kakšna sila, kakšen potres ali pa neverjetno naključje, in jo toliko zrahljala, da se bo lahko vključila v krvotok letnih časov, ki po neki svoji, izdatno razložljivi, vendar nikomur zares doumljivi logiki določa, kaj se bo takoj, kaj malo kasneje razkrojilo v veter in kaj bo dozorelo v plod. Seveda je tudi možno, da kakšna stopinja, v kakšni razpoki in pod kakšno pezo sploh ne čaka kakšne sile in ji je preprosto vseč bivanje v nebivanju, pač: česar ni videti in ni slišati in ni otipati in ni vohati in ni okusiti in ni spominjati - tudi boli ne; še manj pa sili v bosonogo divjanje po premraženih zgodnjepomladanski pokrajini in je to shizofreno nagovarjanje bržčas povzročila kakšna popolnoma nepomembna banalnost, recimo po srajci polita jutranja kava.

Kajpada vem (in to me, hotel ali ne, spodbuja in draži!), da smo, družina, tri ali štiri leta čemeli pod tem nebesnim obokom, previsokim, da bi se lahko pokrili z njim, prenizkim, da bi lahko dihal, in čakali na večer, ko se bo oče vrnil z novico, da je dobil delo. Pa je bil menda preveč rdeč. In ko je plima človeške neumnosti naplavila vojno, ga je že prvi dotik odplaknil na Rab. Vrnil se je samo za toliko, da je pre-spal (če je?), potem so ga spet odpeljali in je med dvema ponujenima uniformama izbral tretjo, črtasto s številko.

Žal to vedenje o kratkem bivanju v eni od teh vasi, mimo katerih sem se vozil in pred eno naposled obstal, ni avtohtona rast na moji livadi spomina. Iz teh krajev je izvorna samo podoba Črčkove France, ki ima glavo ves čas zamarušeno z veliko temno ruto z drobnimi rdečimi pikami. Te rdeče pike zelo spominjajo na dišeče gozdne jagode ali na sladke češnje hrustavke (nikakor pa ne na naslikane rdeče kaplje na čelu kronanega Kristusa), čeprav ima Črčkova Franca obraz iz kršja. V rokah drži, ravno tako ves čas, leseno golido s pravkar pomolženim mlekom, včasih tudi na peči posušene jabolčne krlje, čeprav ima Črčkova Franca obraz iz kršja. Ampak ta spomin je še vedno tako topel, kot je bilo takrat mleko v golidi, čeprav je imela Črčkova Franca obraz iz kršja. Če bi me ta spomin silil, naj izstopim, se ne bi obotavljal. Pokleknil bi in poljubil najlepši košček zemlje (ki jo je ustvaril Stvarnik), čeprav je njen obraz iz kršja.

Pristen je tudi pogled na cerkvico svetega Antona, ki čepi na strmi severni rebri, z železniško progo ločeni od kotline. Lep pogled, vendar brez posebne razlage ali pa čustev. Je pač eden izmed mnogih gričkov s cerkvico, ki si je v nekem trenutku vzel prostor v spominu. Vsi drugi podatki (še za resno radovednost jih ni!) so se presadili iz materinega spomina. No, gotovo je pristen tudi nelagoden občutek ali celo strah, kdo bi vedel, ki me je vsakokrat neprijetno naježil, kadar me je obšlo, da bi te kraje obiskal. Zato jih nisem. Raje ne! Tudi danes sem na križišču zavil po pomoti, že po tistem, ko sem si v bifeju s kavo polil srajco in si je kot mravlja preščipnjena natakara vze-la za poklicno dolžnost, da me opere z mineralno vodo.

“Tako vas uredim, da žena še opazila ne bo!”

V avtu sem potem klel, da bi za napitnino, ki sem jo odrinil mravlji, lahko kupil novo srajco. Če to povem ženi, bo res hudo! Ne, ne! Sploh mi ne bi verjela! Takih neumnosti nobena ženska ne verjame, akoravno jih dan na dan izkorišča. Šala je v tem, da je vsaka ženska zase prepričana, kako le ona obvlada to veščino.

Globokoumna možakarska ugotovitev me je prekucnila v dobro voljo, ki je ostala z menoj tudi potem, ko sem opazil, da ne vozim po

pravi cesti, saj se ne bi smel toliko časa vzpenjati in tudi gozda je bilo preveč. Pa kaj! Vsaka pot v Rim pelja - jupajdi, jupajda!

Kotlina, ki je zazijala pred menoj, ko se je avto izvil iz hoste, me ni bila vesela. Namrščila se je in mi z vsem telesom dopovedovala, da nisem zaželen, da naj obrnem, da naj se poberem.

Pa kaj! Vsaka pot v Rim pelja - jupajdi, jupajda!

Ne dolgo.

Razigrano jupajdaštvo se je začelo topiti v nelagodnost. Iz podkožja je začela riniti na površje nekakšna srbečica, da sem moral za to zaposliti eno roko. Potem so se nekatere stvari ob poti, prometni znaki, stebrički, telefonski drogovi, začele nesramno spakovati in namigovali na kdo ve kaj. Kar tako: že veš! Kot v drobnih otroških zastraševankah, ko si nabirajo izkušnje za svet odraslih: "Če ne, bom pa tisto povedal!" "Kar povej!" "Milijonkrat ti bo žal!" Nato je ponorela vsa pokrajina. Najprej hiša ob robu gozda. Od daleč se mi je prijazno nasmihala, in ko me je že skoraj zvabila, da bi zavil z glavne ceste, je v minuti zoglenela, da so tramovi boleče klali modrino neba. In pred hišo obešena ptičnica, na jablano obešena ptičnica, se je raztegnila v črno človeško telo. Podrhtavalo je v vetru ali pa zaradi vranov, ki so se s kljuni obešali nanj. Z velikim naporom sem vrnil pogled na cesto, se oddahnil na čvrstem asfaltu in se razveselil prihajajoče vasi z modernimi novimi hišami. Takrat se je iz pokrajine začel umikati dan. Pobralo ga je nekam nazaj, v jutro, vendar v neko drugo jutro in še globlje, da so v somraku hiše dobile drugačne oblike, postale manjše, prestrašene, stisnjene vase; nekatere so kar izginile. Cesta pred mano se je nervozno otresla asfaltne prevleke in tik pred vasjo, ali pa je bilo že nekaj hiš kasneje, sem moral na vso moč zavreti. S temnega vojaškega kamiona, ki se je pred mano ustavil ob kupu grušča, namenjenega za zdravljenje cestnih aken, je kot nekakšen božji zvon bingljala ženska marioneta z ogromnim trebuhom. Nekaj rok (obrazov ni bilo nad njimi) jo je previdno, čeprav z opazno naglico, spuščalo čez zadnjo stranico kamiona. Široko krilo se je nekje ujelo in se začelo kot odrska zavesa gubati pod pazduhi ter odkrivati igro. Drobne, izsušene noge, z groteskno poudarjenimi koleni, so se same, kot bi pripadale nekemu drugemu trupu, obupno trudile doseči tla. Vse drugo, od trebuha navzgor, je hotelo nazaj, pod cerado, v skupno usodo, medtem ko je trebuh sam zase zvonil levo - desno in se pri tem celo obračal okrog neke svoje osi. Animatorji, očitno jih je bilo več, se nikakor niso mogli dogovoriti, da bi lutki vdihnili kolikortolikšno usklajenost. Seveda bi prizor naravnost divje zaživel, če bi bila predstava komične narave, vendar je že sama scenografija v kali zatrla to rešitev.

S kamiona je skočil vojak s črno baretko in z dolgo puško. Vojak, baretka in puška niso bili preveč vajeni drug drugega, kajti puška je vojaka (hote ali ne!) spotaknila in ga prisilila, da jo je odvrzel. Kljub temu se je moral spustiti na kolena in se ujeti na dlani. Medtem je črna baretka z nekakšno ihto vztrajala v začetni smeri, dokler se ni dotaknila tal in s pirueto zaključila poleta. Takrat je vojak izginil. Spremenil se je v zbeganega fanta, ki je osvobojenih rok in glave rotil božji zvon (še vedno je s krilom pod pazduhama bingljaj na rokah brez obrazov) za priprošnjo pri Bogu. Že v naslednjem hipu, tako se je zdelo, je zbeganega fanta postalo sram (zaradi Puške?), (zaradi Baretke?), (zaradi Boga?), (zaradi vsega Trojstva?). Pobral se je. Pobral je baretko in puško. In je zamahnil. S puško je zamahnil, da se je

božji zvon odtrgal in zaječal v grušč. In je odgnal sram, vojak. In je bil zadovoljen, vojak. In je skočil nazaj na kamion. Vojak.

Tudi marioneta, ki ji je vojakov udarec pretrgal navezo in je zato pred očmi oživela v žensko iz kosti, kože in krvi (vse berljivo na groteskno poudarjenih kolenih), se je takoj pobrala in planila. Vseeno prepočasi: za kamionom se je že vrtinčasto krohotal oblak sivega prahu. Tehnika je zlahka premagala moč naravnega nagona. Potem je z olajšanjem opazila, da sta s temnega vojaškega avta padli še dve kepi.

“Ljudje so vedeli, da smo gnezdo,” je nekoč omenila, “pa so še vaju vrgli na cesto. Drugače, kdo ve, kje bi odrasla? Najbrž v Nemčiji. Če bi!”

Sicer se o vojni ni pogovarjala. Če je že nanese, je takoj začela puliti predivo iz druge kodelje. Včasih, ob kakšnih državnih praznikih, ko so bile imenitne, malodane zapovedane priložnosti za utrjevanje in širjenje junaških mitov o rodbini ali pa kar za ustvarjanje letih, sva z bratom z vso silo hotela kaj več zvedeti o tem času, ne takem, ki je bil v čitankah, na proslavah, v časopisih, na radiu, v zastavah in vetru, ki jih je plapolal, temveč o času, kot smo ga živeli mi. Saj ni mogel kar mimo nas. Kot da nas ni. Kot da nas ni bilo. Kot da nismo bili nič, prav nič takega, saj veš mati, kot da je bil oče nek ..., saj veš. Takrat so iz materinih oči najprej izginile zvezde, da se je izgubilo dno in utihnil odmev. Nato je sklenila roke, a jih ni dvignila v molitev. Nekaj časa jih je pustila, da so se vedno bolj zaletavo prekladale po kolenih, nato jih je ujela med stegna in se ulegla nanje.

“Vojna je grozen zmaj,” je rekla nekam v roke med stegni, čeprav je vedela (tega ni nikoli mogla skriti), da sva z bratom pričakovala drugačen začetek. “Ko so deželo okupirali sovražniki,” tako bi morala začeti, “smo vsi pošteni ljudje zgrabili za orožje. Kdor ga ni imel, ga je iztrgal iz sovražnikovih krempljev. Tudi vaju oče je takoj vedel, kje mu je mesto.” Tako bi morala pripovedovati mama, ne pa: “Vojna je grozen zmaj, ki vama je požrl očeta in sestrico.”

“Kako je bilo sestrici ime?” sem nekoč vprašal, ker se mi je zazdelo, da bi to vseeno moral vedeti, kljub temu da me o sestrici ni nikoli nihče vprašal. Vedno so vprašali le, kako je bilo ime očetu, kje je bil med vojno in podobne podrobnosti, ki jih nisem nikdar dovolj natančno vedel in sem si jih moral včasih tudi izmišljati.

“Ni imela imena. Umrla je prej. Med porodom.”

A tako, mati! Vsaj to bi ji morala dati, vsaj ime! Čisto drugače bi bilo, če bi imela ime. Če bi bila Silva ali Neža ali Karkoli. Potem bi bila! Imela bi rojstni list z imenom in priimkom, z datumom in krajem rojstva, z imenom očeta in matere, z vsem, kar ima vsak človek tudi še potem, ko ga uradniki zaključijo z mrliškim listom. Tako pa! Rodila se je v ... v kaj? Ljuba mati, v kaj se je rodila? V nič! Niti v toliko, da bi imela ime na spomeničku. Ima vsaj kje kak grobek? Se vsaj ve, kje je?

Materine oči so ugasnile in z bratom sva vedela, da je spet odpovala. Velikokrat je dolgo, predolgo ni bilo nazaj, včasih se je samo malo oddaljila. Vsakokrat pa se je vrnila z brinovimi jagodami med trepalnicami. Obotavljajoče, ena za eno, kot bi se še vedno pogovarjale s svojimi vejicami in listki, če ne (čisto mogoče!) s koreninami, so se trgale od tam in se vsakokrat jajčasto raztegnile, preden so zarisale sled po licih. Na koncu nosu so za trenutek premišljale, nato odločno zdrsnile naprej, čez rob zgornje ustnice, med zobe. Tam so poniknile. V tem, v ponikanju, je tudi edina možna razlaga, zakaj

niso nikoli presahnile: temnih brinovih jagod ni mati nikoli izpljunila niti obrisala, zato so se vse vračale nazaj v korenine. Le včasih se je kakšna črna brinova jagoda prehitro spustila navzdol, dobila preveč zagona in odskočila. Takrat sva z bratom vedno zamižala in nisva nikoli videla, kam se je odtočila. Večkrat sem pomislil, včasih tudi čutil, da vame.

“Se vsaj ve, kje je?” sem vztrajal.

“Če je bog, potem sedi v njegovem naročju.”

“Če ga ni?”

“Potem vseeno sedi v njegovem naročju.”

To je bilo tudi vse, kar sva z bratom o sestrici izvedela. O očetu le malo več. Umrli je nekaj dni po osvoboditvi, ko se je vrnil izpred nekega krematorija. Doma je, končno svoboden! prišel do večje količine hrane. Ni se ustavil. Vendar je bila ta predstava premalo junška, da bi se lahko osvestila in dozorela v vrednoto. Raje se je dala skupaj z njim z vojaškimi častmi zagrebsti. Le kateri otrok bi hotel živeti z mislijo o očetu, ki mu je od prenažrtja počil želodec?! V praznino, ki je nastala, je potem zlezlo vzdušje s poročne fotografije. Kdo ve, zakaj ravno to? Morda zaradi sanj, ki so obstale tam (to se ni dalo skriti), skupaj s poročnim smehom, šopkom in zlatima obročkoma. Lep par sta bila. Očeta, ki je bil za dva pednja višji (če ni bil to samo fotografski trik?), je razganjalo v ramenih, da sem nekoč vprašal, če je bil na poroki v izposojenem suknjiču? Mati pa je imela za spoznanje preveč poudarjene boke, ki so poredno namigovali na bližnje materinstvo, pritajeno za velikim šopkom. (Nikoli nisem premagal sramu, da bi vprašal, če sem takrat za velikim šopkom in med poudarjenimi boki morda že brcal?) Še posebej in naravnost upadljivo, da nisi mogel prezreti, je slovesni trenutek, skupaj z dolgimi, brez salonske nege valovitimi lasmi, plemenitila globina njenih oči. Vse bogastvo razkošnega poletnega neba je bilo v teh očeh, in čeprav je bila fotografija črno-bela, ni mogla prekriti zelenega optimizma. Žal so se te oči obdržale le na fotografiji. Seveda so se še vedno lesketale, vendar tam ni bilo zvezd; seveda so bile še vedno mile, vendar s pelinom obrobljene; seveda so bile še vedno njene, vendar so včasih gledale mimo; seveda so bile še vedno globoke, vendar včasih preveč, še bolj kot poletne noči, da je izginilo dno. In kadar so bile brez dna, je izginil tudi odmev. Oči brez odmeva pa niso več oči. Zaradi tega sem včasih zahrepenel, da bi praznino nadomestil s kakšno drugo fotografijo, vendar je bila edina, ki se je ohranila. Druge so med vojno razselili, postrelili ali pa žive zažgali, ker jih mati ni mogla stlačiti v culo in vlačiti s seboj po utrjenih poteh.

Na začetku vasi pa je jutro še vedno vztrajalo v sivini in se obotavljalo prebuditi v dan. Sprva je izgledalo, da je otrpnilo zaradi oblakov prahu za vojaškim kamionom, potem zaradi božjega zvona, obešenega na rokah animatorjev brez obrazov, pa zaradi vojaka, ki je za trenutek postal navaden fant, nato zaradi dveh kepic, ki sta padli s kamiona, nazadnje se je zdelo že popolnoma mogoče, da so na črni vojaški kamion naložili tudi sonce in ga odpeljali.

Toda gnezdo na cesti ni moglo čakati, kdaj se bo jutro odločilo. Začelo je kolcat od vrat do vrat. Ne dolgo pri enih vratih, ne močno pri nobenih vratih. Bolj kot poljub in senco, da bi se domislila luči.

Zaman. Obrazi hiš niso razumeli. Obrazi hiš niso hoteli razumeti. Obrazi hiš so se bali razumeti. Ostali so hladni. Brezdušni. Skoraj mrtvi. Niso se domislili luči. Niti sveti Anton na rebri se ni zganil.

Morda ga je bilo strah, da bi se potem v zvoniku zdramila strojnica in začela lajati. Takrat je zoprno. Kljub temu da je bila hišna, na dom povabljena, je bilo zoprno, kadar je lajala.

Gnezdo se je mimo hiš zavleklo v hlev. Velike oči edine krave so bile takoj prijazne: "Muuu. Ni se treba obešati nad vrati, tam imajo prostor lastovice. Prestrašile se bojo, ko se vrnejo iz toplih krajev. Vrnile pa se bojo. Gotovo. In tudi jutro se bo zbudilo. Vsak čas se bo. Muuu. Ali pa čez teden. Čez leto. Enkrat gotovo. Kliči! Zamukaj! Ali pa vzemi oslovnik na podboju. Dovolj je pripraven!"

Roka je ubogala in v oslovnik namolzla mleka. Enkrat, dvakrat, petkrat, pojoče, kot pravljčni niz besed, ki se sproščajo v spanec in so zato vedno bolj mehke, brez sičnikov in šumnikov, samo še okrogli vokali. In nikjer nobenega vojaka in kamiona in mrtvih hiš. Samo še en sam topel dom.

Tedaj krik in svet se je v trenutku zvil v krč.

Mamaaa...!

Muuuu...

Ma-a-a-ma!

"Ti si že tako velik! Tako velik kot ata! Tam. Drži bratca! Kot ata!"

Mamaaa...!

Muuuu...

Ma-a-a-ma!

"Drži bratca in glejta stran. Glejta stran! Mama bo... glejta stran!"

Kljub temu, čeprav ni hotel gledati, je videl. Je videl, da je prilo-mastil zmaj krvav. Da je iz mame skočil zmaj krvav. Da je med njena stegna skočil zmaj krvav. Ves sluzast in krvav. In je od tam grozil ves sluzast in krvav. In je grozil. In on, ki je velik kakor ata, kakor ata velik, on...

"Kristus pomagaj, rodila je!" se je pri vratih prekrizala mlada pos-tarana ženska.

"Prasica, hišo nam bodo zažgali!" je pri vratih s krevljačko, na-vadno drenovo krevljačko, spodaj okovano, žugal mlad postaran moški.

Mamaaa...!

"Kristus, Kristus!"

"S kamiona so jih vrgli! Zažgali bodo!"

Muuuu...

"Kristus! Kristus! Prinesi tople vode!"

"Zažgali bodo!"

Ma-a-a-ma... je videl...

"Vode, tople vode. Pa brisačo! O, Kristus!" je zavreščala mlada postarana ženska, da je mladi postarani moški s krevljačko, navadno drenovo krevljačko, spodaj okovano, ubogljivo odšel iz hleva.

... je videl, da se mama ne more braniti in bo zato zmaj mam-o požrl. On, ki je bil že tako velik kot ata, se je v trenutku zavedel, da mora rešiti mam-o, da mora, da mora ubiti zmaja. Da mora takoj ubiti zmaja, ki žre njegovo mam-o. Ki žre njegovo mam-o! Ki žre njegovo mam-o, da je že vsa krvava po nogah! Pognal se je, mimo mlade pos-tarane ženske, ki se je križala in klicala Kristusa, mimo njenih obotav-ljajočih se korakov, ki niso imeli korajže, se je pognal in skočil na zmaja. Z rokami in z zobmi ga je začel trgati. Trgati z rokami in z zobmi.

On! On! Preklete: ON!

Stane Peček
ON

Izstopil sem. Nisem sezul čevljev in nisem začel bos divjati po premraženih suhokranjskih pokrajini, v katero je Stvarnik pozabil natočiti vodo. Niti rjovel nisem kot kakšen ponoreli kurent in skakal po vasi od vrat do vrat. Samo izstopil sem.

In bruhal.

Bruhal brinove jagode. Temne brinove jagode. Za smaragdno jezero temnih brinovih jagod.

Izza hiše je prišepal star pomlajen starček in grozil s krevljačko, navadno drenovo krevljačko, spodaj okovano:

“Prasica! Fasado, novo fasado nam bo posvinjal!”

Barica Smole

ŠESTDESET LET PO VORANČEVEM POTOVANJU PO DOLENJSKI



Pogled s Pijane Gore proti Dolam

Volan je tako vroč, da se specialka, razgrnjena čezenj, guba kot hribovje in gričevje, razloženo vse do obzorja. Po sredini, kjer so zlepljeni deli s trebanjsko, škocjansko in sevniško občino, teče potoček lepilnega traku. Z zelenim flomastrom so občrtani kraji, kamor moram, in poti, ki vodijo vanje. Načrt je narejen na podlagi Prežihovega potopisa Od Mokronoga do Pijane Gore, objavljenega prvič v potopisni zbirki Od Kotelj do Belih Vod leta 1945. Nastal je iz vtisov in opažanj za časa pisateljevega ilegalnega bivanja v mokronoški okolici leta 1940. Snoval ga je sredi druge svetovne vojne, saj je Ferdu Kozaku, uredniku Sodobnosti, 22. avgusta 1942 pisal, da bo za zbirko Če Drava noj Zila napisal spis Od Mokronoga do Škocjana ... do Telč ...

Kraji v tem delu Dolenjske so zame le imena, za njimi ni podob ne spomina na poti do njih. Glavne ceste posrkajo človeka v hitenje, pa tudi vinorodni grički za moje oči niso blagohotna idilična slika, s kakršno je koroški pisatelj pripotoval mednje, v *deželo mehke romantike z nešteti cerkvicami in gradovi, z vinskimi goricami in zidanicami* ... Morda zato, ker predolgo živim med njimi. “In vendar, kako lepa in poetična imena je to od siromaštva prekleto ljudstvo dalo svojim naseljem: Sveti Vrh, Slančevrh, Vinvrh, Kresinji Vrh, Otavnik, Bojnik, Klenovik, Pijana Gora, Padeži, Zapadeži,” piše Prežih. Po rojstvu in duši kmet in po izobrazbi kmetijec, po srcu komunist iz prvega rodu KPJ, s svojimi deli in življenjem dokazujoč, da je na strani malega človeka, je v svoji dobroti preslišal molovske tone v poimenovanju gričev in hribočkov, med katerimi so žalostni in pijani. Celo več, tudi za zadnje je poiskal opravičilo in dobrohotno razlago:

“Pijana Gora ima sicer svoje gorice, toda dvomim, da je kraj po njih dobil ime. Mogoče so ta kraj imenovali tako, ker je ljudstvo, ki tukaj živi, stalno pijano od težkega življenja in velike revščine pa od neskončnega hrepenenja po boljšem življenju.” Kot da je pozabil, da je nekaj strani prej opisal “roman na Brezovcu”, dramo ženske, ki je, pričakujoča petega otroka, s sekuro odsekala svojemu pijanemu možu glavo, ker ni videla drugega izhoda iz pekla, ki ga je naredil njenim otrokom, materi in njej z okrutnim, živalskim ravnanjem.



Slika levo: Trško jedro Mokronoga se skoraj ni spremenilo



Slika desno: Lesena kajža pod Pijano Goro

Šmarnica v teh lepih gorica h ne raste več, več je znanja o vinogradništvu, kletarstvu ... Toda vinograd je še vedno *ponos vsakega Dolenjca*, kot je ugotovil že Prežih. Dvomim, da se pije manj, morda le iz drugih vzrokov in boljše kapljico. Kam bi naj sicer poniknila vsa ta pijača? V teh neznosno vročih avgustovskih dneh so na neki hiši v okolici Mokronoga postavljali streho (kar pomeni, da je enemu mojstru dva dni pomagala brigada graditeljevih prijateljev) in so pri tem spili dvesto litrov malkovškega cvička.

V senci tepke, na križpotju brez smerokazov, ugibam, ali naj peljem levo, proti Trščini, ali desno, na Malkovec. Nikjer ni nobenega človeka, samo sledovi njegovega dela so, kamor seže oko: pokošene meje, trte s težkimi grozdi žlahtnih sort, od sadežev upogibajoče se veje dreves. Na hrbtih hribov izza drevja kukajo strehe hiš, izmed trtja zidanice oziroma počitniške hišice. In na vse strani, do sleherne zidanice, so razpeljane asfaltirane ceste in cestice. Odločim se za levo, a se prekmalu spustim v dolino potoka Laknice. Table z napisi Dolenje, Srednje in Gorenje Laknice zdrsijo mimo, kljub vasem se v dolini, po kateri sem že mnogokrat peljala, počutim tesnobno, ujeto. Šele ko se cesta prevesi čez sedlo, ko pod seboj zagledam Mokronog, lahko pritegnem Prežihu: *Globok, truden čar je ležal nad dolino in nad njenimi prelepimi lokami.*

Mimo mokronoške cerkve, ki so ji ravno v času pisateljevega bivanja na Dolenjskem okrog starega zvonika obzidavali novega, skozi staro trško jedro, zapuščam Mokronog; dovolj je bilo za eno popoldne. Prežihove stopinje so, če povem po njegovo, *čudno težke*. Morda se mi zato nekje pri Puščavi začenjajo prikazovati podobe iz minulega časa. Take so, kot bi lebdele v meglicah nad segreto cesto in včasih pobožajo po duši in drugič z raskavo roko, segajočo iz preteklosti, zavrtajo za očmi.

Pijana Gora danes





Železniška postaja Mokronog (prej Mokronog – Bistrica)

Bilo je pred šestdesetimi leti, v letu pred drugo svetovno vojno. Na železniško postajo Mokronog - Bistrica je majhna, šibka lokomotiva JŽ 153, ki so jo izdelale še cesarsko-kraljeve avstrijske državne železnice, 14. avgusta ob štirih popoldne pripeljala poštni voz in štiri lesene vagone drugega razreda. Iz zadnjega je, oprijemajoč se z eno roko droga ob stopnicah, spretno skočil na šodrasta tla na strani, obrnjeni od postaje, velik možakar, bližajoč se petdesetim. Če bi si ga kdo dobro ogledal, bi opazil, da nosi skromno, skrbno pokrpano rjavo obleko, ki je prestala mnogo potovanj in je bila čez njegove široke rame ravno dovolj ohlapna, da se ni nagubala pod rokavi ali čez plečati hrbet. Imel je slovansko širok obraz z visokim čelom in modre oči, ki so v trenutkih jeze dobile vodeno zelenkast odtenek.

Zaškripalo je pod njegovimi popotnimi čevlji in skladiščnik, ki bo čez dobro leto po vseh dolinah naokrog po kurirjih pošiljal Slovenskega poročevalca, je bil edini, ki ga je opazil. Ni domačin, je pomislil, saj je potnike, najsi so bili kmetje iz mokronoške okolice, branjevke, sodni uradniki s trga, delavci iz usnjarne, šentjanški rudarji ali trški mogočnejši, poznal vse do zadnjega. Celo sabenjeke s hribov in kmete iz Lakniške doline, ki so se le enkrat ali dvakrat peljali z vlakom in so imeli ure hoda do doma, si je zapomnil.

Obrnil se je stran, saj v časih, ko so jugoslovanski orožniki sprasovali po tujcih, ni bilo varno preveč videti. Tako ni opazil popotnikovega enakomernega, dolge hoje vajenega koraka, ki je čez kakih sto metrov zavil na cesto proti Mokronogu, in še manj, da je prav po potovsko užejan zavil v gostilno Zajce, nedaleč od postaje.

Lahko da je bilo tako in morda je bilo tudi drugače, res pa je, da se je po opisih ljudi, ki so ga osebno poznali, prav tak Prežihov Voranc pripeljal nekega dne leta 1940 na današnjo mokronoško postajo na Puščavi, nekdanje imenovano Mokronog - Bistrica.

Potopis bolj kot vsa povedana ali v učbenikih zapisana zgodovina razkriva vzroke, zaradi katerih je med drugo vojno v teh krajih prišlo do političnega in ideološkega razkola, ki svojo temno senco vleče vse do današnjih dni. Opisoval je delavce in kmete, ki so verjeli Hitlerjevimi obljubam o kruhu, videl je revščino in izkoriščanje ter zaočalost, ki je v pokrajini z napredno kmetijsko šolo ni pričakoval. Spoznaval je premožnejše, ki so bili za Rusijo; videl je graščinsko in cerkveno posest, otroke, ki so jedli poparjene tropine, sedemčlansko družino, ki je živela v vinskem hramu z majcenimi okenci; starce, ki so za to, da bi preživeli, izkopavali prazgodovinske gomile in prodajali najdeno in izkopanine niso mogle romati v tuje muzeje, mlade ženske, dobrotnice imenovane, ki so s prostitucijo preživljale otroke in starše, ljudi, ki so živeli od lastnih solz. In prav nič ni bil prizanesljiv do tistih, ki so ga tudi gostili, na primer do trgovca in posestnika Prijatelja, pri katerem se je po zapisu Josipa Vidmarja (ta v Obrazih zapiše, da je bil Prijatelj bančni ravnatelj) sešel z njim in njegovima bratoma. S Slančjega Vrha je preštel petdeset cerkev, potem je nehal. Kljub temu, je zapisal, nikjer med preprostim ljudstvom ni srečal toliko brezbožnikov. Videl je Marijin ples na Žalostni Gori, kjer se je iz procesije z Marijinim kipom razvil rej s poganskimi prvinami, ovit v tančico krščanskega praznika na predvečer velikega šmarna ali velike gospojnice, kot ji pravijo na Koroškem. *Hipoma se je sukala vsa tisočglava množica. Sukala se je okrog same sebe. Množica je pela strastno, zateglo, hrepeneče.*

Zanima me, kakšna je Prežihova sled po šestdesetih letih.



Žalostna Gora nad Mokronogom

Petnajstega avgusta grem s prijateljico, doma iz teh krajev, na Žalostno Goro.

S spodnjega parkirišča se po peščeni poti vzpenjava do svetih stopnic, položenih v breg, nekakšne vzpenjajoče se kapele, po kamnitih stopnicah, do cerkve, iz katere po zvočniku v brezov gaj nasproti cerkvenih duri prihaja glas o porodnih Marijinih bolečinah. Kakšnih petintrideset stopinj je in le redki od tistih, ki so v cerkvi, se niso skoraj do njenih vrat pripeljali z avtomobili. Nikakršnega sledu ni o kakem rajanju prejšnjega dne in tudi ta torek ne kaže, da bi bil kakšen romarski shod ali semenj. Izginil je v vojni. Vsi trije predstavniki *interesnih področjih, ki sta jo dosegla dva svetovna nazora v tem ozkem prostoru* (cerkev, imenitneži in *stranka tretjega svetovnega nazora, dolensko ljudstvo*), pa so še tu. Le da zadnji nimajo več vidovega plesa na predvečer Marijinega praznika.

Umetniško besedilo lahko živi samo; pa vendar so ravno dejstva, okoliščine, v katerih je nastajalo, zanimiva za odstiranje različnih pripovednih plasti, tudi tiste, zaradi česar potopisna novela ni prišla v Prežihovo berilo za vsakdanjo rabo. Je bilo v naši prejšnji državi tako opevano ljudstvo tu opisano preveč naturalistično? Je bilo krivo to, da je preveč jasno videl in preveč naravnost opisoval? Bil je tak, *priroden in nobenih ovinkov ni poznal. Tipičen ljudski človek*, kot je za Prežihov zbornik zapisal Ferdo Godina. In je še dodal, da *je bil sijajen opazovalec, nikoli pa ni nikogar obsojal*.

Tudi teh ljudi ni. Bili so mu blizu, nasmejal se je anekdoti, ki je živela med njimi (Beži grofica, bik gredo ...), saj je duhovito in zgoščeno odražala njegovo naklonjenost do kmeta oz. njegove živine in prezir do izkoriščevalske gosposke. Brezovec je opisal kot kraj, ki *ima dvajset bajt, v katerih živi nad sto velikih junakov, ki jih nihče ne opeva, ki jih nikjer ne poznajo in katerim si nihče ne upa pogledati v oči*. Gotovo političnim in literarnim "varuhom" ni ustrezala njegova ugotovitev: *Če bi bil na agitacijskem potovanju z nalogo, da ustanovim proletarsko stranko, bi brez težave spravil skupaj organizacijo iz magnatov in oderuhov, nikakor pa ne bi mogel ustanoviti organizacije iz proletarskih elementov*. Tudi to, da je opisal delovanje učitelja Jožeta Jurančiča, kasnejšega kaznjenca na Golem otoku, jim predvsem po letu 1948, ni moglo biti po volji, čeravno ni zapisal njegovega imena. Jurančič je bil leta 1936 kazensko premeščen na Telče, kjer se je zapil že marsikateri njegov predhodnik, tako kot se je v Mokronogu v *cvičku utopil* pisatelj rojak, živinozdravnik Močivnik. Jurančič je s pridelanim na šolskem vrtu organiziral prehrano za otroke, ki so jedli za zajtrk poparjene tropine, zgradil sušilnico sadja, učil ljudi nabirati zdravilna zelišča, da so revni lahko kupili obleko, učil, kot bi bilo morda modro učiti še danes (po njegovem naj bi imel učitelj absolutno svobodo pri učenju) in živel s tamkajšnjimi ljudmi, ki jih je njegov predhodnik označil za tatove. *Iz nesrečnega telškega kaznjenca je kmalu postal telški "bog"*, kar je oblasti silno motilo. Vendar vaščani niso pustili, da bi ga premestili. Med vojno, ki je Telče razdelila med nemško in italijansko okupacijsko oblast, je bil zaprt in interniran, po vojni je bil nekaj časa pomočnik ministra za prosveto, nato pa, kot marsikateri komunist, ki je svoje prepričanje opredelil z besedami, kakršne bi najbrž izrekel tudi Prežih: "Socialno angažirano, to je bilo takrat komunistično", pet let kaznenec na Golem otoku. Brez obsodbe, najbrž zato, ker se ni mogel strinjati z nasilnim podružbljanjem kmečke zemlje.

Jože Jurančič, nekdanji Maistrov borec, je umrl novembra 1998. Bil je eden najbolj znanih predvojnih naprednih učiteljev. V partijo ga je 1. maja 1925 sprejel Prežihov Voranc.

Čas je, da obrišemo prah s potopisne novele *Od Mokronoga do Pijane Gore*, v kateri je Prežih opisoval vzroke za tamkajšnjo revščino in jih našel v tem, da je imel kmet premalo zemlje, cerkev in grofje pa preveč. *Časi fevdalizma so za nami*, je ugotovil, a ohranili so se v dajatvah v vinu, sadovnjaki so bili last farovža, gozdovi so bili last grofov. Ali se ne na nek čuden, z domačo neumnostjo in tujo pogoltnostjo pogojen način ti časi ne vračajo? Kdo ve, morda je ta novela moteča tudi za današnji čas. Tudi za kraje, kamor *bi moral romati vsak slovenski človek, ki je res sin slovenskega naroda ... z odkrito glavo iz spoštovanja pred tem ljudstvom, pred tem velikim, trpečim junakom naše zemlje*, saj med njimi še vedno živi trpek spomin na revščino in zaostalost, ki boli, čeravno je od takrat preteklo že mnogo časa in čeprav so opisani s tolikšno ljubeznijo in naklonjenostjo, kot niso bili nikoli.

Zanima me, kako, zakaj in kdaj je pisatelj hodil po dolenskem svetu, ki je *z vsakim korakom postajal lepši*. Skušam si odgovoriti, kaj od tistega, kar je zapisal, se je odvilo, kot je predvideval, in odkriti, katere so neme in žive priče njegovega popotovanja. Živih je le malo. Koračinova Mici iz Mokronoga se Prežiha spominja takole:

“V Mokronogu se je v leseni hiši pod gradom skrival pred oblastmi študent Jože Borštnar, doma nekje z litijskega konca. V naš kraj se je zatekel, ker je tu živelo njegovo dekle, administratorica pri nekem advokatu. O študentovem političnem prepričanju nisem vedela nič, gotovo pa je bil levičar, saj mu drugače ne bi dajali kosila naprednjaki. Kosilo sem mu nosila jaz, enkrat iz gostilne Žlajpah, drugič iz gostilne Deu, tretjič od Majcnovih. Nekega dne me je pred hiško, ki je danes ni več, ogovoril možakar v rjavi obleki, s cekarjem v roki. *Dečva*, je rekel, *kje je Borštnarjev Joža?* Razumela sem, da je rekel dekla, saj koroškega narečja nisem še nikoli slišala in mi je v resnici rekel dekle. Pogrelo me je, še posebej sem bila jezna, ker me je vprašal nekaj, kar za vse na svetu ne bi nikomur povedala. Dvignila sem oči proti njegovemu pokvekanemu klobuku in gotovo mu bi kaj zabrusila, če se ne bi iz hiše oglasil Jože: *Lovro, kar gor prid*. Pozneje sem se še enkrat srečala z njim. Potem je živel v Brezovici, vasi med Mokronogom in Gornjimi Laknicami, ki je bila v lasti nekega Novaka, Ljubljanačana. Za tisti čas je bila to lepa hiša, vila; danes jo poznajo kot hišo Žužkovskega Nandeta. Če pa je živel še kje, ne vem.”

Vhod v Novakovo vilo in jablana pred njo sta še iz časov, ko je tod bival Prežihov Voranc





“Prav tedaj so zidali nov zvonik okoli trške cerkve ... Mokronajzarji so rešili stvar na zelo preprost način. Starega zvonika niso podrli, temveč so novega zgradili kar okrog starega ...”

Čudno, tudi Brezovica oz. Brezovec nima oznak, čeravno je ime zapisano na specialki. Vasi s tem imenom kot da ni. Spada pod Lanknice in brez prijaznih ljudi ga ne bi našla. Proti Malkovcu, nato desno, pa malo navzdol in navzgor in že izza drevja na drugem gričku poblisnejo rumeni zidovi nekolike večje hiše. Jože Lamovšek, upokojeni rudar, tu živi s svojo ženo, hčerjo človeka, ki je od Novaka kupil hišo. Prijazno me sprejme. Hiša je bila pred vojno bela, ograjena s smrekovo mejo, pod njo je bilo šestinpetdeset arov Novakovega vinograda. Franc Novak, urednik pri Jutru, je sem prihajal s svojo sestro. Menda je bil v taborišču, po vojni ni več živel in sestra je “vilo” prodala. Mnogo se je spremenilo, posodobilo, le stari vhod v hišo s stopnicami in škarpo je še, kot je bil nekoč. In tudi jablana na sončnem vrtu za hišo, od koder se vidi proti Trebelnemu, je še videla Prežiha. Njeni plodovi, ki mi jih ponudi gospodar, so sladki in sočni. Kdaj je pisatelj prišel v Mokronog?

V noveli v začetku pravi, da *nekega dne*, potem je nadaljeval pot v *jasnem avgustovskem ozračju, prežetem s soparo*. Iz gostilne Zajc, kjer je prejel prvi poduk o nazorih delavstva, kmetstva in gospode, se je s kmetom in rudarjem odpravil proti Mokronogu in dalje na Žalostno Goro. Drugega dne, na veliko gospojnico, naj bi bil tam romarski shod. To je 15. avgusta. Iz tega sledi, da je v ta del Dolenjske pripotoval 14. avgusta. Josip Vidmar v Obrazih navaja, da se je Prežih vrnil domov (iz Pariza) že novembra 1939 in precej časa živel ilegalno v raznih predmestjih Ljubljane. Kasneje se je preselil v Mokronog, kjer mu je neki njegov znanec dal na razpolago svojo tamkajšnjo hišo. ... Moj brat Ciril, ki si je kot založnik ves čas dopisoval z njim, se je tudi dogovoril, da bi se srečala v dolenjskem Tržišču, v zidnici bančnega ravnatelja Prijatelja. ... Tam smo ga v kasnem poletju obiskali trije bratje Stane, Ciril in jaz.

Prežih je bil star konspirator in ta obisk je bil izjema. Vidmar dodaja še, da je bil Prežih važen partijski faktor z velikimi pooblastili, in jih je začudilo, da sedi zdaj tukaj skrit. Pisatelj seveda ni sedel, ostro in hkrati naklonjeno je opazoval življenje v tem delu sveta. Drugo je zgodba o njegovem umiku in za njeno razjasnitev je potrebno poznati njegovo prejšnje politično delo.

V času, ko je prišel v Mokronog, je imel za sabo dvajset let dela v KPJ. 1. maja 1920 je v Guštanju (današnjih Ravnah) organiziral podružnico Socialistične delavske stranke Jugoslavije, ki se je šele na vukovarskem kongresu preimenovala v KPJ. Njegov politični nazor je bil v bistvu socialdemokratski, v smislu socialne demokracije z začetkov delavskega gibanja in ne tiste, ki so si jo z imenom prilastile mnoge stranke. Tako je bilo že takrat, socialdemokratski stranki na Koroškem so dirigirali z Dunaja, v njej pa so bili nemčurji. Bil je obsojen na šest let zapora v stari Jugoslaviji, spoznal je zapore Prage, Dunaja, pa tudi one v Nemčiji in Italiji. Bil je inštruktor Kominterne ter tako prepotoval Romunijo, Bolgarijo, Grčijo, Francijo, Norveško, bil leta 1934 izvoljen za člana CK KPJ ter s Titom delal v Parizu. Doživel je najbrž nikoli povsem pojasnjene izdaje in frakcijske boje v stranki, svoje mnenje je imel o kasnejši agrarni reformi in njegov brat Alojz je bil na položaju v londonski vladi. In potem je bil šolski avtor s svojimi nekoliko cankarjansko razneženimi Solzicami, poznali smo ga še po drugih delih. Skupaj z nekaterimi podatki iz njegovega življenja je bila potopisna novela Od Mokronoga do Pijane Gore sicer dostopna, a skoraj prezrta.

V Mokronog je prišel iz Ljubljane oz. Sneberij, potem ko je novembra leta 1939 prišel iz Pariza, kjer naj bi po Kardeljevem nasvetu (Moj življenjepis, ZD, XII. knjiga, str. 273) ostal v nelegalnosti, in ker je bil preveč kompromitiran, tudi v izoliranosti. Do avgusta tega leta je delal v Parizu s Titom, le-ta pa je takrat odšel v Moskvo in mu naročil, da ga mora čakati. Nekaj dni nato se je zanj začela zanimati francoska policija, zato se je skril in pobegnil. V Ljubljano se je vrnil 15. aprila 1941. 29. junija tega leta je bila na Vinjem pri Dolu pri Ljubljani tretja pokrajinska konferenca CK KPS in na njej Prežihovega Voranca, bivajočega v bližini, ni bilo. Avtorji zbranih del trdijo, da je zimo 1940/41 preživel v Zagrebu (ZD, X. knjiga, str. 467).

Naj strnem: snov za potopisno novelo, po katere sledi hodim, je nabiral od 14. avgusta do jeseni 1940. To se ujema z ljudskim izročilom, ki pravi, da je Prežih, ki so mu v teh krajih nekateri zamerili opisovanje revščine, živel na Brezovici tri mesece.

Vsega, koder je hodil, vsega, kar je videl, ne bom ne prehodila ne videla nikoli, naj grem še tolikokrat v tiste kraje in govorim še s tolikarimi ljudmi. Včasih naletim na molk in zadrego, drugič spet me zavedejo na krivo pot, tretjič naletim na avtentično pričevanje.

Naslednjič si podrobneje ogledam Mokronog, pot od postaje do tega kraja, v preteklosti pomembnejšega od sedanjega občinskega središča. V Zajčevi hiši gostilne ni več, zraven stoji plastičarski obrat. Še sta gostilni Deu in Žlajpah, v Majcnovi je mesarstvo.

Industrije, tudi tiste iz časa SFRJ, skorajda ni več, kar je je, ima tuja imena. Mokronoški grad so ob kapitulaciji Italije partizani zažgali. Požgana sta bili tudi grad Dob in Rakovnik, usnjarno so bombardirali Nemci 5. oktobra 1943.

In kako je bilo s *proletarskimi elementi* v vojni, ki se ja začela le nekaj mesecev po pisateljevem odhodu v Ljubljano?

Jedro mokronoške skojevske skupine so bili ljudje, za katere je Prežih napovedal, da bodo. Ivan Majcen, France Žlajpah in France Kodrič so bili zaprti kot aktivisti in nato 20. aprila 1942 v Radohovi vasi ustreljeni še s tremi drugimi talci. To je bilo prvih šest talcev, ustreljenih v Ljubljanski pokrajini. Eden kmečkih sinov, ki je bil v tej skupini, je kasneje prestopil k belogardistom. Od skupine je vojno preživel le takratni kleparski vajenec Tone Koračin, spomeničar in brat *dečve*, ki jo je pisatelj pobaral o skritem Borštnarju. Ta je bil narodni heroj in je umrl leta 1992 v Ljubljani. Koračinov je bil spomeničar in je umrl 9. decembra 1994 v Rakičanu.

4. septembra 1942 je bila na Trebelnem ustanovljena Gubčeva brigada, v kateri je bilo precej Mokronožanov in okoličanov. Tudi eden revnih otrok, tisti, katerega je mati v silni stiski obvarovala pred nasiljem tako, da je očeta ubila, je bil pri partizanih.

Spomeniki padlih s te ali one strani so zdaj po naših krajih. Bajtarjev ni več in ostareli kmetje dobijo skromno pokojnino. Ženskam ni treba več nositi vode na glavi in kmetijska mehanizacija je skoraj na vsaki kmetiji. Prežih bi je bil vesel, enako skrbno obdelanih polj in vinogradov. Ker pa je bil oster opazovalec, bi morda videl, kako v kakšnem industrijskem obratu, kamor se vozijo tudi ljudje iz teh krajev, delajo "kot črna živina" za majhne denarje, ali opisal nemočen srd delavk in delavcev, ki so jih odpustili današnji "menedžerji". In morda bi prisluhnil temu polproletariatu, ki ima na srečo stanovanje doma in si pridela za hrano ter ne bi spremenil mnenja o *tretji stranki*.

In če brskam, kaj je bilo potem, je treba slediti tudi Prežihovi uso-

di. Iz Mokronoga je šel v Zagreb, nato se je 15. aprila vrnil v Ljubljano. Še naprej je nelegalno delal v OF, 8. januarja 1943 pa so ga aretirali belogardisti. Bil je zaprt v Ljubljani, Begunjah, Berlinu in nato do konca vojne preživel v taboriščih Sachenhausen in Mauthausen. V domovino se je vrnil ugaslih oči. Delec tega njegovega časa lahko razberemo iz dela Lesena žlica, iz njegovega ne. Jušu Kozaku je dejal: "Ne, kar sem videl in doživel, je tako grozno, da ne bom napisal nikoli besede o tem. Ne morem."

In Pijana Gora? Težko jo je najti, saj ni kraj. Le gorice so, kjer raste žlahtna trta in kjer je že težko najti kakšen star hram. *Drugi Brezovec* ji je rekel Voranc.

Ljudje, kar jih srečujem v tem sledenju Prežihove poti, so prijazni. In ko se s Pijane Gore spustim v dolino, proti Dolam, mi je toplo ob pogledu na stare lesene kajžice, za katerimi so zrasle nove, sodobne hiše. Hiške so podobne Prežihovini, le dosti manjše so. Je tudi zato pisatelj tako naklonjeno gledal na prebivalce tod?

Skupina navdušencev je šla nekajkrat po poti od Mokronoga do Pijane Gore. Ne želijo množičnosti in prav imajo. V Prežihove stopinje je treba iti sam. Z delom, ki jih opisuje, in z drugimi njegovimi deli v srcu in spominu. Učne ure zgodovine so, te včasih ironične, celo cinične učiteljice.

Na koncu ostaja marsikaj zavito v preteklost. Tam naj ostane vse, kar je po teh krajih sejalo trpljenje. Prežih je znal pisati tako, da lahko zavohamo vonj po revščini. Vse njegovo politično, še posebej pa umetniško delo, je bilo posvečeno temu, da je ne bi bilo več. Zaenkrat lahko pritegnemo njegovemu stavku: "*Hodil sem morda po najlepših krajih sveta ...*"

Slika levo: Takšna podoba je danes v Mokronogu in okolici silno redka

Slika desno: Še danes je videti med drevjem skrito Novakovo vilo



**Jeanette
Winterson**

PSALMI

Prevod: Špela Terbovc

Če ste kdaj poskušali dobiti službo okušalca čajev, boste tako intimno kot jaz poznali naravo izbirnega vprašalnika. Ima vse običajne stvari: višino, težo, spol, konjičke, nove in stare, nenavadne osebne pomanjkljivosti, operacijske posege, predolga obdobja, preživeta v napačnih državah. Spretnost, vrednost, stike, šolsko kravato. Izpolni, ne packaj s črnilom, in če si v dvomih, bodi iznajdljiv.

Potem, na zadnji strani, preden se podpišete z roko, ki je dovolj trdna, da pokaže voljo, a spet ne toliko, da bi pokazala trmoglavost, je velik prazen prostor in kratka, a pomenljiva zahteva: napisati morate nekaj o izkušnji, ki je po vašem mnenju najbolj prispevala k oblikovanju vašega značaja. ('Značaj' lahko interpretirate tudi kot 'filozofijo', če so takšna vaša nagnjenja.)

To je zelo šokantno, saj bi najraje spregovorili o tem, kako se je sestra znašla v zadregi za lopo z orodjem, ali pa o tem, kako smo nalašč pljunili v mašno vino.

Ko sem bila majhna, sem imela kopensko želvo z imenom Psalmi. Kupila in poimenovala jo je zame moja mama, da bi me opominjala, naj nenehno slavim Gospoda. Moja mati se je strašno bala verskih podob, vključno z razpeli, vendar se ji je zdelo, da želva ne more škoditi. Premikala se je počasi, tako da sem lahko jaz premišljevala o čudežu stvarjenja, česar se z dihurjem ni dalo. Ni bila primerno mehka za crkljanje in me tako ni motila, kot bi me lahko pes, in imela je zelo malo vidne osebnosti, tako da ni bilo možnosti za intelektualno vez, kot bi lahko bila s papagajem. Nasploh se ji je zdela nadvse zadovoljiv hišni ljubljeneček. Že lep čas sem se zavzemala za hišnega ljubljenečka. Predstavljala sem si belega zajca z imenom Ezra, ki grize ljudi, ki se niso menili zame. Ezrov kožušček je bil bel kot duša v nebesih, a njegovo srce je bilo črno ...

Mati mi je narisala sliko želve, da ne bi bila preveč razočarana in preveč vznemirjena. Sovražila je čustva. Upala sem, da obstajajo v različnih barvah, kar sploh ni bilo nespametno, saj večina živali je različnih barv, in ko so bile vse jasno rjave, sem se počutila ogoljufano.

"Oklepe lahko pobarvate," je rekel možki v trgovini z malimi živalmi. "Nekateri nanje narišejo prizore. Nek možakar, ki ga poznam, jih ima šestindvajset, in če jih postavite po vrsti od enega konca do drugega v pravem vrstnem redu, dobite Letečega Škota, kako se ustavlja na edinburški železniški postaji."

Prosila sem mamo, če bi jih lahko dobila še dvanajst, da bi lahko naredila skupinsko sliko Zadnje večerje, pa je rekla, da je to predrago in da bi lahko bil to greh proti Svetemu duhu.

"Nočem, da bi Gospod in njegovi učenci tekali okrog po vrtu na hrbtih tvojih želv. To ni spoštljivo."

"Ampak ko bi grešniki vstopili na vrt, bi mislili, da se jim je prikazal Bog." (Predstavljala sem si brezbožnike, soočene z vedno več želvami; kako bi vedeli, da jih imam trinajst? Mislili bi, da je to posebna, od Boga poslana želva, ki se sama razmnožuje.)

"Ne," je odločno rekla mama. "To bi bile verske podobice. Če bi se Gospod hotel pojaviti na oklepah želv, bi to že davno storil."

"No, lahko potem dobim vsaj še dve? Lahko bi naredila tri mušketirje."

“Brezbožni otrok!” Mati mi je pripeljala eno okrog ušes. “Ta živalca naj bi ti pomagala premišljevat o našem Odrešeniku. In kako lahko to počneš, če vate buljijo trije mušketirji?”

Moški v trgovini je bil videti sočuten, vendar se ni hotel vmešavati. Eno samo želvo sva spakirali v škatlo z luknjicami in pohiteli, da bi ujeli avtobus domov. Bila sem vznemirjena. Adam je poimenoval živali in sedaj bom lahko jaz poimenovala svojo.

“Kaj praviš na Moža z železno masko?” sem predlagala mami, ki je brala svoj obzornik društva Glasba za upanje. Ostro se je obrnila in nalahno zacvilila. “Vrat sem si izpahnila: kaj si rekla?”

Ponovila sem. “Na kratko bi ga lahko klicali Mož. Saj izgleda kot zapornik, ne?”

“Živali ne boš klicala Mož z železno masko. Lahko jo kličeš Psalmi.”

“Zakaj je ne bi klicala Ebenezer?” (Pomislila sem, da bi se to ujemalo z Ezro.)

“Klicali jo bomo Psalmi, ker hočem, da slaviš Gospoda.”

“Gospoda lahko slavim tudi, če ji je ime Ebenezer.”

“Pa ne boš, kajne? Kaj pa takrat, ko sem ti kupila 3D-razglednico razpela in sem te ujela peti Ženska, pravi blagoslov?”

“To je Južni Pacifik.”

“Ja, in to je Psalmi.”

Psalmi je živel zelo mirno v kletki na koncu vrta in vsak dan sem šla in sedela poleg njega in mu brala enega njegovih soimenjakov iz Svetega pisma. Bil je pozoren ljubljeneček, nikoli ni poskušal pobegniti ali česa izkopati. Moja mati je o njegovi neomajnosti govorila s solzami v očeh. Bila je prepričana, da ima Psalmi dober učinek name. Uživala je, ko naju je videla skupaj. Nikoli ji nisem povedala o demon-skem zajčku Ezri, o njegovih uhljih, ki so v toplih dneh prečistili sonce skozi rešetko žilic kot orhideja. Ezra maščevalec ni maral Psalmija in mu je včasih ukradel solato.

Ko se je mati odločila, da je čas, da gremo na počitnice, je bila odločena, da bomo Psalmija vzeli s seboj.

“Nočem, da bi te premotili Užitki,” je rekla, “ravno zdaj, ko ti gre že tako dobro.”

Dobro mi je šlo. Ogromne kose Svetega pisma sem znala na pamet in zmagala na vseh tekmovanjih pri verouku. Kar je najbolj pomembno, če si protestant, več sem pela, kar se zgodi neizogibno, če se učiš Psalme.

Odrinili smo. Na vlaku me je mati založila s papirjem in pisalom in mi naročila, naj sestavim čim več posamičnih besed iz JERUZALEMA. Očeta je odpravila po kavo, ona pa je na glas brala zanimive odlomke iz svoje nove brošure Čudež ponovnega prihoda.

Nisem poslušala. Z vajo sem lahko natrosila variante JERUZALEMA brez premisleka. Besede se zlagajo druga v drugo z lahkoto, ko pomen ni več najbolj pomemben. Besede postanejo vzorci in oblike. Tennyson, nalit z umazanim šerijem, je dejal, da pozna vrednost vsake besede v jeziku, razen mogoče ‘škarij’. Z vrednostjo je mislil zven, spremenljivost, ne pomena. Tako sem, medtem ko me je mati svarila pred bližajočo apokalipso, strmela skozi okno in si zamišljala, da sem dovolj stara, da si lahko kupim svojo vozovnico za interrail in se

odpeljem okrog sveta samo s pipcem in nahrbtnikom in belim zajcem.

Belim zajcem? Malo sem poskočila ob tem samovsiljevanju sanjarjenja. Ezrove rožnate oči so se bleščale navzdol k meni iz obdrgnjene mreže za prtljago. Ezra ni bil povabljen na ta izlet. Odločena sem bila, da ga bom nadzorovala in ga prisilila, da bo ostal doma. Psalmi v škatli poleg mene je bil nemiren. Mati se ni ničesar zavedala.

“Ko se Gospod vrne,” je rekla, “bo lev legel z ovčico.”

Ampak, ali se bo tudi zajec spravil z želvo?

Kot Psalmi sem bila tudi jaz živčna, kot pač vsakdo, ko mu domišljijsko življenje prevzame nadzor. Ezrove oči so mi vrtale v dušo in moje črno srce. Počutila sem se prozorno, tako kot sedaj, kadar srečam radikalno feministko, ki ji je takoj jasno, da si brijem noge in imam afiniteto do svilenih nogavic.

“Poskušam biti pridna,” sem zasikala. “Izgini.”

“Ja,” je nadaljevala mati, povsem nevede, “živeli bomo naravno življenje, ko se Gospod vrne. Nobenih kemikalij ne bo ali deodorantov ali prešuštvovanja ali električnih kitar.” Ostro je pogledala očeta: “Si dal natren v kavo? Veš, da je brez ne morem piti.”

Oče se je plaho nasmehnil in jo poskušal pomiriti s piškoti z ameriškim viskijem, kar je bila napaka, saj je sovražila vse, kar je zvenelo tuje. Spominjam se, kako je bilo, ko se je moja teta vrnila iz Italije in nas je vztrajno vabila na testenine. Mati jih je z vilico prevračala in prelagala in nam razlagala, kako zelo rada ima krompir in korenček. Nič ni imela proti domorodcem ali ljudem, ki živijo v džungli ali drugih vročih krajih, ker se ji je zdelo, da niso sami krivi za to. Evropa pa je, nasprotno, dovolj blizu Britaniji, da bi se lahko spodobno obnašala in s tem nespodobnim obnašanjem je bila očitno sprijena in bo izbrana, ko se bo Gospod vrnil. Sploh pa, Italijani so rimokatoliki. V Večnem mestu ne bo testenin.

Poskušala sem se zamotiti pred njeno nastajajočo nevihto, tako da sem se osredotočila na napise v našem vagonu. Motrila sem svarilo, da je potrebno vlak zapustiti čist in urejen in sem čutila primerno strahospoštovanje pred strašnimi opozorili o potegu zasilne zavore. Ezra jo je pričel gristi.

Nazadnje smo, utrujeni in zelo čustveni, čeprav smo še vedno verjeli v skupni cilj, pa ne v tega, proti kateremu smo bili namenjeni, prispeli do našega penziona.

Naslednje jutro je mati predlagala, da bi šel Psalmi z nami na obalo. “Všeč mu bo sprememba zraka.”

Ezre nisem videla, sicer bi se mogoče bolj zavedala možnosti katastrofe. Tako pa smo se odpravili do zaplate, kjer ni preveč pihalo, zmolili in potem je oče zaspal. Psalmija je pesek pod njegovimi nogami pomiril in zelo počasi je skopal zelo majhno jamico.

“Zakaj ga ne neseš k tisti skali, kjer butajo valovi?” Mati je s prstom pokazala. “Gotovo še ni videl morja.”

Pokimala sem in ga pobrala, pretvarjajoč se, da sem Dolgi John Silver, ki se krade stran s plenom.

Ko sva sedela na skali, je prišla skupina fantov, preskakujoč valove. Eden je dvignil lok in puščico. Pred mojimi očmi je napel lok in nameril v Psalmija. Bil je natančen zadetek v sredino oklepa. To je

bilo postranskega pomena, saj je bila puščica z gumijasto konico in se na oklepu sploh ni poznalo. Pač pa se je poznalo na Psalmiju, ki je postal histeričen. Postavil se je na zadnji nogi, se za hip opotekal, potem pa se prekopicnil v morje.

Planila sem, da bi ga pobrala, vendar nisem mogla razložiti med skalami in želvo. Ko bi mi le mati pustila, da bi ga pobarvala kot enega izmed treh mušketirjev, da bi ga lahko iztrgala iz groba v morju.

Bil je izgubljen. Mrtev. Utopljen. Pomislila sem na Shelleyja.
"Psalmi je umrl," sem brezbarvno povedala materi.

Celo popoldne smo z mrežo za rakce poskušali najti njegovo truplo. Ni nam uspelo in ob šestih popoldne je mati rekla, da mora pojesti malo ocvrte ribe s krompirčkom. Bila je temačna sedmina in videla sem lahko samo še demonskega zajčka Ezro, kako po pesku poskakuje sem ter tja. Če moj oče ne bi bil tako vztrajen in predan žvižganju melodij vojnih pesmi na glas in nadvse živahno, se nam ne bi morala nikoli dvignila. Tako pa se je mati nenadoma vključila z besedami, me potrepljala po glavi in rekla, da je že morala biti takšna Gospodova volja. Psalmijev čas se je iztekel, kar je bilo zagotovo znamenje, da moram napredovati k novi knjigi Svetega pisma.

"Lahko bi šli naravnost na Knjigo pregovorov. Katera žival bi bila pregovorna?"

"Recimo kača?"

"Ne," je odkimala, "kače so zvite, ne modre."

"Kaj pa sova?"

"Sove so prezahtevne. Poleg tega sem videla sovo, tik preden smo dobili telegram, ko je stric Bert s padalom po pomoti skočil v kanal."

Smrt v vodi je bila očitno značilnost naše družine in zakaj potem ne bi imela nečesa, kar je stalno utopljeno?

"Pa kupimo ribe, saj so pregovorne in tiho bodo, tako kot Psalmi, in opominjale nas bodo na potop in našo lastno umrljivost."

Mater je ta misel očarala, še posebej, ker je ravnokar pojedla dobršen kos polenovke. Všeč ji je bilo, če je lahko Sveto pismo doživljala na različne načine.

Jaz pa sem bila soočena s svojim črnim srcem. Vse, kar hočete, se da zakopati, ampak če je takrat, ko zakopljete, še vedno živo, ne upajte na mirno življenje.

Ali je to tisto, kar želi odbor okuševalcev čajev vedeti? Ali upajo, da bodo brali o želvi z imenom Psalmi?

Mati je kupila rjavo črnilo in na kvadrat trdnega kartona narisala Psalmija. Zelo dobro je ujela njegov izraz, čeprav še vedno čutim težo tega, da sem edina oseba, ki je videla, kakšna čustva lahko izrazi želva, tik preden se utopi. Takšne reči vas streznijo in se raztezajo še leta in leta. Lahko bi ga rešila, vendar sem čutila, da mi omejuje življenje. Včasih vzamem v roke njegovo risbo in zrem v njegov žalujoč obraz. Vedno je bil žalujoč, ampak morda je to značilnost vrste, saj še nikoli nisem videla veseljaške želve.

Pa drugi strani pa ga mogoče nikoli nisem osrečila. Mogoče sva si bila čustveno navzkriž kot Scarlett O'Hara in Rhett Butler. Mogoče je bil grenak konec boljši kot postopno zanemarjanje. V srcu premišlujem te stvari.

Moja mati, vedno filozofska na svoj način, je uživala v stalnem

toku svetopisemskih živali: pregovorna riba, pridigarska kokoš, ki nikoli ni znesla jaje, kjer bi jih lahko našli, škotski terier Salomon in nazadnje Izaija in Jeremija, par koz, ki sta dočakali visoko starost in sta mirno umrli v svoji ogradi.

“Na preroke se lahko zaneseš,” je rekla moja mati, ko so vsi občudovali dolgoživost koz. Svet je bil zrcalo za Gospoda, v vsem ga je videla. Čeprav jo vsake toliko časa posvarim, naj ne sodi zajčka po kožuščku ...



Jeanette Winterson in njena proza

Jeanette Winterson, rojena 1959 v Manchestru, je posvojena hčerka protestantskega tovarniškega delavca Johna Williama Wintersona in njegove žene Constance Brownrigg. Že pri osmih letih je pisala pridige in obiskovala nižjo srednjo šolo za dekleta *Accrington* ter se pripravljala, da bi postala duhovnica. Svoje prvo razmerje z žensko je imela pri 15 letih, zaradi česar je tudi zapustila dom. Kasneje se je izobraževala še na kolidžu *St. Catherine* v Oxfordu. Od leta 1987 je samostojna pisateljica.

Pisateljčin prvi avtobiografski roman *Oranges Are not the Only Fruit* (1985) je s televizijsko priredbo (1990) razširil krog njene publike. Satirični, komični, jezni, a vseeno pristrčni roman kronološko razodeva njeno vzgojo v zaprti in strogi skupnosti v Lancashiru, prva pojavljanja lezbične identitete in njene najstniške boje z materjo. Dobil je Whitebreadovo nagrado za prvenec.

Boating for Beginners (1985) predstavlja poskus zlitja modernega kapitalizma, feminizma, odnosov z javnostmi in biblijske zgodbe o Noetovi barki.

The Passion (1987) postavlja nasproti zgodbo francoskega kmeta, ki je šef kuhinje Napoleona, in zgodbo beneškega dekleta iz ribiške skupnosti v devetnajstem stoletju. Roman, ki je prejel spominsko nagrado *Johna Llewellyna Rhysa*, združuje sanjski svet z idejami o zgodovini, pripovedništvu in strasti.

Sexing the Cherry (1989) je zgodovinski roman, bogat z literarnimi aluzijami, ki dvema likoma iz sedemnajstega stoletja postavi nasproti njuna tekmeča iz sedanjosti. Pripoved je stalno motena z digresijami: zgodbami, ki so napisane tako, da ustrezajo tudi današnjemu času.

Written On the Body (1992) govori o razmerju v trikotniku, pri čemer pripovedovalčev spol ostane skrit.

Kot stalnica se med elementi njenega pripovedovanja ponavlja medbesedilnost. Večina njenih pripovedi ima odprt konec; kot pravi sama, ni nič popolnega in dokončnega, vedno je nekje nov začetek in za popisanim listom je vedno prazen. Ta list prepušča bralcem.

Psalmi je njena prva kratka zgodba, napisana kmalu po izidu prvega romana *Oranges Are Not the Only Fruit*.



19. stoletje

Figure Božjega groba

Ivanka Počkar

OPEKARSTVO IN OPEKARJI V BREŽICAH

Opekarstvo in izgradnja opekarn

Opekarstvo je stara obrtna dejavnost, ki je bila razširjena domala po vsem ozemlju Slovenije. Njeni začetki pri nas segajo v čas, ko so na naše ozemlje prišli Rimljani in z njimi oblikovanje gradbenih standardov ter enotni format strešne opeke¹.

Na opekarske obrate na Slovenskem spominjajo nekatera antična imena, npr. toponim Ad Fornulos (Pri pečeh, domnevno Bukovica blizu Nove Gorice). Obsežni industrijski obrati so bili odkriti na Ptuj v lončarski četrti, kjer postavitve kurišč in lončarskih obratov kaže na izjemno izrabo delovne sile in tudi peči, njihovo delovanje pa sega od zgodnje do pozne antike.² Pri delovanju antičnih opekarn je z vidika etnologa, med drugim, zanimiva specializacija delavcev za posamezna opravila, raznovrstnost opekarskih izdelkov (strešniki, korci, tlakovci, votlaki za sistem centralnega ogrevanja, opeke za oboke itd.) in njihove številne inačice, dvesto in več let trajajoča opekarska dejavnost na enem mestu, tradicija žigosanja opeke z žigi privatnih izdelovalcev, domnevno široko območje zalaganja z izdelki ene opekarn (primer velikovaške opekarn pri rimskem Neviodunumu), ledinska imena, ki so se ohranila do danes (Ciglana – današnje ime za ledino v Veliki vasi blizu Krškega, kjer so našli antično opekarno) itd.

Opekarska peč v Veliki vasi s konca 2. stoletja je bila preprosta, zgrajena prav na kurišču, opekarski obrat pa precej obsežen. Tam so žgali opeko in vodovodne cevi, znamenja na njih pa pričajo o razvejenosti trgovine z izdelki, ki so jih prevažali po Savi in so zadovoljevali potrebe Siscie (Sisak), Sirmija (Sremska Mitrovica) in celo Singidunuma (Beograd).

V srednjem veku so v bližini gradov nastajale večje opekarn za potrebe izgradnje in utrjevanja gradov. Zaradi slabe kakovosti kamna iz bližnjega kamnoloma so sredi 16. stoletja v bližini brežiškega gradu postavili spodnjo, leta 1562 pa še zgornjo opekarno, da bi z opeko popravili grajsko zidovje, pozidali oboke in zunanje obloge. Tako zasledimo z imenom zapisanega opekarnarja Klementa iz Brežic, ki je v letu 1554 opravil šest pek, to je 96.000 zidakov, pri opekarskih delih za brežiški grad pa sta omenjana še opekarja Janže iz Brežic in Hans Lutenberger iz Klanjca³.

Opeko so v preteklosti izdelovali večinoma blizu objektov, za gradnjo katerih so jo potrebovali. Številne so bile po Sloveniji domače "ciglarne", majhni obrati, kjer so ročno izdelovali opeko za domače potrebe oz. izgradnjo domov. Spretni izdelovalci opeke so bili v naših krajih zlasti italijanski sezonski delavci, posebno Furlani, od katerih so si posamezniki v kraju, kjer so delali, ustvarili družino in se ustalili. Nekateri od njih so zgradili večje industrijske obrate, v katerih so

¹ Peter Petru, Tone Knez in Anja Uršič, Poročilo o raziskovanjih suburbanih predelov Neviodunuma v letih 1960-1963, Arheološki vestnik, št. 17, Ljubljana 1966, s. 487.

² Andrej Eleršek, Opekarstvo. Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1994, s. 140.

³ Jože Curk, Brežice, gradbena zgodovina gradu in mesta. ČZN 2/1981, Maribor 1981.

izdelovali opeko vse do druge svetovne vojne. Tako kot pri obrtnikih zidarske in kamnoseške stroke so se tudi sinovi opekarjev pogosto odločali za opravljanje iste obrti kot njihovi očetje.

Izgradnja opekarn je bila v vseh časih povezana z bližnjimi nahajališči gline. V 19. in 20. stoletju so večje opekarske delavnice delovale na Murskem polju, v Križevcih, Ljubečni pri Celju, Ljubnem na Gorenjskem, Lescah, okolici Ljubljane, Kranja, Novega mesta itd. Ponekod so se iz domačih delavnic razvile večje opekarske industrije. Hitrejši razvoj opekarskih obratov se je začel v začetku 20. stoletja. Leta 1910 je delovalo 45 obratov, leta 1938 je bilo v Dravski banovini 38, na Goriškem pa 18 obratov⁴. Od prve polovice 19. stoletja do leta 1937 je na ozemlju Dravske banovine delovalo vsaj 35 opekarn.

Italijanski, češki in domači opekarji v Brežicah

Italijani, ki so kot opekarji, zidarji in kamnoseki sloveli kot posebno prodorni, so z opekarskimi obrtnimi atoritvami segali tudi do Brežic in dalje. Poleg številnih zidarjev⁵ in nekaj kamnosekov⁶ italijanskega porekla zasledimo v virih za župnijo Brežice tudi več italijanskih in nekaj čeških opekarjev. Tako je, na primer, leta 1831 izpričana smrt 58-letnega italijanskega pomočnika opekarskega mojstra Johana Jakobe⁷ iz Predmestja 13, leta 1866 pa je v 47. letu starosti v brežiški bolnišnici umrl⁸ italijanski opekar Johan Dren.

Sredi 19. stoletja je v Brežicah opravljal opekarsko obrt Jakob Ahatz s Češke, rojen leta 1804, ki je z ženo in sedmimi otroki stanoval na Attemsovi graščinski pristavi v Brežicah 23, v drugi polovici 19. stoletja pa so se z izdelovanjem opeke preživljali njegovi sinovi Alois, Josef in Carl Ahac (ali Ahaz) iz Brežic 55 in 56. O opekarju Alojzu Ahacu iz Brežic 55 se poučimo iz vpisa smrti njegovega komaj rojenega sina Alojza v mrliško knjigo⁹, medtem ko zapis o tedaj 40-letnem opekarju Carlu zasledimo v poročni knjigi, ko se je leta 1872 poročil s 34-letno kuharico Marijo Pečnik iz Brežic¹⁰. Mojster v izdelovanju opeke, 69-letni Jakob Ahac, je leta 1872 na naslovu Brežice 56 umrl za pljučnico, tri mesece po rojstvu mrtvorjenega sina pa je v Brežicah 104 leta 1875 za isto boleznijo kot oče preminil tudi mojstrov sin, opekar Carl Ahac¹¹. Hčere opekarja Ahaca so v drugi polovici 19. stoletja rodile nekaj nezakonskih otrok, ki so vsi po vrsti umrli majhni, pogosto pa so tudi vpisane kot krstne botre, večkrat izven zakona rojenim otrokom. V manjši opekarni v Zakotu pri Brežicah je leta 1868 tifus vzel 17-letnega italijanskega opekarja Basilija Buflona¹². Med opekarji in opekarniški delavci je bil pogost vzrok smrti pljučnica, zaradi nje je leta 1892 v brežiški bolnišnici umrl tudi 42-letni opekarniški delavec Anton Gaber iz Mihalovca pri Dobovi¹³. Kot opekar v Šentlenartu 3 je leta 1885 kot oče novorojenke Marije izpričan Franc Ferlan, poročen z Brežičanko Agnes Francekovič¹⁴, nato pa je v zadnji četrtini 19. stoletja iz matičnih knjig mogoče prebrati še nekaj opekarskih delavcev, ki so v zapisih navedeni kot očetje novorojencev¹⁵. Statusi prebivalcev v matičnih knjigah in zapisnikih prebivalcev Brežic kažejo na precejšnje število opekarskih delavcev, ki so delali v lastnih manjših delavnicah ali pri lastnikih večjih opekarskih delavnic. Poleg opekarske delavnice Ahacevih je v 19. stoletju v Brežicah delovala večja Faleskinijeva opekarna, ki je slovela po izdelavi strešnikov.

⁴ A. Eleršek, *Opekarstvo* (1994), s. 140.

⁵ Franz in Cesare Ramelli iz Sardinije, Caesare Bianchi iz Lombardije, Franz Verzeznassi iz Topoglian pri Udinah, Giovanni del Rosso iz Osoppa pri Udinah, Angelo Chicco (zapisan tudi kot Chicho in Kiko), Kaspar Belle, Franz Marx, Peter Mezzena, Jakob Pittino, Louis Mion itd.

⁶ Pavoglio Dominik iz Udin, Jakob in Peter Zearo iz Tarzenta, Jožef Mion iz Montebella pri Udinah itd.

⁷ Mrliška knjiga 2, Župnija Brežice, 1818-1870, Arhiv Slovenije, Ljubljana (dalje: AS-Lj.).

⁸ Zapisnik duš za tujce v mestni župniji Brežice od leta 1858 do vključno leta 1865, Škofijski arhiv, Maribor (dalje: ŠKA- Mb.), škatla 5, knjiga 6.

⁹ Mrliška knjiga 2, Župnija Brežice, 1818-1870, AS-Lj.

¹⁰ Poročna knjiga 3, Župnija Brežice, 1831-1894, AS-Lj.

¹¹ Mrliška knjiga 3, Župnija Brežice, 1871-1900, Matični urad Brežice (dalje: MU Brežice).

¹² Mrliška knjiga 2, Župnija Brežice, 1818-1870, AS-Lj.

¹³ Mrliška knjiga 3, Župnija Brežice, 1871-1900, MU Brežice.

¹⁴ Rojstna knjiga 6, Župnija Brežice, 1852-1885, MU Brežice.

¹⁵ Npr. leta 1887 Franc Povhe iz Šentlenarta 37, ko se jima je z ženo Gertraud Cveber rodila hči Marija, za krstno botro pa ji je bila žena brežiškega opekarja Faleskinija, Antonija Faleskini, ali leta 1887 opekarski delavec Josef Poček, ko se mu je v Zverinjaku 17 rodila hči Terezija.

¹⁶ Ob rušenju ali preurejanju hiš v Brežicah in okolici pogosto pridejo na dan zidaki z začetnicama brežiškega opekarja Hansa Faleskinija. Iz zidakov z oznako HF in AF je bila, na primer, grajena brežiška kovačnica Ferenčakovih, zidake z začetnicama HF in AF pa so ponovno uporabili v nekdanji Volčanškovi kolodvorski restavraciji, ko so jih leta 2000 vgradili v zunanjo steno točilne mize novega gostinskega lokala Zug Pub. Vgrajeni zidaki – izdelki brežiške Faleskinijeve opekarne v točilnici modnega "pub" lokala bodo morda čez čas še edini vidni materialni spomin o opekarstvu, ki je potekalo v neposredni bližini – v sosednji Treppovi opekarni.

¹⁷ Poročna knjiga 3, Župnija Brežice, 1831-1894, AS-Lj.

¹⁸ Zemljiško katastrsko stanje pred letom 1975 na reprodukciji načrta iz leta 1908 po izmeri leta 1825, 1:1000, k.o. Šentlenart pri Brežicah (1:1000). Karte hrani Geodetska uprava SO Brežice.

¹⁹ Dokument o plačilu v okrajno bolniško blagajno iz leta 1901 sporoča o 84 delavcih te tovarne, ki so oboleli v obdobju prvih petih mesecev tega leta (Zgodovinski arhiv Celje, Okrajno glavarstvo Brežice, fasc. 11, sig. 44, leto 1900).

²⁰ Zapisnik duš za Brežice od leta 1908 dalje, ŠKA- Mb., Župnija Brežice, škatla 5, knjiga 5.

²¹ Prav tam.

Faleskinijeva opekarna

Večina starejših hiš v Brežicah in njihovi okolici je zgrajena iz opeke, izdelane v 19. stoletju v Faleskinijevi opekarni v Brežicah¹⁶. Sinova Giovanni in Hans iz italijanske opekarske družine Faleskini (tudi Faleschini) sta nadaljevala obrtni poklic svojega očeta, prvi v Straži pri Novem mestu, drugi v Brežicah. O italijanskem opekarju Petru Faleskiniju in ženi Antoniji Fornara priča zapis o ženinih starših v poročni knjigi iz leta 1835, ko sta se poročila brežiška meščanka iz Predmestja, hči gostilničarja in sodarja Georga Hollingerja, 24-letna Anna Hollinger, in 24-letni mestni klepar Johan Faleskini iz Moggia v Italiji¹⁷. Kot brežiška opekarja sta omenjana Hans Faleskini in kasneje Avgust Faleskini. Faleskinijeva opekarna v Brežicah je delovala do konca 19. stoletja. Glinene jame te opekarne so bile na prostoru med današnjo brežiško bolnišnico in Hrastince, o njih pa so še po drugi svetovni vojni pričali žabjaki, zasuti ob gradnji stanovanjskih blokov. Pred nekaj leti so zasuli tudi glinene jame v Gornjem Lenartu, kjer so kopali glino za manjšo, po vsej verjetnosti tudi Faleskinijevo opekarno.

Šentlenart in poklicni statusi prebivalcev

Šentlenart, kraj z nadmorsko višino 156 metrov, leži 3 kilometre severno od Brežic. Skozenj vodi cesta proti Krškemu, tu pa je tudi železniška postaja, predzadnja pred slovensko-hrvaško mejo. Rodovitnost območja je bila v preteklosti osnova za kmetijsko panogo, poleg tega se je prebivalstvo preživljalo z različnimi obrtni, zlasti je bilo razširjeno mizarstvo. Območje je poraslo z manjšimi gozdovi, predvsem z jelšo. Iz katastrske karte¹⁸ je razvidno, da je stala na mestu kasneje zgrajene (1931-1932) Treppove stanovanjske vile tovarna palic (Stecken Fabrik ali Stockfabrik), ki je delovala vsaj še do leta 1901 in je zaposlovala večje število delavcev¹⁹. "Štokfabrika", kot so jo imenovali okoličani, je bila prostorna enonadstropna zidana stavba (približno 47 x 11 metrov), ki so jo podrli okoli leta 1925.

V kraju z bogatimi nahajališči gline je Leonard Treppo leta 1903 ustanovil preprosto opekarno oz. tovarno za izdelovanje opeke. Graditi so jo pričeli leta 1903 in zaključili prvo fazo (ročna izdelava zidakov in strojna izdelava strešnikov) v letih 1904 do 1905, tako da so s tekočo proizvodnjo začeli v letu 1906. Opekarna se je v naslednjih desetletjih dodatno mehanizirala in razširila.

Po drugi svetovni vojni so leta 1959 vzporedno z obstoječo staro opekarno postavili novo zgradbo s pečjo in sušilnico, modernejšo opekarno, ki deluje še danes, pa so okoli leta 1975 postavili severno od starih dveh. Na mestu stare Treppove opekarne, ki jo podirajo, bo stala nova betonarna.

S čim so se poleg kmetijstva in dela pri železnici poklicno ukvarjali in preživljali svoje družine prebivalci vasi Šentlenart, ki je v začetku 20. stoletja spadala v občino Zakot in je bila nekakšno predmestje Brežic, povedo podatki o poklicnih statusih prebivalcev Šentlenarta. Ti so v zapisnikih duš in zapisnikih prebivalcev podrobnejši za obdobje od leta 1908 dalje, ko je poleg opekarne Treppo delovala manjša Novakova opekarna, zapisana kot "ciglana", v Šentlenartu 7. Na tem naslovu sta navedena brata Jožef Novak, rojen leta 1905, in Mihael Novak, rojen leta 1906, ki sta doma iz "ciglane"²⁰. Kot opekarno navaja vir²¹ tudi objekt Šentlenart 48 in omenja na tem naslovu Lenarta Treppo in Josefa Schagla.

OBRtnIK	PRIIMEK, IME	lastnik/najemnik/ priženjen	LETO ROJSTVA	NASLOV	PRI
čevljar	Godler, Anton		1859	Šentlenart 2	Petrišič
čevljar	Darovič, Mathäus	najemnik	1856	Šentlenart 15	Grubič
kovač	Lapuh, Franz	najemnik	1854	Šentlenart 3	Francekovič
soboslikar	Stöger, Franz	najemnik	1842	Šentlenart 12	Vimpolšek
soboslikar. pomočnik	Uratnik, Simon		1823	Šentlenart 12	Vimpolšek
tesar	Krofl, Johann	najemnik	1856	Šentlenart 12	Vimpolšek
mizar	Lapuh, Johann		1834	Šentlenart 29	Hriberšek
opekar	Scrassigna, Lenart		1878	Šentlenart 1	Škrinar
kramar	Rot, Franc		1859	Šentlenart 2	Petrišič
tesar	Novak, Mihael		1872	Šentlenart 2	Petrišič
krojač	Zorko, Janez		1861	Šentlenart 3	Francekovič
usnjar	Giovanuci, Jože		1855	Šentlenart 5	Štinc
čevljar	Novak, Mihael		1872	Šentlenart 9	Urek
kovač	Drama, Anton	lastnik-posestnik	1854	Šentlenart 24	
kamnoseški delavec	Zorko, Franc	priženjen	1876	Šentlenart 26	Kerstnik; dom ženine matere
mizar	Zlobec, Jožef		-	Šentlenart 33	Kos
tesar	Povhe, Franc		1855	Šentlenart 37	Geršak
tesarski pomoč.	Pečnik, Adam		1873	Šentlenart 37	Geršak
čevljar	Godler, Anton	lastnik	1859	Šentlenart 40	
opekamar	Treppo, Lenart	lastnik	-	Šentlenart 1	
čevljar	Radovan, Janez		1844	Šentlenart 4	
klobučarski pom.	Žalnik, Jožef		1874	Šentlenart 4	
tesar	Bogovič, Franc		1900	Šentlenart 5	
opekar	Novak, Jožef	lastnik	1905	Šentlenart 7	
tesar	Zorko, Miroslav		1911	Šentlenart 16	tesar pri Kroflu
mizar	Resnik, Franc		1875	Šentlenart 25	
čevljar	Rus, Mihael		1859	Šentlenart 27	
trgovec in gostilničar	Grabner, Vincenc	lastnik	1884	Šentlenart 28	
krojač	Cizl, Anton		1875	Šentlenart 30	
usnjar	Godlar, Anton		1857	Šentlenart	por. z Antonijo Škrinar
mizar	Florjanič, Franc	lastnik	1890	Šentlenart 32	
tovarna za palice	Spitzer, Arthur			Šentlenart 41	
sodar	Pipan, Franc		1878	Šentlenart 46	
sedlar in gostilničar	Krulj, Jožef		1874	Šentlenart 47	
opekamar	Treppo, Lenart; Schagl, Josef	lastnik		Šentlenart 48	
soboslikar	Stöger, Franc		1842	Šentlenart 50	
mizar pri Treppu	Jeršič, Janez	lastnik	1909	Šentlenart 51	
krojač	Jeršič, Franc		1911	Šentlenart 51	
sodar	Kralj, Andrej	lastnik	1888	Šentlenart 52	
čevljar	Novak, Martin		1870	Šentlenart 54	
trgovec	Ban, Ivan		1892	Šentlenart 54	
čevljar	Darovic, Matevž		1857	Šentlenart 55; Šentlenart 58	
opekarski kurjač	Novak, Jožef		1908	Šentlenart 74	
opekarski delovodja	Slekovec, Franc		1856	Šentlenart	
kramar	Rot, Franc		1859	Šentlenart	
tesar	Novak, Mihael		1872	Šentlenart 42	
opekar	Golub, Franc		1880	Šentlenart 1	Treppo
dimnikar	Lapuh, Franc		1875	Šentlenart 54	
čevljar	Malus, Alojz		1856	Šentlenart 5	
kupčevalec južnega sadja	Budin, Franc		1881	Šentlenart 48	
čevljar	Godler, Franc		1892	Šentlenart 2	
zidar	Zagorc, Anton		1889	Šentlenart 24	
železnič. zidar	Danko, Karol		1888	Šentlenart 7	
umetni mizar	Vižintin, Deziderij (Željko) Ivan		1888	Šentlenart 41	Boezijeva hiša
mizar	Komel, Matevž		1866	Šentlenart 41	Stockfabrik
zidar	Mikolavčič, Jožef		1882	Šentlenart 61 (n.hiša)	
krojač	Komočar, Alojzij		1907	Šentlenart 18	
kuharica	Lekše, Alojzija		1898	Šentlenart 1	Treppo

²² Krstno ime Leonarda Treppa je v predvojnih matičnih knjigah in zapisnikih duš večinoma zapisano kot Lenart, kar je domača oblika (italijanskega) imena Leonard. Enako ime ima tudi naselje Št. Lenart, zdaj Šentlenart, kjer je stala opekarna, v matrikah pa so ga zapisovali kot St. Leonhard, po zavetniku cerkve sv. Lenartu.

²³ Raztresena vas ob železniški progi in cesti Brežice-Krško, od leta 1937 imenovana Gornji Št. Lenart.

²⁴ Poročna knjiga 3, Župnija Brežice, 1831-1894, AS-Lj.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Zapisnik duš za Brežice od leta 1908 dalje, ŠKA-Mb., Župnija Brežice, skatla 5, knjiga 5.

²⁷ Zapisnik duš za domačine v mestni župniji Brežice, ŠKA-Mb., skatla 4, knjiga 4.

²⁸ Poročna knjiga 4, Župnija Brežice, 1895-1918, MU, Brežice.

²⁹ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, s. 620.

³⁰ Prav tam.

³¹ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, s. 693. Za opozorilo na vir se zahvaljujem univ. dipl. inž. Lenardu Treppu, rojenemu leta 1921, opekarnarjevemu sinu, Cimpermanova 7, Ljubljana.

Struktura obrtniških poklicev prebivalcev in najetih rokodelcev Šentlenarta, vasi, ki je v drugi polovici 19. stoletja štela 30 hišnih števil, v začetku 20. stoletja 40, leta 1908 pa že 59 hišnih števil, je bila glede na zapisnike prebivalcev in zapisnike duš v prvi četrtini 20. stoletja naslednja (glej tabelo na naslednji strani).

Že samo podatki iz omenjenih dveh virov kažejo na najmanj 19 različnih obrti, ki so jih opravljali v Šentlenartu v prvi četrtini 20. stoletja. Tako so bili med obrtniki najštevilnejši čevljarji (8), sledili so jim mizarji (6), tesarji (6), opekarni (5), krojači (4), soboslikarji (3), zidarji (3) in drugi.

Podatki o stanovih prebivalcev, zapisanih v matičnih knjigah, razkrivajo, da so se v zadnji četrtini 19. stoletja tudi v Zverinjaku²³ pri Brežicah ukvarjali z opekarništvom. Šlo je za manjše opekarnice, v katerih so izdelovali opeko za domače potrebe in deloma za prodajo. Kot opekar je leta 1878 naveden kovačev sin, tedaj 30-letni Josef Hrušman iz Zverinjaka 4, ki se je poročil z 32-letno dninarko Agnes Martin Blatnik z Rake, ki se je leta 1879 poročil s 33-letno Elizabeto Marinčič, prav tako z Rake²⁵. V Zverinjaku 10 je v začetku 20. stoletja, vsaj še do leta 1911, ko se mu je rodila hči Terezija, izpričan izdelovalec betonskih predmetov (zapisan tudi kot "izdelovatelj cementnih izdelkov") Martin Vučajnk, rojen leta 1885, ki se je kasneje izselil v Ameriko²⁶.

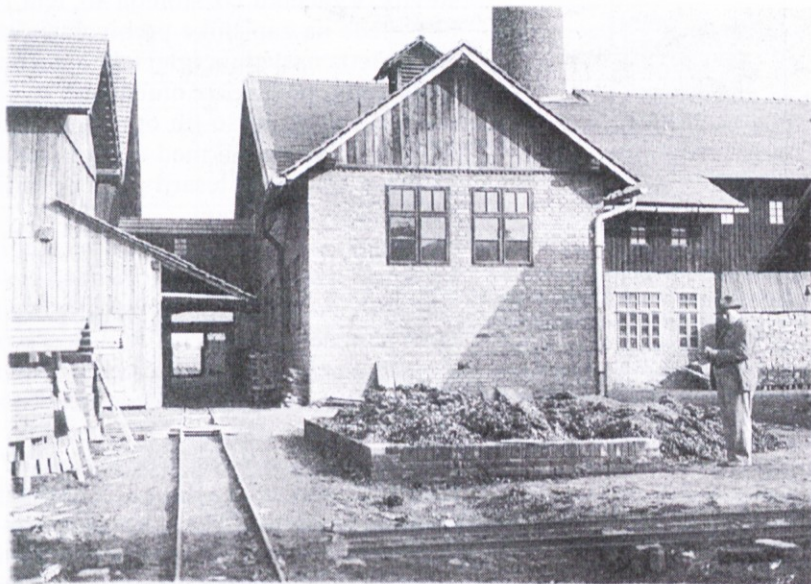
Prav tako je bilo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja več manjših opekarn tudi v nekaterih drugih vaseh v okolici Brežic. V Bukošek 2 se je v drugi polovici 19. stoletja priženil k Uršuli Zagorec opekar Leonardo Colauti, rojen leta 1839 v Travesiu pri Udinah²⁷, ki je kot žgalec opeke nato izpričan²⁸ na naslovu Sela 79. V žganju opeke je bil dejaven še leta 1873, ko je vpisan kot krstni boter kmečkemu sinu iz Bukoška. V manjših količinah so opeko žgali za lastne potrebe in prodajo okoličanom v več krajih v Posavju; tako je, na primer, v dvajsetih letih 20. stoletja za prebivalce bližnje okolice žgal zidno opeko Deceko iz Nove vasi na Bizeljskem.

Opekarna Leonard Treppo

Za sodobnike v predvojnem času delovanja Treppove opekarnice je veljala merilom dobe primerna oznaka tega industrijskega obrata: "Tovarna opeke Treppo Leonarda v Sv. Lenartu pri Brežicah je bila kot primitivna opekarna ustanovljena leta 1903 in se je tekom časa izpopolnila v moderno urejeno opekarno."²⁹ V obdobju med svetovni vojnama je "letno porabila do 4.000 kubičnih metrov glin in 300 kubičnih metrov premogovega drobiža, zaposlovala pa je 60 do 80 delavcev in delavk"³⁰. Poročilo o Treppovi opekarni se v drugem viru³¹ razlikuje v navedbi števila zaposlenih, ki jih je opekarna "v sezoni zaposlovala do 90" (delavcev in delavk), navaja pa tudi, da "tovarna izdeluje iz najboljšje glin prvo vrstno, trpežno, gladko in lepo opeko vseh vrst. Stalno ima na zalogi vsakovrstno strešno, zidno in votlo opeko, tlakovec in druge glinaste izdelke". V količini predelane glin in porabi goriva se nekoliko razlikujejo podatki, ki se nanašajo na enoletno obdobje od 1939 do 1940, in s številom zaposlenih bolj natančno pokažejo na sezonsko značilnost opekarskega dela: "Naslov firme: Leonard Treppo – Opekarna Brežice. Proizvodnja: 3.000.000 zidakov NF in 1.000.000 strešnikov. Zaposleni: 60 do 70 delavcev, od tega skozi vse leto 10 delavcev, ostali 'sezonski' od aprila do okto-

bra, in dva uradnika. Letna poraba: 7.000 m³ glin in 5.000 m³ premoga, 'drobiž' iz Save oz. premogovnikov Trbovlje in Zagorje³².

Del opekarne s kovaško delavnico, zgradbo za lokomobilo (v ospredju) in tiri za prevažanje glin in opeke; desno opekarnar Marijan Treppo. Šentlenart pri Brežicah, 1930. Fotografija je iz družinskega arhiva Lenarda Treppa, Ljubljana.



³² Po navedbah univ. dipl. inž. Lenarda Treppa.

³³ V nekaterih furlanskih opekarnah je lokomobile na parni pogon nadomestila elektrika že leta 1910. Glej: Fornaci e fornaciai in Friuli, ur. M. Buora in T. Ribezzi, Udine 1987, s. 124.

³⁴ Za te in številne druge podatke, potrebne za nastanek pričujočega zapisa, se najlepše zahvaljujem univ. dipl. inž. Lenardu Treppu.

³⁵ V zvezi s priimkom Scarsigna je zanimiva primerjava z besedo "scarsigne", kot so Furlani imenovali leseno, z železom utrjeno nosilo (krošnjo) za prenašanje sveže opeke na sušenje. Glej: Fornaci e fornaciai in Friuli (1987), s. 146.

³⁶ Zapisnik prebivalcev v Brežicah od 1896-1908, knjiga 1, št. 27, škatla 8, Župnija Brežice, ŠKA-Mb.

³⁷ Lastnik hiše Šentlenart 1 je bil pred Škrinarji sredi 19. stoletja Franz Šetinec.

³⁸ Zapis o kupoprodajni pogodbi med Anno Škrinjer iz St. Lenarta 1 in Leonardom Treppom iz Zagreba, sklenjeni 18.1.1904. Zemljiška knjiga, Brežice.

Leta 1903 so po zaključeni prvi fazi izgradnje Treppove opekarne ročno izdelovali zidake in strojno strešnike. Proizvodna zmogljivost je tedaj znašala približno 500 000 kosov strešnikov in 150.000 kosov zidakov na leto. Modernizacija opekarne se je kazala zlasti v 30. letih, ko so med letoma 1928 in 1930 tudi zidno opeko začeli izdelovati strojno (stroji za predelavo glin, stiskalnice itd.), postavili pa so tudi novo parno lokomobilo znamke Wolf s 120 konjskimi močmi. Proizvodnja se je povečala na 800.000 kosov strešnikov in 2.000.000 kosov zidakov letno. V času prve rekonstrukcije so postavili nove zračne sušilnice za zidno opeko, v času druge, med letoma 1936 in 1937 pa so opekarno elektrificirali³³ in opustili delo z Wolfovo parno lokomobilo. Elektrifikacijo so izpeljale Kranjske deželne elektrarne, postavili so trafo postajo s 500 KVA, s priključno močjo 260 KW (strojnica, mizarska delavnica, kovačija, stikalna postaja za strojno obdelavo glin in stiskalnice, črpalke za industrijsko vodo, elevatorji, strojni vitli in razsvetljava). Zmogljivost opekarne se je povečala na 3.000.000 kosov zidakov in 1.000.000 kosov strešnikov na leto. Med drugo svetovno vojno (1941 – 1945) je opekarna zaradi pomanjkanja delovne sile, ki je bilo posledica nasilne izselitve večine prebivalcev v Nemčijo, le deloma obratovala. Njen takratni novi lastnik je bil kočevski priseljenec Zurl. Opekarna je ponovno začela v celoti delovati med letoma 1946 in 1948, ko je bila tovarna nacionalizirana³⁴.

Eden prvih Treppovih opekarjev v Šentlenartu pri Brežicah ali pa celo tisti, ki je po vsej verjetnosti začel z brežiškim opekarnarstvom na tem mestu, je bil Italijan Lenart Scarsigna³⁵, rojen leta 1878 v kraju Racchiuso, obč. Attimis, okr. Cividale v provinci Udine. Leta 1904 se je v Attimisu poročil s 23-letno Terezijo Mansutti in je živel pri Škrinarjevih v Šentlenartu 1 s sinovoma Francem, rojenim leta 1904, in Jožefom, rojenim leta 1907³⁶. V viru je naveden kot "ciglar" v Šentlenartu 1 pri Škrinarjevih³⁷, od katerih je kmetijo z zemljiščem leta 1904 odkupil Leonard Treppo, tedaj iz Zagreba³⁸, Škrinarjevi pa so se naselili v Brezini, severovzhodno od svoje prvotne kmetije. Leta

³⁹ Zapisnik duš za tujce (gostači) v mestni župniji Brežice od leta 1909 dalje, ŠkA-Mb., Župnija Brežice, skatla 6, knjiga 9.

⁴⁰ Nerazločen zapis.

⁴¹ Vpisan kot krstni boter Jožefa, leta 1907 rojenega sina Treppovega opekarja Scarrassigne.

⁴² Ivan Faust, rojen leta 1896, ki se mu je leta 1929 v Šentlenartu 35 rodila hči Karolina.

Družina opekarnarjeve žene Hermine Irma Kobal, poročene Treppo: druga z leve Hermina, v sredini njen brat Mirko, ob njem oče Bogdan in mati Julijana, okoli njih sestre Danica, Hermina, Sabina, Julijana in Micika. Senožče, 1913. Fotografija je iz družinskega arhiva Lenarda Treppa, Ljubljana.

1904 rojenemu Francu Xaveriju, sinu opekarskega delavca Scarrassigne, je bil za krstnega botra delovodja Treppove opekarne Franc Slekovec. O slednjem kot stalnejšem opekarskem delovodji v Treppovi opekarni priča vpis v zapisnik duš³⁹, iz katerega lahko razberemo, da je v začetku 20. stoletja v hiši Šentlenart 1 stanoval Franc Slekovec, rojen leta 1856 v Šmihelu pri Novem mestu (umrl leta 1928), poročen z Jozefo Lehpamer (?)⁴⁰ iz Rud na Hrvaškem, sinovoma Francem in Jožefom, rojenima leta 1899 in leta 1901 v Zagrebu, ter hčerjo Matildo, rojeno leta 1906 v Šentlenartu. Kot opekar pri Treppu v Šentlenartu 1 je v istem obdobju naveden Franc Golub, rojen leta 1880 v Skaričevem selu na Hrvaškem in leta 1908 v Zagrebu poročen s štiri leta mlajšo Ano Kranceljak.

Med opekarskimi delavci v Treppovi opekarni je v dvajsetih letih 20. stoletja delalo po 20-25 sezonskih delavcev iz Furlanije. Razen teh so pri Treppu delali še drugi z italijanskimi priimki, poleg že imenovanega Lenarta Scarrassigne iz province Udine še, denimo, Avgust Binutti⁴¹ itd. Pri Dunaju je bil rojen Treppov strojnik⁴², nadalje pa so bili kot strojniki, kurjači, mizarji, kovači in opekarski delavci v tridesetih letih 20. stoletja pri Treppu večinoma zaposleni domačini iz Šentlenarta in okolice.



Družina opekarnarja Treppa, njen položaj in zaposleni

Ustanovitelj in lastnik opekarne v Šentlenartu pri Brežicah je bil Leonard Treppo⁴³ (1860-1922), po narodnosti Hrvat, furlanskega porekla, rojen v Zagrebu in pokopan v rodinski grobnici v Samoboru. Živel je sprva v Zagrebu in Samoboru, po letu 1903 pa v Šentlenartu št. 1, v stari stanovanjski hiši tik opekarne, ki jo je tedaj gradil. Njegovi predniki so bili Furlani iz Cervignana pri Udinah⁴⁴. V začetku 20. stoletja je Leonard Treppo za svojih šest otrok zgradil štiri opekarne (Karlovac, Draganič, Samobor in Brežice). Opekarni v Karlovcu in Draganiču sta skupaj proizvedli približno 15 milijonov opečnih izdelkov na leto.⁴⁵ V Karlovcu in Draganiču so bili do leta 1948 lastniki opekarne – delniške družbe Ivan Treppo, Dragec Treppo, Blaženka Treppo, por. Švarič, in Irena Treppo, poročena Hotko⁴⁶. Opekarna v Šentlenartu pri Brežicah je prešla po smrti Lenarda Treppa v last sina Marijana Treppa (r. 1893 v Zagrebu, u. 1933 v Brežicah). Opekar-na v Samoboru je bila prvi obrat rodbine Treppo na takratnem ozem-

⁴³ Leonard Treppo se je leta 1886 v Zagrebu poročil s Slovenko iz Sromelj pri Brežicah, Frančiško Sumrek, rodilo pa se jima je sedem otrok: Mirko (1887-1890), Ivan (1889-1962), Franjo Xav. (1891-1917), Marijan (1893-1933), Blaženka-Adela (1896-1968), Irena (1900-1990) in Dragutin (1902-1958).

⁴⁴ Nekí Treppo je bil župan Udin, Treppo pa se danes imenujeta tudi trg in ulica v Udinah. (Po pričevanju univ. dipl. inž. Lenarda Treppa.)

⁴⁵ Po podatkih univ. dipl. inž. Lenarda Treppa.

⁴⁶ Za podatke se zahvaljujem univ. dipl. inž. Lenardu Treppu.

⁴⁷ Učiteljjevala je med letoma 1911 in 1920 na Vrhniki, Ložu in v Grahovem.

⁴⁸ Zapisnik duš za Brežice od leta 1908 dalje, ŠKA-Mb., Župnija Brežice, skatla 5, knjiga 5.

⁴⁹ Tako je bil, na primer, leta 1929 Marijan Treppo poročna priča gostilničarju in mesarju Jožefu Katiču iz Gaberj pri Dobovi, po opekarnarjevi ženi Irmí, ki ji je šla za botro, pa je leta 1924 dobila krstno ime hči tesarja Franca Bogoviča iz Šentlenarta 5. Hermíno Irmo Treppo, ki je bila več kot tridesetkrat krstna botra, je pri krstih navadno zastopala opekarnarjeva kuharica Barbara Podgoršek ali pa tudi opekarnarjeva služkinja Terezija Podgoršek.

⁵⁰ Poročna knjiga 4, Župnija Brežice, 1895-1918, MU, Brežice.

⁵¹ Rokavčevemu sinu, rojenemu 22. junija leta 1908 v Šentlenartu 34, so dali celo dve imeni, prvo, Lenart, po krstnem botru – lastniku opekarne Leonardu Treppu, drugo po očetu Gustavu. Nadalje je bil Treppo krstni boter leta 1909 rojeni Rokavčevi hčeri Adeli, opekarnarjeva žena Frančiška je bila botra leta 1910 rojeni Mariji in njen svak naslednjemu, leta 1912 rojenemu otroku Avguštinu. Zadnji je v Šentlenartu 1 še istega leta zaradi šibkosti umrl, ko je dopolnil komaj dva meseca. Leta 1913 se je Rokavčevima rodila hči Štefanija Ana, ki ji je bila za botro Frančiška Treppo, leta 1914 pa je pljučnica vzela njunega dvomesečnega Konrada, ki mu je bil krstni boter Leonard Treppo. Angeli, leta 1915 rojeni Rokavčevi hčeri, je bila za botro spet Frančiška Treppo.

⁵² Njegov sin Drago še vedno hrani fotografijo očeta-strojnika pred boboviško opekarno.

⁵³ Za te in še mnoge druge podatke se zahvaljujem Dragu Novoselcu, sinu strojnika v Treppovi opekarni, rojenemu leta 1926 v Bobovici pri Samoboru, ki od mladosti stanuje v Brezini 87.

Izgradnja vile Treppo med letoma 1931 in 1933 je kazala na poseben položaj opekarnarjeve družine. Šentlenart pri Brežicah, 1938. Fotografija je iz družinskega arhiva Lenarda Treppa, Ljubljana.

lju Avstro-Ogrske, kot manjši obrat pa je bila opuščena pred letom 1925. V začetku dvajsetih let 20. stoletja je bila postavljena še opekarna Bobovica pri Samoboru, njena lastnika sta bila Blaženka Švarič in Marijan Treppo, ki pa je svoj delež še pred svojo smrtjo odstopil sestri Blaženki Švarič.

Opekarnarjev sin Marijan se je leta 1920 na Vrhniki poročil s Senožčanko iz družine s šestimi otroki, 27-letno učiteljico⁴⁷ Hermíno Kobal, hčerjo sodnika. V Šentlenartu se jima je rodilo pet otrok: Lenard (1921), Marijana (1922-1929; umrla za škrlatinko), Marijan (1923), Bogdan (1928-1998) in Hervoj Dimitrij Ivan (1930-1931)⁴⁸. Opekarnar Marijan Treppo je umrl leta 1933, po njegovi smrti je vodila opekarno do druge svetovne vojne vdova Irma Hermína Treppo s pomočjo opekarniških delovodij, lastnica pa je bila še po vojni do leta 1948. Obrat je nato deloval pod nemško okupacijo v medvojnem času, leta 1948 pa je bila tovarna opeke nacionalizirana. Opekarnarjevi trije sinovi so se izšolali v gradbeni in strojni stroki, vendar se v Brežice ni vrnil živeti nihče od njih.

O položaju Treppove družine in njeni pomembni vlogi v družbenem življenju nedvomno povedo podatki o pogostem izboru opekarnarja Treppa in njegove žene za poročni priči in za krstna botra⁴⁹.

Viri večkrat omenjajo strojevodjo v Treppovi opekarni Gustava Ignacija Rokavca s Ptuja, katerega oče Rudolf je bil prav tako opekarski strojevodja, slednji v Zagrebu. Gustav Rokavec je živel v župniji Brežice od leta 1906, leta 1908 se je pri 22 letih poročil z Angelo Ferdinando Žorga, v Ljubljani rojeno 24-letno hčerjo železničarskega uradnika iz Šentlenarta 34, poročna priča pa jima je bil lastnik opekarne v Šentlenartu 1, Leonard Treppo⁵⁰. Podatki kažejo, da so zvezo med družinama utrjevali tudi kasneje, ko sta bila Leonard Treppo in njegova žena Frančiška Treppo iz Zagreba izmenično krstna botra Rokavčevim otrokom⁵¹. O organizaciji dela in umnem upravljanju opekarn govori pričevanje, da je Treppo ob zagonu nove opekarne v Bobovici pri Samoboru po prvi svetovni vojni tja napotil svojega izkušenega strojnika Franca Novoselca, doma iz Brezine⁵², ki se je za strojnika in upravljalca lokomobile izučil v Treppovi opekarni v Šentlenartu pri Brežicah. Novoselc je ostal v Bobovici kar nekaj let, saj so se mu tam rodili prvi trije od štirih otrok⁵³.



⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Ženitovanjsko izpraševanje zaročencev od leta 1919 dalje, ŠkA-Mb., Župnija Brežice, škatla 6, knjiga 12.

⁵⁶ Poročna knjiga 5, Župnija Brežice, 1919-1941, MU, Brežice.

⁵⁷ Marija-Minka Škrinar, rojena Verstovšek leta 1908 na Veselem Vrhu (zaselek pri Dédnji vasi pri Pišćah), poročena Škrinar, vdova, stanuje v Brezini 45.

⁵⁸ "Pri nas je bil strašno veliki grunt." (Pričevanje Minke Škrinar).

⁵⁹ "Pri nas je b'lo 14 dčc." (Pričevanje M. Škrinar).

⁶⁰ Die Auskocherei – kuhinja. Debenjak, Veliki nemško-slovenski slovar, Ljubljana 1992, s. 87.

⁶¹ "Tam je blú vsega, sam' ptičjiga mleka ne..." (Pričevanje M. Škrinar).

⁶² "Gospa moja, ko bi vi véd'la..., ona je b'la men' ko moja prava mama. Mé smo táko slovo mēle, ko smo šle ena od druge..." (Pričevanje M. Škrinar).

⁶³ "Ona je b'la dobra za vse...(nas)". (Pričevanje T. Valenčak.)

⁶⁴ "Men' je, gospa moja, časa tam os-tajalu ... malu." (Pričevanje M. Škrinar).

Kot vsaka premožnejša družina so tudi opekarnarjevi imeli v službi varuško in deklo, ki je bila pri Treppovih vrsto let Barbara Podgoršek iz Pišćec. Od leta 1923 je kot kuharica služila pri družini Treppo tudi tedaj 28-letna Pepca Gregorič iz Škocjana pri Mokronogu⁵⁴, leta 1927 pa je pri Treppovih kuhala tedaj 18-letna Alojzija Lekše iz Dolge Rake, ki se je leta 1928 poročila z opekarniškim delavcem Francem Počkom iz Brezine⁵⁵. Poročni prič sta jima bila sodelavca v opekarni Treppo, opekarniški delavec in sluga pri opekarni⁵⁶.

Sočasno s Podgorškovo in tudi kasneje je bila pri opekarnarjevih za kuharico Minka Škrinar⁵⁷ iz Brezine, rojena leta 1908, ki je v tridesetih letih dvajsetega stoletja za Treppove kuhala dobra štiri leta. Rojena je bila v Rákovci, dolini pod pišćčkim zaselkom Veseli Vrh, kjer se je v gruntarski družini⁵⁸ narodilo 14 otrok⁵⁹. Kot dvajsetletno dekle se je učila kuhanja v Mariboru pri svoji teti, ki se je v dvajsetih letih 20. stoletja preživljala z "auskuherajem"⁶⁰ – s pripravljanjem kosil in malic za mestne naročnike. Nato je bila več let zaposlena kot kuharica v premožni⁶¹ židovski družini trgovca Eislerja v Karlovcu, kjer so imeli do nje posebno dober odnos in so jo vzljubili⁶². K opekarnski družini Treppo je prišla za kuharico po večkratnem nagovarjanju Treppovega strojnika Fausta, ki je hodil kupovat vino k njeni sestri, poročeni z Vogležem na Čatežu. Kot izkušena in vestna kuharica je tudi pri Treppovih kmalu uživala vse zaupanje. Shrambe z živili, ozimnico in vinom so bile pod ključem, ki ga je hranila kuharica. Jedilnike sta sestavljali lastnica opekarne in kuharica skupaj, vsak večer posebej, ko je Treppova prišla v kuhinjo in sta se za mizo dogovorili o načrtu za prihodnji dan. Meso je v mesnici pri Kramariču nabavljala vedno kuharica sama, vse ostalo je iz Grabnarjeve trgovine pripe-ljal Treppov hlapec.

Kuharica je od svoje "gospe" večkrat dobivala darila, Treppova pa je bila darežljiva tudi do sobarice in drugih zaposlenih⁶³. Posebna navezanost na kuharico se je zrcalila v skupnih nedeljskih obiskovanjih maše, kamor je vdovo Treppo vsakokrat spremljala kuharica. Medtem ko se je sobarica udeležila zgodnje jutranje maše, je opekarnarjevo vdovo in kuharico k "deseti maši", maši ob deseti uri, v župnijsko cerkev v Brežicah s kočijo odpeljal domači konjski hlapec. Zasedanje mesta v cerkveni klopi se je v tistih časih plačevalo, tako sta imeli tudi Treppova in kuharica v cerkvi plačan "stou" – mesto v klopi, in sicer na ženski strani pod korom.

Od hišnih delavcev je imela najboljšo plačo kuharica, ki je dobivala po 300 dinarjev mesečno, sobarica 200, drugi pa manj. Kuharica je bila na delovnem mestu praktično ves dan⁶⁴, redke popoldneve je imela proste, dopusta pa sploh ni imela in ga tudi ni želela.

Za Treppovo družino, hišne in sezonske opekarniške delavce je pripravljala belo kavo, kuhane in pečene štruklje, svinjsko pečenko, solate in različne zelenjavne jedi. Pogosto, vendar ne dnevno, je bila na jedilniku goveja "žúpca" – juha, krompir in solata, občasno tudi za delavce. Kuharica je vnaprej pripravljala večje količine jušne zakuhe, ribala kašo in rezala testo za rezance, pri čemer ji je občasno pomagala sobarica. Jedilnik za Treppovo družino se je sicer razlikoval od delavskega. Družina se je dokaj redno prehranjevala z mesnimi jedmi, od katerih je bila najpogostejša svinjska pečenka, delavci pa pogosto z zelenjavnimi in testenimi jedmi, občasno z mesnimi. Na Treppovem posestvu so letno zaklali vsaj po pet mladih, do 100 kilogramov težkih prašičev, za katerih zakol, razkosanje in predelavo je vsako leto poskr-

⁶⁵ "Kruh sem jes rezala..., sam 'jes..."
(Pričevanje M. Škrinar).

bel mesar Kramarič iz Šentlenarta. Za družino Treppo so bile na jedilniku pogosto ribe, največkrat "očiščeni" (fileji) panirani osličji, redkokdaj pa tudi lignji.

Skrb za kruh v opekarnarjevi družini je bila povezana s posebnim ravnanjem. Medtem ko je za peko skrbela dekla Bara, ga je rezala vedno samo kuharica Minka⁶⁵. Napečenega je bilo dosti, spravljen pa je bil pod ključem v shrambi pri kuhinji. Tistim, ki so jedli pri Treppovih, ga je kuharica rezala vsakemu sproti, posebej za zajtrk, kosilo in večerjo, vsak pa je lahko dobil en, največ dva kosa.

Treppovo družino je z vinom oskrboval Kostanjšek z Veselega Vrha (Pišéce). Redno so ženske od tam nosile Treppovim naprodaj tudi sezonsko sadje: češnje, marelice, breskve, jabolka, hruške in grozdje. Kuharica je letno pripravila po sto kozarcev različnih kompotov in skuhala veliko marelične in slivove marmelade. Vložena in nekatera druga živila so hranili v "špajzi" – shrambi v pritličju, v kletni shrambi pa vino, krompir in jabolka, ki so jih vedno skrbno vlagali na police eno poleg drugega. Družina je občasno kupovala jagode in namizno grozdje.

V vilo je bil napeljan vodovod. Vodo so z vrtenjem velikega kolesa v kleti morali črpati v kotel nad štedilnikom v kuhinji, kar so dnevno, paroma in menjaje se, opravljali najeti delavci, domačini⁶⁶ iz Brezine. Po opravljenem delu sta bila črpalkarja po navodilu opekarnarjeve vdove poleg plačila vedno tudi postrežena z dobro malico.

Delavnik se je za hišne delavce pričeval med pol šesto in šesto uro zjutraj, vdova Treppo je vstajala nekoliko kasneje, delavci v opekarni pa so z delom začeli ob sedmi uri.

Vsako leto na terezijino (15. oktobra) so proti koncu delovnega dne za Treppove hišne in sezonske opekarniške delavce, ki so stanovali na Treppovem, pripravili slovesno kosilo, nekakšen likof ob zaključku opekarniške sezone. Pogostili so jih v stari Treppovi stanovanjski hiši, kjer je bila miza bogato obložena z različnimi, predvsem "prazničnimi" jedmi: veliko mesa, pripravljenega na različne načine, "kolača" – orehovih in makovih potic, doma spečenih keksov itd. Jedi je v kuhinji v vili pripravila kuharica, na mizo v hiši pogostitve pa jih je znosila in pogoščenim "nar'dila omizje" – postregla dekla Bara.

Industrijski kompleks Treppove tovarne se je razprostiral na okoli 25.000 m² površine (stavbno zemljišče in objekti), družina pa je posedovala tudi okoli 25 ha kmetijskih površin (pašniki, travniki, njive in gozdovi, ki so bili namenjeni za kasnejšo izrabo – izkopavanje gline za opeko).

O posebnem položaju družine in njihovem načinu življenja je poveden tudi podatek o izgradnji vile Treppo⁶⁷, okrasni vegetaciji ob vili (ciprese, ...), njihovem lastnem teniškem igrišču⁶⁸ in, nenazadnje, posebnem paru konj lipicancev, ki so jih vpregali v kočijo in koleselj, ko so se ob nedeljah vozili k maši v Brežice.

Vila Treppo je bila zgrajena med letoma 1931 in 1933 s tipično mansardno streho s tlorisno površino približno 225 m², s kletjo (skladišča, pralnica, črpališča vode), pritlično etažo s kuhinjo, dnevno sobo, jedilnico, salonom (klavir), shrambami in sanitarijami ter s sobo za služinčad. V prvem nadstropju sta bili dve kopalnici, sanitarije, štiri spalnice in dve sobi za goste. V mansardnem delu (podstrešje) je bil vodni rezervoar (približno 30 m³) in kamra za prekajevanje mesa. Kurjava v vili je bila izključno na drva z lončenimi pečmi.

Sadno drevje je pri Treppovih sadil in oskrboval vrtnar in sadjar

⁶⁷ Načrte za vilo Treppo je izdelal zagrebški arhitekt Ebert. Gradil jo je stavbenik iz Brežic z zidarji in delavci iz okolice.

⁶⁸ Igrišče za tenis so v Brežicah v istem obdobju imeli še trgovci Del Cott in Lešnik.

⁶⁹ Stara stanovanjska hiša in opekarna sta imeli hišno številko Šentlenart 1.

⁷⁰ Vila je imela naslov Šentlenart 41, enako kot tovarna palic, ki je prej stala na njenem mestu.

⁷¹ Mati Hermine Irme Treppo je bila Julijana Rumpret (1866-1956) iz Krškega, poročena Kobal, gospodinja; oče Matej (Bogdan) Kobal (1866-1914), rojen v Sanaboru pri Vipavi, višji sodni svetnik, je kot sodnik služboval v Dunajskem Novem mestu (Wienerneustadt), Senožečah, Krškem in Vrhniki.

⁷² Pričevanje M. Škrinar.

⁷³ *"Lepú je blú..., to ni b'la révs'na, to je b'la bogatija..., dokle' je blú..., pol pa, ko ni blú več..."* (Pričevanje M. Škrinar).

⁷⁴ Dekla Bara Podgoršek iz Pišéc je bila sprva predvsem pestunja, potem pa je skrbela za prašiče in krave, molzla, urejala zelenjavni vrt in pekla kruh, pri čemer ji je pomagala dekla, ki je bila nekaj časa Fanika, doma iz okolice Brestanice.

⁷⁵ Pred drugo svetovno vojno je kot kravji hlapec delal (*"krave fujtrou"*) fant Tonček iz brestaniške župnije (*"od nekad gor od Rajhenburga"*).

⁷⁶ Hlapec je skrbel za par lipancev in z njimi vozil družino, vedno pa tudi vdovo Treppo k nedeljski maši. Po pričevanju Minke Škrinar je bila med ljudmi o njem ohranjena resnična zgodba, da so ga kot dojenčka našli na cerkvenem pragu pri sv. Lovrencu v Brežicah in ga zato poimenovali Franc Kirchenggeist (cerkveni duh).

⁷⁷ Družini je hodila likat Anica Poček iz Brežine, perica pa je bila Tilčka Bogovič iz Šentlenarta.

⁷⁸ Pričevanje univ. dipl. inž. Lenarda Treppa.

Kržan iz Pišéc, po poklicu cestar. Okoli vile je bilo posajeno tudi okrasno drevje in grmičevje, veliko oleandrov in različnih cvetnih grmovnic in lončnic so vzgajali na lastni ekonomiji, kjer je celotno dejavnost vodila opekarnarjeva žena Irma Treppo z deklo Barbaro Podgoršek. Na vrtu so imeli poleg steklenjaka tudi tople grede za cvetje in zelenjavo.

Teniško igrišče so med letoma 1936 in 1937 zgradili opekarnarjevi sinovi, bratje Treppo s prijatelji. Žično ograjo jim je izdelal opekarniški ključavničar, za posutje in opekarsko rdeč videz igrišča pa so uporabili zdrob iz zmlete opeke. Tenis so med počitnicami igrali opekarnarjevi sinovi, njihovi sošolci in prijatelji, občasno tudi družinski gostje iz Brežic in Zagreba. Teniške žogice in loparje so dobili v klubu Concordija Zagreb, katerega člana sta bila zadnji opekarnar Marijan Treppo in njegov oče Leonard Treppo.

Družina Treppo je sprva živela v pritlični stanovanjski hiši ob opekarni⁶⁹, po letu 1932 pa v novozgrajeni vili, postavljeni nekoliko vstran, zahodno od opekarnice, na mestu porušene tovarne palic⁷⁰. Po letu 1933 so tu stanovali opekarnarjeva žena, trije opekarnarjevi sinovi, po letu 1938 tudi mati opekarnarjeve žene⁷¹, ki so imeli sobe v prvem nadstropju, v skupni sobi v pritličju vile pa sta bivali tudi kuharica in sobarica. Severozahodno od opekarnice so si sledili gospodarski objekti in velik zelenjavni vrt. Gospodarsko enoto so sestavljali: "topler" – dvojni kozolec (12 x 18 metrov), svinjaki, kokošnjak, velika zidana enonadstropna zgradba (16 x 14 metrov) s hlevom za krave in konje v pritličju in z bivalnimi prostori za sezone delavce v prvem nadstropju, pritlična zidana zgradba (6 x 12 metrov), kjer je bila nameščena jedilnica s kuhinjo, spalnica za deklo Baro Podgoršek in njeno pomočnico, ter shrambe in sanitarije. Tudi ta objekt je imel hišno številko Šentlenart 1. Treppovi so redili po tri do pet konj, štiri do pet krav, sedem do deset prašičev, od perutnine pa okoli 20 kokoši. Poseben med konji je bil par lipancev iz kobilarne Generalski stol pri Karlovcu; za transport in poljska dela so vpregali kobili, za vsakodnevno vožnjo v Brežice (3,5 km) pa so v "kolesl" – zapravljiček vpregli tretjo kobilo, Luizo. Od vozil so imeli še "paradno" črno kočijo in lovski voz za šest oseb, v zimskem času pa so lipanca vpregli v sani za štiri osebe.

Nova Treppova stanovanjska hiša, imenovana "vila", se je že samo z imenom razlikovala od drugih; njena oprema je bila, primerno lastnikovemu stanu, bogata. V spodnjih prostorih je bila jedilnica, kuhinja, shramba in soba za služinčad, družina Treppo in njihovi gostje pa so imeli sobe v prvem nadstropju. Pribor in posodje je bilo izbrano, *"ne navadnu"*⁷², srebrn jedilni pribor je vsako popoldne čistila sobarica. Mizo za družino (in goste) je pripravila kuharica in za vsak obrok opremila s prtički iz blaga in srebrnim jedilnim priborom⁷³.

Pri kmečkem gospodarstvu in pri hišnih delih so poleg kuharice in sobarice imeli redno zaposleni po dve dekli⁷⁴, kravjega hlapca⁷⁵, konjskega hlapca⁷⁶, dnevno črpalkarje, občasno dninarje za delo na travnikih, perico in likarico⁷⁷. Barbari-Bari Podgoršek, ki je v matičnih knjigah zapisana kot varuška in kuharica, po pričevanju sodobnikov pa je več kot dvajset let pri opekarnarjevih tudi skrbela za prašiče, krave, vrt in peko kruha, so kot priljubljeni uslužbenki Treppovi dali zgraditi hišo v središču njene rojstne vasi, v Pišécach. Po ustnem pričevanju⁷⁸ je bila Podgorškova delovna in poštena delavka, ki je spremljala opekarnarjevo ženo Irmo vse od njene poroke leta 1920 pa do odho-

⁷⁹ "Še 'mam zdej: krožnike, šalce, male krožnike, še zdej 'mam tistu vse... Ne vse, ampak vl'ku 'mam še." (Pričevanje M. Škrinar).

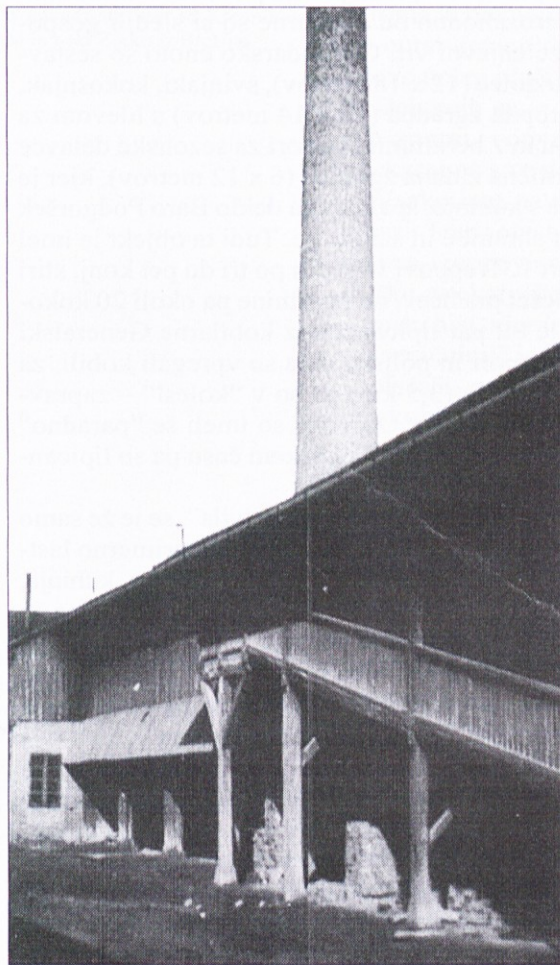
⁸⁰ "Gospa je b'la jáku dobra za delavce...." (Pričevanje M. Škrinar). "Rečem láhku, da je b'la gospa strašno dobra..." (Pričevanje Terezije Valenčak).

da v Ljubljano leta 1955.

Od leta 1933 pa do svoje poroke leta 1936 je Treppovim kuhala Minka Verstovšek, poročena Škrinar, za njo pa je prišla za kuharico Minka Kene iz Bojsnega. Verstovškova je bila ob svoji poroki, ko se je tudi poslovila od Treppove hiše, bogato obdarjena; dobila je komplet nove kuhinjske posode⁷⁹ in pribora.

Odnos delodajalcev do zaposlenih je bil pri Treppovih, po mnenju takrat udeleženih pri delu na domačiji in v opekarni, pohvalen. Ob tem je opekarna Treppo v času svojega 35-letnega predvojnega obratovanja nudila možnost zaposlitve in rednega zaslužka številnim tujim in domačim delavcem, zaposlovala pa je tudi ženske in mladino ter zagotavljala redno plačilo in za svoje delavce nakup gradbenega materiala na obroke. Opekarnar Treppo in njegova žena Hermina, ki je po moževi smrti prevzela posle (z dolgovi vred), sta bila prepoznavna po spoštljivem in poštenem odnosu do delavcev, o čemer pričajo izjave njunih sodobnikov, zaposlenih pri Treppovih v gospodinjstvu, gospodarstvu in v opekarni.⁸⁰

(Nadaljevanje v prihodnji številki)



Del Hoffmannove krožne peči z mostom za dovažanje premoga in del kovaške delavnice. Šentlenart pri Brežicah, 1938. Fotografija je iz družinskega arhiva Lenarda Treppa, Ljubljana.



Staro Treppovo opekarno, zgrajeno leta 1903, rušijo, na njenem mestu bo stala moderna betonarna. Šentlenart pri Brežicah, oktober 2000. Foto: I. Počkar.

Za veliko pomoč pri zbiranju podatkov se posebej zahvaljujem svojemu šolskemu prijatelju, profesorju zgodovine Ivanu Nemaniču, zaposlenemu v Arhivu Republike Slovenije.

Brskanje po črnomaljski preteklosti, posebno še prejšnjih stoletij, nam pove, da so bili Črnomaljci v pogostih nadlogah in stiskah skoraj vedno prepuščeni sami sebi, svoji iznajdljivosti in samopomoči. Tega sta se gotovo zavedala tudi Črnomaljca, duhovnika in soimenjaka Jakoba Stariha, ko sta iz prihranjenih sredstev ustanovila sklad za štipendiranje črnomaljskih dijakov. S tem sta mnogim omogočila, da so obiskovali in dokončali gimnazijo v Novem mestu in takrat najbližjo srednjo šolo, ki sta jo obiskovala in končala tudi sama. Nedvomno sta se tudi zavedala, da je prastara resnica, da se šolan človek uspešneje spoprime z življenjskimi težavami, da lažje odstranjuje vse ovire, ki zastavljajo pot v sproščeno in urejeno gospodarsko življenje, preko tega pa se mu odpirajo vrata tudi v kulturno ustvarjanje, v udobnejše in lepše življenje.

Na ozemlju današnje Slovenije zavzema novomeška gimnazija drugo mesto po starosti, takoj za nekdanjo ljubljansko klasično gimnazijo. Pred ustanovitvijo novomeške gimnazije je bila za Belokranjce najbližja gimnazija v Ljubljani, nato pa še v Zagrebu, na Reki in v Senju. Ko pa je bila po nekajletnem vztrajnem prizadevanju novomeških veljakov, duhovnih in posvetnih, v letu 1746 le ustanovljena gimnazija v Novem mestu, latinska šola, kjer so poučevali frančiškani, je bila s tem dana toliko večja možnost šolanja v njej tudi Belokranjcem. Glavni namen gimnazije je bil najprej naučiti učence latinščine v govoru in pisavi, kajti latinščina je bila uradni jezik cerkve, diplomacije, rabili so jo v znanosti in zelo pogosto tudi v medsebojnem spoznavanju. Gimnazija je bila sprva šestrazredna, nato je postala petrazredna, pod francosko oblastjo (1809 - 1813) je imela manj kot pet razredov, nato spet pet in šest razredov in končno osem razredov z maturo. Iz arhiva novomeške gimnazije je razvidno, da je bil ob ustanovitvi leta 1746 v tej gimnaziji edini belokranjski dijak Franc Aparnik iz Metlike; v letu 1751 pa najdemo kot absolventa še Mihaela Stariho iz Semiča in v naslednjih letih Marka Malnariča iz Semiča in Črnomaljca Janeza Jermana ter leta 1756 Jakoba Stariho, prav tako iz Črnomlja, poznejšega ustanovitelja štipendijskega sklada (v arhivskem seznamu so upoštevani vsi tisti učenci, ki so uspešno končali najvišji razred v navedenem šolskem letu; do šolskega leta 1854/55 na gimnaziji ni bilo mature (glej str. 397 v knjigi 225 let novomeške gimnazije). Ti podatki, v primerjavi z enakimi podatki po ustanovitvi štipendijskega sklada, kažejo na belokranjsko revščino kot osnovni razlog, da je belokranjska mladina tako maloštevilno nadaljevala šolanje po končani osnovni šoli, ki je bila do leta 1846 enorazrednica, to leto postala dvorazrednica in leta 1860 štirirazrednica.

Iz skromnih razpolagajočih podatkov zvemo, da je bil Jakob Stariha rojen leta 1739 v Črnomlju. Njegovega natančnega rojstnega datuma ter podatkov o starših ni mogoče dobiti niti v arhivu takratnega knezoškofijskega ordinariata v Ljubljani niti v arhivu škofijskega ordinariata v Mariboru, na območju katerega je kot duhovnik služboval. (V Ljubljani očitno ne zato, ker ni služboval na območju ljubljanske škofije, v Mariboru pa zato, ker takrat v Mariboru še ni bilo škofije, pač pa v Šent Andražu, v Mariboru pa je bila ustanovljena lavantin-

ska škofija šele leta 1859). Duhovnik je postal 15. avgusta 1763 in bil nato od 1. maja 1765 do 15. julija 1769 kaplan v Majšpergu in nato do leta 1779 kaplan in župnik v Žetalah. Tega leta je postal vikar pri Sv. Janezu na Dravskem polju, v Šentjanžu, ostal tam do upokojitve, 11. decembra 1795, in tam živel še do leta 1800. V tem času je bil nekaj mesecev duhovni pomočnik pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. V istem letu se je preselil v Hajdino in tam 5. septembra 1813 umrl.

Kot župnik na Dravskem polju je 1. januarja 1796 poslal deželni oblasti za Kranjsko pismo, v katerem sporoča, da iz svojih prihranjenih sredstev ustanavlja "štipendijsko ustanovo".

Zaradi zanimivosti in pomembnosti objavljamo prevod ustanovnega pisma.

Ustanovno pismo,

s katerim jaz, Jakob Stariha, župnik pri Sv. Janezu na Dravskem polju pri Mariboru priznavam, kot sem se po treznem premisleku in popolnoma prostovoljno odločil, da spremenim pri Deželni oblasti za Kranjsko erarirano obligacijo z dne 1. maja 1793, št. 254 na moje ime s 5 % obrestmi na 1000 goldinarjev (reci tisoč goldinarjev deželne veljave) v ustanovo za štipendijo za enega študenta mojih prijateljev. V primeru če tega ni, pa naj se uporabi za druge študente.

Jaz prepuščam zgoraj omenjenih 1000 goldinarjev, z erarirano zadolžnico, ki se glasi name, za štipendijsko ustanovo, kot je določeno:

1/ Da se obresti od 1000 gld. od 1. novembra 1795 glasijo na štipendijsko ustanovo.

2/ Da se štipendija te ustanove podeli zlasti študentom mojih prijateljev, četudi ti niso po uspehu prvi v razredu, naj imajo pravico do štipendije. Iz izkušenj sem prepričan, da so mladeniči, ki so v mali šoli dosegli povprečen uspeh, v visokih šolah s starostjo postali učeni možje.

3/ Da naj se v primeru, če ne bi bilo nobenega štirirajočega mladeniča mojih prijateljev, podeli ta moja štipendija nekemu drugemu študentu iz župnije Črnomelj, če tega ni, pa študentu iz sosednjih župnij. Vedno pa naj ima pri podelitvi prednost reven študent pred bogatim, boljši pri vzgoji in študiju pred slabšim.

4/ Sedaj jaz podeljujem to štipendijo sinu mojega brata Petru Starihu iz Črnomlja, ki sedaj obiskuje prvi razred latinske šole v Novem mestu in imam nad njim pravico patronata, dokler živim. Za prihodnje čase pa predajam ta patronat vsakokratnemu župniku v Črnomlju. Za potrditev tega je moj lastnoročni podpis in podpis gospodov prič. Sv. Janez na Dravskem polju, 1. januarja 1796.

Jakob Stariha, župnik (tam)

Jožef Ernest Emoli

Jure Punjan, beneficij v Ptuj

S pismom Kresijskemu uradu v Ljubljani z dne 29. aprila 1796 pa je dopolnil svoje ustanovno pismo:

1/ Ustanova se prepiše v blagajno semenišča pri Carinskem uradu v Ljubljani.

2/ Štipendijo prejema najprej Peter Stariha, študent latinskih šol in nato do zaključka študija za duhovnika. Vsi naslednji študenti, bodisi da so iz krogov prijateljev ali drugi, le za študij v latinskih šolah, ne pa za študij na normalkah, od prve latinske šole - toda le šest let.

Prednost pri podeljevanju štipendije imajo študenti, ki se odločajo za duhovniški poklic tudi če niso iz družin prijateljev. To štipendijo dobijo lahko študenti za duhovnika v vseh deželah avstrijske države, če le imajo šolo za dušno pastirstvo.

Petra Starihe pa ni najti med dijaki novomeške gimnazije, ki so končali najvišji razred. Iz tega je mogoče sklepati, da je sicer kot Starihov štipendist začel obiskovati gimnazijo, pa jo iz določenega razloga ni končal, sicer bi ga našli med absolventi.

Iz katalogov gimnazije v Novem mestu je razvidno, da je iz tega štipendijskega sklada prejemale štipendijo štirinajst dijakov iz Črnomlja in okolice, in sicer:

Ivan ŠNELER (roj. 1801) iz Črnomlja 157 - od leta 1819 do 1821,
Ivan VERŠČEK (roj. 1805) iz Črnomlja 159 - od leta 1823 do 1825,
Jakob STARIHA (roj. 1813) iz Črnomlja 80 - v letu 1833,
Matija ŠTRUCelj (roj. 1826) iz Črnomlja 140 - v letih 1839 in 1843,

Janez KOLBEZEN (roj. 1833) iz Črnomlja 206 - v letih 1847 in 1849,

Franc SCHWEIGER (roj. 1837) iz Črnomlja 176 - v letu 1859,
Franc SCHWEIGER (roj. 1845) iz Črnomlja 80 - v letu 1863,
Krištof RUDOLF (roj. 1843) iz Črnomlja 128 - v letu 1864,
Franc SCHWEIGER (roj. 1854) - v letu 1871,
Martin JUDNIČ (roj. 1860) iz Krvavčjega Vrha pri Semiču - v letih 1878 in 1879,

Josip VARDJAN (roj. 1871) iz Črnomlja - od leta 1886 do 1889,
Franc VARDJAN (roj. 1875) iz Črnomlja - v letih 1889 in 1890,
Leopold KOLBEZEN (roj. 1876) iz Črnomlja - od leta 1891 do 1896,

Johan LOKAR (roj. 1881) iz Črnomlja - v letih 1895 in 1896.

Vsi ti dijaki so bili odličnjaki. Zanimivo je, da je štipendijo iz tega sklada prejemal tudi Jakob STARIHA, sin nečaka ustanovitelja tega sklada, ki je pozneje tudi sam ustanovil enak štipendijski sklad.

Če izhajamo iz Starihovega izrecnega namena ustanovitve tega sklada, torej "za študij v latinskih šolah, ne pa za študij na normalkah", lahko utemeljeno sklepamo, da so ti štipendisti, ali vsaj večina njih, nadaljevali študij v bogoslovju. Gotovo pa to velja za Franca SCHWEIGERJA (roj. 1845), župnika v Črnomlju, ki ima nagrobnik ob vhodu na južni strani cerkve na črnomaljskem pokopališču v Vojni vasi.

Sto let pozneje je Jakob STARIHA, sin nečaka prej omenjenega ustanovitelja štipendijskega sklada, sledil zgledu svojega prednika in prav tako ustanovil dijaški štipendijski sklad. O njem pa je na razpolago nekaj več podatkov.

Rojen je bil 19. julija 1813 v Črnomlju, očetu Janezu in materi Mariji Brunskole. Pri imenu rojstnega kraja je v rojstni knjigi še navedba "suburdium", kar pomeni "predmestje", s čimer je povedano, da je bila njegova rojstna hiša izven mestnega središča, to pa je dejansko tam, kjer še danes stoji Starihova hiša v Kolodvorski ulici št. 41 v Črnomlju.

Osnovno šolo je obiskoval v Črnomlju, gimnazijo pa v Novem mestu, kjer je kot odličen dijak prejemal štipendijo Jakoba Starihe in končal gimnazijo 1833. Po končanem študiju bogoslovja je bil posvečen v duhovnika 12. septembra 1841 in nato do leta 1856 služboval

kot kaplan v Volšči, v župniji sv. Roka (dekanija Kastej). To leto je bil premeščen v Šumberk v župniji sv. Janeza in Pavla (dekanija Kršan). Po premestitvi leta 1883 v Petane (Pičan) je tam kot župnik in dekan leta 1887 postal častni kanonik kapitlja katedrale sv. Justine in častni svetnik. Leta 1890 je postal vitez Franc Jožefovega reda. V letu 1893 se je vrnil v Belo krajino in najprej služboval v Metliki, nato pa v letih 1896 in 1897 v Črnomlju, kjer je to leto umrl.

V oporoki je zapustil 9.500 goldinarjev za ustanovitev dijaškega štipendijskega sklada, kar sledi iz pisma, ki ga je takratni črnomaljski župnik Mihael KLEMENČIČ pisal knezoškofijskemu ordinariatu v Ljubljano:

Prečastiti knezoškofijski ordinariat!

Ponižno podpisani župni urad pošlje tukaj dve hranilni knjižici hranilnice št. 180037 za 1.500 gld in št. 167827 za 4.000 gld, v skupni vrednosti 9.500 gld iz zapuščine pok. gosp. kanonika Jakoba Stariha, da prečastiti knezoškofijski ordinariat blagovoli po oporoki uravnati dijaško ustanovo.

Mestni župni urad Črnomelj

15. dec. 1898

Mihael Kambič

župnik

Župnik Mihael KAMBIČ iz Črnomlja je bil 13. februarja 1899 imenovan za izvršitelja poslednje volje kanonika Jakoba Stariha.

Iz katalogov gimnazije v Novem mestu, kjer so podatki o štipendistih le do leta 1915, je razvidno, da so v tem času iz tega štipendijskega sklada prejeli štipendijo le štirje belokranjski dijaki:

Matija MALEŠIČ (roj. 30. 10. 1891) iz Črnomlja, po 100 kron - v letih 1907 do 1909,

Franc JERMAN (roj. 27. 1. 1896) iz Naklega pri Črnomlju, po 280 kron - v letih 1911 do 1913,

Jakob ZUPANČIČ (roj. 1. 10. 1895) iz Otovca pri Črnomlju, po 100 kron - v letih 1913 do 1915,

Jožef KOLBEZEN (roj. 22. 2. 1893) iz Loke pri Črnomlju, po 280 kron - v letih 1913 do 1915.

Jakob Stariha ni tako kot njegov prednik zahteval, da se pri podeljevanju štipendij daje prednost tistim, ki so se namenili izšolati za duhovniški poklic. Zato je toliko bolj razumljivo, da ni nihče od štipendistov njegovega štipendijskega sklada po končani gimnaziji nadaljeval študija na bogoslovju.

Matija MALEŠIČ je bil diplomirani pravnik, pozneje črnomaljski glavar in znan slovenski pisatelj; Franc JERMAN je študiral medicino in mlad, star komaj trideset let, umrl zaradi jetike; Jakob ZUPANČIČ je postal profesor in služboval v Ameriki; Jožef KOLBEZEN pa je po končani gimnaziji in po nadaljevanju šoli finančne smeri kot finančni inšpektor služboval v takratnem Državnem ministrstvu za finance.

Štipendije ali druge oblike denarne pomoči so vedno reševale gmotne razmere družin, kjer so imeli za šolanje sposobne otroke, ki pa jih starši niso mogli šolati, pa so zato ostajali doma na bornih kmetijah ali pa se izučili tudi še kakšne obrti. Redkejši so bili tisti, ki so se brez denarne pomoči podali v šole in životarili z denarjem ali drugo

VIRI

- Zgodovinski arhiv Ljubljana
- Dolenjske novice št. 12, 15/6 1895
- Slovenski narod št. 53, 7/3 1898
- 225 let novomeške gimnazije, Gimnazija Novo mesto, 1971
- Škofijski arhiv Koper
- Škofijski arhiv Maribor
- Nadškofijski arhiv Ljubljana
- Zgodovinski arhiv na Ptuju
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu

pomočjo, dobljeno največ z inštrukcijami ali drugimi priložnostnimi deli.

Tako je v časih pred drugo svetovno vojno nastajala za blagor dežele prepotrebna slovenska inteligenca, duhovna in posvetna, večinoma iz revnejšega sloja, ki mu je takrat pripadal pretežni del prebivalstva.

Donatorjem, kakršna sta bila oba Jakoba STARIHA, gre zato toliko večja zahvala in zasluga. Njuno dobrodelnost pa je treba obelodaniti kot zgledno in spodbudno.

Rozalija Mohar

ŠKOF JANEZ STARIHA



Janez Stariha (1845 – 1915)

V začetku 20. stoletja je bil eden najbolj znanih in spoštovanih ljudi v mladi ameriški državi Južni Dakoti (država kojotov) Belokranjec Janez Stariha, prvi škof novoustanovljene škofije v Leadu za državo Južno Dakoto. Več kot štirideset let svojega življenja je posvetil nadvse plodnemu misijonarskemu delu v ZDA. Tako je na svoj način ponesel v svet ime svoje stare domovine. Bil je naš semiški Baraga, na katerega smo lahko ponosni. Škof Lenič je ob odkritju spominske plošče škofu Vrtinu v Dobličah pri Črnomlju leta 1974 v svojem govoru izrekel naslednje priznanje:

“Bela krajina pa je lahko ponosna, da je dala Ameriki tri škofe: Barago, Vrtina in Stariho. Baraga sicer ni bil Belokranjec, toda v misijone je odšel iz Metlike. Vrtin je iz Doblič, Stariha pa iz Sadinje vasi pri Semiču. Bil je škof v Lead Cityju v Severni Dakoti. Naj Bela krajina še naprej daje Bogu in narodu velike sinove.”

Semič se je svojega rojaka spomnil z razstavo o njegovem življenju in delu 26. junija 1999, ki je bila postavljena v galerijskem prostoru muzeja v Semiču. Razstava je prikazala osem pomembnih mejnikov v življenju in delu Janeza Starihe: rojstni kraj (Sadinja vas, Semič), šolanje v ljudski šoli v Semiču, nadaljevanje šolanja na novomeški gimnaziji, v avstrijski vojski (bitka pri Custozzi), čez Atlantik po poti slovenskih izseljencev, življenjska pot v ZDA (1867-1902), škofovsko leta v Leadu v Južni Dakoti, upokojitev, življenje v Ljubljani in smrt. Zbrano gradivo je služilo za obsežnejši življenjepis “velikega, redkobesednega, pa odločnega moža, kar se je nameril, je vselej izpeljal”, kot je zapisal dr. Jaklič v svoji knjigi Slovenski misijonarji Baragovi nasledniki v Ameriki. Namen pričujoče biografije je ohraniti trajen spomin na našega rojaka in Slovence seznaniti z njegovo življenjsko potjo. Ob prebiranju njegove biografije lahko vsak bralec sam presodi, ali je Janez Stariha vreden našega spomina.

Pod hribom Semenič, na vrhu katerega je imela svoje domovanje ena najstarejših slovenskih plemiških družin Semeničev, leži v zatišju med vinogradi in sadovnjaki Sadinja vas. Tu se je v cvetočem mesecu maju, točneje 12. maja 1845, začela življenjska pot Janeza Starihe. Številna družina očeta Janeza in matere Ane se je na ilovnatem kraškem svetu preživljala s poljedelstvom in vinogradništvom. Ljudsko šolo je obiskoval v letu 1838 zgrajeni šoli v Semiču. Ker se je dobro učil, je na priporočilo učitelja Bartola in dekana Skubica nadaljeval šolanje v Novem mestu, kjer je dokončal ljudsko šolo in stopil v frančiškansko gimnazijo.

V osmem razredu gimnazije je moral iti na nabor. Začela se je njegova pot od vojaškega dezerterja do škofa. Spomladi 1866 je bil vpoklican v avstrijsko vojsko in moral na italijansko bojišče. Preživel je znamenito bitko pri Custozzi in bil povišan ter odlikovan. Jeseni je dobil dopust, da bi dokončal šolanje, vendar se je odločil za beg v tujino, v Ameriko, z namenom, da bi postal duhovnik.

Šel je po poti številnih Belokranjcev. Iz Bremna je 57 dni potoval z jadnico v New York, kamor je prispel 11. maja 1867, dan pred 22. rojstnim dnevom. Na neki kmetiji si je kot volar prislužil denar za nadaljevanje potovanja. Obiskal je prijatelja iz gimnazije Janeza Vrtina iz Doblič, ki je bil župnik v Houghtonu ob Gornjem jezeru v Michiganu. Na poti v semenišče v Milwaukee je obiskal na smrt bolnega Barago v Marquettu, ki mu pa ni več mogel pomagati, ker je že oddal vse škofovske posle. Stariha je odšel v Milwaukee v državi Wisconsin in zaprosil za sprejem v semenišče sv. Frančiška. Sprejeli so ga, čeprav ni imel ne spričevala in ne priporočil kakega škofa. 19. september 1868 je bil za Stariho zelo pomemben dan, ker ga je slovenski misijonar škof Mrak posvetil za duhovnika v Marquettu v Michiganu. Novo mašo je obhajal pri prijatelju Vrtinu v Houghtonu.

Stariha je stopil na pot svojih rojakov duhovnikov - misijonarjev, ki so širili krščanstvo med prvotne prebivalce in skrbeli za katoliške priseljence, raztresene po obsežnih ameriških državah. Med njimi je bil tudi njegov rojak iz Semiča Alojz Plut, ki si je s svojim delom prislužil poimenovanje "pionir Minnesote".

Kot kaplan je najprej deloval v župniji v Negaunee med samimi Irci in Francozi. Tu se je naučil angleško in francosko. Dober mesec dni je kaplanoval pri stolici sv. Petra v Marquettu, vendar je hudo zbolel in bil premeščen v Minnesoto, kjer so bili ugodnejši podnebni pogoji. V škofiji St. Paul je delovalo šest slovenskih duhovnikov, eden celo iz semiške župnije. Škof je Stariho septembra 1871 poslal za župnika v nemško naselbino Marystown (Marijin trg). Tu je deloval kratek čas do junija 1872, vendar je v boju zoper pijančevanje uspel ustanoviti društvo popolne vzdržnosti v irski podružnici v Cedar Laku. Iz časa njegovega delovanja v teh krajih obstaja zanimiva prigoda, ki potrjuje, da je bil Stariha sila iznajdljiv človek. Ker ni imel baldahina ali neba za procesijo na prostem, si je nahlitro izposodil vezeno posteljno pregrinjalo pri neki faranki, katere potomci so ta "baldahin" hranili iz roda v rod. V desetih mesecih delovanja v župniji v Marystownu si je prislužil veliko priljubljenost med ljudmi, ki so mu ob njegovem odhodu v novo župnijo v Redwing v znamenje spoštovanja in hvaležnosti poklonili priložnostna darila. Nek dopisnik pa je med drugim zapisal:

"Častiti gospod Stariha je bil samo devet mesecev v naši fari in vendar si je v tem kratkem času znal osvojiti srca vseh. Morda s prilivanjem, popustljivostjo itd.? Ne! Kaj takega ne bi mislil, kdor bi bil slišal njegovo pridigo zoper nezmernost v pitju, pijance itd., katero je predzadnjo nedeljo imel tukaj. Kar mu je tako hitro in tako brezizjemno zagotovilo ljubezen vse fare, je bil njegov vzorno moški, priljudni in nesebični značaj, njegovo dostojanstveno vedenje pri oltarju, njegova neutrudljiva delavnost v spovednici, njegove privlačne pridige, njegova vnema pri poučevanju mladine. Zlasti zelo priljubljene so bile njegove pridige, tako da ga je celo mnogo tujcev prihajalo poslušat. Poslušalec je nehote zaznal očetovske, dobrohotne namere pridigarja in se čutil prevzetega. Ljubezen rodi ljubezen. Redwingu

moremo le čestitati, da dobi takšnega duhovnika.”

Od junija 1872 do konca leta 1883 je kot dušni pastir deloval v Redwingu ob Mississippiju s 7000 prebivalci različnih narodnosti. Okrožje je bilo prostrano - z osmimi podružnicami - zato je bil Stariha nenehno na poti poleti in pozimi. Odločno je nastopil zoper različne razvade, na primer alkohol, in si zato nakopal tudi sovražnike, ki so ga hoteli odstraniti, vendar je vztrajal, rekoč:

“Četudi drva sekate na meni, ne grem. Mene je škof poslal semkaj; šel bom le tedaj, če me odpokliče škof” in ustanovil društvo popolne vzdržnosti – treznosti. Kmalu po prihodu v Redwing je začel graditi šolo, ki so jo odprli 3. novembra 1873. Sezidal je novo kamnito cerkev in župnišče in staro predelal v šolo. Gradil je tudi podružnične cerkvice s pomočjo velike požrtvovalnosti prebivalstva. Ustanovil je tri društva: sv. Ane za žene, sv. Alojzija za mladeniče in Brezmadežne za dekleta. Rezultat Starihovega dela je bil viden že po sedmih letih: iz ene župnije so nastale nove samostojne fare s svojimi župniki in nove podružnice. Sam je skrbel le še za Redwing.

Med svojim napornim delom je uspel vzdrževati pristne stike z nekaterimi slovenskimi duhovniki, tako se je leta 1879 udeležil imenovanja prijatelja Vrtina v škofa. Lahko si mislimo, kako presrečen je bil, ko je za njim v Ameriko prišel mlajši brat Jakob, ki se je šolal tam kot on, v semenišču sv. Frančiška v Milwaukeeju. Srečanje z bratom septembra 1879 je Janezu vzbudilo domotožje do domačih. S pomočjo dunajskega kardinala Kučerja ga je cesar Franc Jožef pomilostil dezerterstva iz vojske leta 1866. Konec maja 1880 je po več kot dvajsetih letih obiskal rodni kraj, starše, sorodnike, znance in deda, ki mu je pomagal pobegniti v Ameriko. V Ameriko se je vrnil z mladim rojakom, dijakom Antonom Ogulinom iz Cerovca pri Semiču, ki se je izšolal za misijonarja.

Kljub prošnjam župljanov je škof konec leta 1883 Janeza Stariho premestil v St. Paul, glavno mesto države Minnesotte s 70.000 prebivalci in devetimi katoliškimi župnijami. Škof mu je naložil obilo dela, ki ga je več kot uspešno opravljal do leta 1902. Na jugozahodnem delu St. Paula je ustanovil novo nemško faro, zgradil cerkev sv. Frančiška Saleškega, župnišče, samostan in šolo. Pri tem so mu bili v veliko pomoč župljani, ki jih je organiziral v pevski zbor in različna društva (žensko oltarsko društvo sv. Marije, dekliško društvo sv. Cecilije, društvo Angela varuha za otroke in podporno društvo sv. Frančiška Saleškega za može). Lepo slovesnost v svoji župniji je Stariha pripravil za svojega rojaka Antona Ogulina, ki je imel v novi cerkvi novo mašo.

Odločnost, razumnost in rabsodnost Janeza Starihe je spodbudila škofa Irlanda v St. Paulu, da ga je vključil v upravo škofije in mu dodelil vrsto odgovornih del: bil je oskrbnik semeniške blagajne in od leta 1886 član škofijskega šolskega odbora. Pomagal je pri ustanavljanju novih župnij in v eni od teh je postal župnik njegov rojak Alojzij Plut. Sodeloval in pomagal je tudi drugim duhovnikom slovenskega rodu: Jeramu, Trobcu.

Poleti leta 1889 si je vzel več časa za oddih, ki ga je izkoristil za drugi obisk domovine, staršev in prijateljev.

Poleg duhovnega dela z župljani je ves čas posvetil gmotnemu izboljševanju stanja župnije in župljanov. Pri tem so mu pomagali številni kaplani, od katerih je bilo veliko Slovencev.

Veliko priznanje njegovemu delu in ugledu pomeni imenovanje za

škofijskega svetovalca nadškofa Irlanda leta 1891 in za člana odbora ravnateljcev škofijskega sirotišča.

Naporno in neutrudno delo je načelo njegovo zdravje, zato se je na priporočilo zdravnika maja 1894 odločil za zdravljenje v Evropi. Spremljal ga je prijatelj Ogulin. Po uspešnem zdravljenju na Bavarskem in v Kamniku je obiskal ostarele starše, ki jih je takrat zadnjič videl. Po vrnitvi je 3. oktobra 1894 paznoval 25-letnico mašništva.

30. septembra 1897 je sodeloval pri slovesnosti posvetitve prijatelja Jakoba Trobca za škofa. Veliko čast je Stariha dobil novembra 1897, ko je postal generalni vikar in upravitelj škofije. To so bile službe takoj za škofovo. Konec februarja 1899 ga je zelo prizadela smrt starega prijatelja, škofa Vrtina, v Marquettu.

Leta 1902 se je za Stariho odprla nova stran v njegovem življenju. To leto je bila v Južni Dakoti ustanovljena nova škofija in 6. avgusta je tedanji papež Stariho imenoval za škofa te škofije. 28. oktobra je bil v stolnici v St. Paulu posvečen v škofa. Bil je že peti slovenski ameriški škof za Barago, Makom, Vrtinom in Trobce in do leta 1973 zadnji slovenskega rodu.

Ne smemo še mimo enega dogodka, ki je potekal ob njegovi posvetitvi v škofa. Ob tej slovesnosti se je zbralo veliko število slovenskih duhovnikov v Ameriki, ki so to priložnost izkoristili za ustanovitev Zveze slovenskih duhovnikov v Ameriki, katere pokrovitelj je postal tudi Stariha in ji tudi gmotno pomagal.

20. novembra 1902 je škof Stariha odšel v mesto Lead v zahodnem delu gorate Južne Dakote, kjer je nastopil novo službo. Vse je moral začeti znova, kot je zapisal katoliški list iz St. Paula:

”Nova škofija se sčasoma utegne razviti v obljudeno in premožno škofijo, ker obsega mnogo rodovitne zemlje. A zdaj monsignor Stariha še nikakor ne bo imel na rožah poslano v prostrani pokrajini, kjer živi le malo katoliških družin in so še te raztresene med indijanskimi rezervati ter se s trudom borijo za obstanek.”

18. junija 1907 je iz rodnega Semiča, kjer je bil na obisku, pisal Ludovikovemu misijonskemu društvu v Monahovem, v katerem je prosil za podporo revni škofiji in med ostalim zapisal: “Moja škofija je bila ustanovljena leta 1902 v Južni Dakoti, ZDA, zahodno od reke Missourija, s škofovskim sedežem v Leadu, z namenom da bi na zahod privabili nove naseljence in druge katoličane iz velikih vzhodnih mest.

Moja škofija meri 41.759 kvadratnih milj. Ob svojem prihodu sem na tem velikem ozemlju našel 4.600 katolikov, ki so bili precej nepovezani med seboj in za katere je skrbelo pet duhovnikov. V samem Leadu sem našel majhno leseno cerkev, ki se zdaj imenuje stolnica in majhno hišo, komaj dovolj veliko za enega duhovnika. Poleg tega imam v škofiji 20.000 Indijancev, od katerih jih je približno 6.000 katolikov. Ostali so pogani ali pripadajo drugim verskim skupnostim...”

Prebivalci mesta Lead so bili različne narodnosti in so delali v takojšnjih zlatih rudnikih. Cerkev je bila lesena, brez zakristije. Škofovo stanovanje je bila skromna majhna lesena hišica.

Škof Stariha je v prvi pridigi, ki jo je imel na svojem novem delovnem mestu, svoje vernike nagovoril: “Kot škof prevzamem skrb za najdražje in najdragocenejše, kar imamo na tem svetu, skrb za duše mojih škofljanov...”

Nastopila so težka leta trdega dela, v katerih je uspel zgraditi 23

cerkva, veliko šol in opravljati misijonarska dela med Indijanci v štirih rezervatih, večina iz plemena Siouxov. Škof je na vseh straneh prosil za pomoč: od sosednjih bogatejših škofij do katoliških cerkev v Evropi. V eni od številnih prošenj, ki jih je škof Stariha pošiljal, je zapisal: "Želim si, da bi škofijo obiskali, ker bi se tedaj gotovo strinjali z menoj, da sem najrevnejši škof ZDA ..."

Stariha je bil trdega zdravja, vendar sta ga skrb in napor začela krhati, tako da je pričel leta 1908 bolehati in se je preselil v Hot Springs, kjer je bilo ugodnejše podnebje.

Vsako leto je več tednov preživel med Indijanci. Pomagal jim je pri gradnji šol, priskrbel jim je živež, orodje, živino in vsako leto za vsakega člana rezervata 53 dolarjev. Organizirali so shode in posvetovanja. Zanimivo je, da so maše s pridigo vred potekale v indijanskem jeziku. Svojemu prijatelju je škof Stariha pisal: "Videl sem že lepe pobožnosti po raznih cerkvah, ali take nikjer kot pri Indijancih. Njihova živa vera je napravila name velikanski vtis in mislil sem si: tako verni in pobožni so morali biti prvi kristjani. Celo sveto mašo se nihče ni ganil, vsi so klečali in bili sklonjeni z glavo do tal, dokler ni bila končana sveta daritev."

Starihovo delovanje in ustvarjanje je obetalo še velike sadove, ko je zbolel. Na svojih potovanjih se je prehladil in dobil hud revmatizem. Dve leti je bil večinoma v postelji, ker so mu noge povsem odpovedale. Zato se je v začetku leta 1909 odpovedal župniji in se po štiridesetih letih napornega dela vrnil v domovino.

Ob prihodu domov so mu prihajale v spomin pesnikove besede: "Ena se tebi je želja spolnila, v zemlji domači da truplo leži."

Do smrti je živel v Ljubljani, kjer je kupil hišo v bližini cerkve sv. Jožefa. Papež Pij X. je škofu Starihi januarja 1910 podelil častno titulo iz leta 1909 nadškofa Antipatride v Palestini. A tudi tu ni popolnoma počival: vsako jutro je maševal v kapeli Brezmadežne, prevzel kako škofovo delo in spremljal razvoj domovine in tudi sam materialno prispeval zanj. Maja 1914 se je tako prvič popeljal po železnici v rodno Belo krajino. Poleti 1911 je zadnjič obiskal Ameriko in tamkajšnje prijatelje.

27. septembra 1915, ko je v Evropi divjala prva svetovna vojna, se je zaključilo bogato življenje našega rojaka, ki je pokopan na ljubljanskih Žalah pri sv. Križu nasproti groba dr. Janeza Evangelista Kreka. V oporoki zapisana njegova zadnja želja je bil napis na nagrobni plošči: Tukaj počiva v Gospodu Ivan Nep. Stariha prvi Leadski škof Južne Dakote v Zedinjenih Ameriških državah. Rojen v Sadinji vasi semiške župnije 12. maja 1845. V mašnika posvečen 19. septembra 1869 in v škofa 28. okt. 1902. Imenovan za titularnega škofa Antipatridskega 1909. Umrli v Ljubljani. Utrujen od mnogega dela naj v miru spočiva.

LITERATURA IN VIRI

- Bula o imenovanju Janeza Starihe za škofa, papež Leon XIII, 1902
B. Kolar, Na misijonskih brazdah cerkve, Mohorjeva družba, Celje 1998
Darko Friš: Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924, Ljubljana, 1995
Dolenjske novice, december 1915
Dolenjski list, januar 1998
Družina, september 1979; november 1997
Franc Cerar, Dobliče in Dobličan škof Janez Vrtin, 1974
Franc Jaklič: Slovenski misijonarji Baragovi nasledniki v Ameriki, Unio Cleri, Celje 1931
Izpisek iz družinske knjige (Statusan-imum), župnijski arhiv v Semiču
John Zaplotnik: Škof Janez N. Stariha, Koledar Ave Maria, 1966 ZDA
Jože Dular: Semič v Beli krajini, 1971
Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937
Krajevni leksikon Slovenije; Ljubljana 1971
Oporoka Janeza Starihe
Pavel Perc, Osem slovenskih škofov v Ameriki
Pisma in prošnje Janeza Starihe, Škofijski arhiv v Rapid Cityu v ZDA
Slovenec, november 1915
Slovenski biografski leksikon, 9 zv., Ljubljana 1960



Ivan Gregorčič

“ŽIVLJENJE JE MRAČNO ENIGMATIČNO V SVOJI NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO V VSEM, KAR DAJE”

Pogovor z akademikom prof.dr.Matjažem Kmeclom


Matjaž Kmecl

Bilo je v drugi polovici 80-tih let, ko sem si nekega dne čakajoč na klopci v parku Zvezda na Kongresnem trgu v Ljubljani krajšal čas z opazovanjem mimoidočih. Od vseh sta ostala do danes na traku spomina zabeležena le dva. Prišla sta eden za drugim in še danes živita kot kontrast enega prizora. Prvi je stopal v prostor, kot bi tipal v meglo z očmi z visoko dioptrijo, z drobnimi in negotovimi, skoraj stopicajočimi koraki. Zdelo se je, da bolj beži iz prostora, kot bi se v njem (še) počutil doma. (Prepoznal sem znanega dramatika, pisatelja, literarnega zgodovinarja in režiserja ter predvojnega revolucionarja, v poznih letih). Drugi je prikoračil moč polnih, zrelih let z jasnim in iskrlivim, morda celo nagajivim pogledom ter klenimi in odločnimi koraki, ki so jih spremljali krepki nihaji aktovke v roki; podoba je kazala polno prisotnost človeka v prostoru in času... Ta drugi, prof. dr. Matjaž Kmecl, je v resnici bil tista leta kar polno prisoten tudi v javnem življenju, in to kot eden tistih ljudi znotraj takratne politike, ki so vnašali sveže vetrove in trasirali mehak prehod v prelomna leta. Njegova politična dejavnost je bila nagrajena z izvolitvijo za člana predsedstva Republike Slovenije na prvih demokratičnih in neposrednih volitvah leta 1990. Po tej dejavnosti je bil gotovo znan širšim slojem (tudi kot pogost slavnostni govornik), že manj pa verjetno po izvrstnih esejih, ki so izšli v knjižni obliki pod naslovom Slovenska postna razmišljanja (1987). V njih se je loteval nekaterih akutnih in aktualnih vprašanj slovenstva.

Omenjeni eseji so na nek način predstavljali most med avtorjevim političnim in kulturnim delovanjem. To zadnje je sicer njegovo poglavito področje, in to v razponu od literarnoteoretičnega, literarnozgodovinskega, literarnoustvarjalnega, publicističnega, uredniškega, predavateljskega, jezikovnopolitičnega do šolskoreformnega.

Njegove razlage literature, pa naj je šlo za pisne ali govorne, niso bile nikdar suhoparne ali duhamorne, ampak sveže, pogosto celo duhovite, ker so izhajale iz prepričanja, da morajo vabiti k branju in uživanju čara literature. Kot kaže, mu je esejiziran "pripovedni" stil najbolj ustrezal tudi v strokovnih besedilih zato, ker je pojave v književnosti razlagal v mnogoplastnem soobstajanju in součinkovanju različnih sestavin in ravnin. Njegovo osrednje raziskovalno področje je bila pripovedna proza, npr.: *Novela v literarni teoriji*, 1975; *Od pridige do kriminalke*, 1975; *Rojstvo slovenskega romana*, 1981; monografija

Ivan Gregorčič
"ŽIVLJENJE JE MRAČNO
ENIGMATIČNO V SVOJI
NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO
V VSEM, KAR DAJE"
Pogovor z akademikom prof. dr.
Matjažem Kmeclom

Fran Levstik, 1981.

O "ljudskosti" in uporabnosti literarnoteoretičnega dela prof. dr. Matjaža Kmecla npr. govori tudi več ponatisov priročnika Mala literarna teorija, 1976, ki je zastavljen tako, da vabi k razmišljajočemu in problemskemu razmerju do književnosti. V zadnji knjigi "literarnovednih" razmišljanj Babji mlin slovenske literarne zgodovine, 1996, se zavzema za prevetritev in "pomladitev" naše literarne preteklosti. K prevrednotenju pa je kazal na svojevrsten način že precej prej v svojih književnih (dramskih) delih z demitiziranjem in ironiziranjem raznovrstnih slovenskih mitov, npr. Bohinjska miniatūra, 1977; Lepa Vida ali problem svetega Ožbolta, 1977; Friderik z Veroniko ali grof celjski danes in nikoli več, 1979; Levstikova smrt, 1981; Andrej Smole, znameniti Slovenec, 1993. Je upokojen ("delovni vek je predelal" na Filozofski fakulteti v Ljubljani: od asistenta, docenta in rednega profesorja, dekana Filozofske fakultete do predstojnika slavističnega oddelka), a še vedno dejaven: je npr. scenarist TV nadaljevanke o Francetu Prešernu...

Vsa ta levstikovsko mnogovrstna dejavnost akademika prof. dr. Matjaža Kmecla, ki se je zdela vedno zdravo ozemljena, nikakor ni v neskladju s tistim "spominskim posnetkom" iz parka Zvezda. In tudi ne z dejstvom, da se vse raje družijo z naravo in rastlinami; le kaj je bolj zdravo narurnega. Ta lastnost pa se je vselej zdela eno osrednjih njegovih jeder.

- Pa začniva s Prešernom, ker bo tale pogovor objavljen v mesecu njegove 200-letnice. Bomo Slovenci znali okroglo obletnico obeležiti, kot si zasluži?

Kaj pa vem, mogoče jo pa bomo! Stritar ga je svojčas namenil za nekakšno našo zlato rezervo na večni sodbi, s čimer je hotel povedati, da nam je Prešeren ustvaril moderno duhovno podobo in izrazilo zanj, ter da smo z njegovim genijem šele postali polnovreden narod med narodi. Od takrat smo se zvrstili za njim v procesijo, postal je naše znamenje, zvezda repatica, ali pa "bog pred Izraelci" na poti v obljubljeni deželo; postal je naše slovesno bandero in himna (to zadnje celo dobesedno); njegove verze smo si recitirali zmeraj v težavnih urah. Skratka: kot takšnega ga bomo zagotovo popraznovali z vsem potrebnim in tudi nepotrebnim ropotom. Ali ga bomo pri tem imeli v misli tudi kot pesnika, je pa že druga; ampak za to je priložnost zmeraj, kadarkoli, samo njegove poezije je treba vzeti v roke in si utrgati nekaj miru in tišine.

- Najbrž obstaja ob takih priložnostih nevarnost banaliziranja, tudi tako, da se slavljenčevemu delu nadeva npr. glasbena obleka, ki ne ustreza njegovi ustvarjalni potenci in iz tega nastane nekaj komično-grotesknega...

Mogoče mislite popovske uglasbitve nekaterih njegovih verzov, kakršne poslušamo zadnjih nekaj mesecev po radiu? Meni se to ne zdi slabo; Prešeren sam je rad govoril o takšnih "kantilenskih" pesmih in da piše za kranjska dekleta in fante. Zakaj bi ga zmeraj imeli pred seboj samo v slovesni in privzdignjeni drži? Pot do "njega" je prav lahko tudi takšna. Drugo je pa seveda, ali je ta muzika dobra; ampak saj je vsaka umetnost v tem smislu tvegava; na znamenito ime se z velikim veseljem zmeraj lepijo tudi šušmarji, ker vidijo v tem pot do naglega uspeha. Kar sem doslej poslušal popovskega Prešer-

Ivan Gregorčič
"ŽIVLJENJE JE MRAČNO
ENIGMATIČNO V SVOJI
NAMENJENOSTI, IN SIAJNO
V VSEM, KAR DAJE"
Pogovor z akademikom prof. dr.
Matjažem Kmeclom

S slavistične ekskurzije na Turn (od
Litije do Čateža), verjetno leta 1958



na, se mi je zvečine zdelo vsaj spodobno, če že ne zelo dobro. Zakaj ne bi Lucijan Marija Škerjanc na primer pisal najresnejše "prešernovske" glasbe in zakaj ne bi pesniku sledili popovci na svoj, kantilenski način? Glavno je, da je muzika dobra.

- *Velja morda tudi za Prešerna, kar ste nekoč zapisali za Cankarja, da ga Slovenci zelo obrajtamo, pa malo beremo?*

Ena od razlik med njima je domala banalna, vendar pomembna: za Prešernom je ostal droben zvežčič poezij, neskončna zgoščenost besede in misli; Cankarjevega zbranega dela pa je brez pisem 25 debelih knjig. Za Prešerna je potreben zgoščen, tih trenutek, za Cankarja ure in dnevi potrpežljivega branja, ki tudi ni zmeraj najbolj kratkočasno. Zato mislim, da Prešerna, še posebej nekatere njegove poljudnejše, laže razumljive pesmi, Slovenci več beremo, ali pa jih nekaj znamo celo na pamet. Seveda pa je takšno branje bolj ali manj pogojna reč: vprašanje je namreč, do kod v Prešernovih mislečih prostranstvih z njim sežemo: ali se nam v Povodnem možu na primer doje-manje ne zaustavi že kar pri razvidni in barviti zgodbi, ali v sonetu o Vrbi samo pri nekaterih geslih in predmetih, kot je "očetova hiša" ali cerkva svetega Marka. Bržkone se reč rada zaustavlja pri nekaterih retoričnih geslih, ampak, navsezadnje, zakaj pa ne?! Tudi to je nekaj.

- *Katere avtorje in dela iz prešernoslovja bi predlagali bralcem kot uvod, kot stezico do čim polnejše predstave in doživljanja Prešernovega dela?*

V tem smislu sem do literarne vede nekoliko zadržan. Najboljša pot do Prešerna so Prešernove Poezije same. Kdor pa si hoče ustvariti o njem še osebnostno ali tako imenovano občansko podobo, naj vzame v roke pričevanja in spomine njegovih sodobnikov, kot jih je dvakrat zbral Janez Mušič; naj prebere tudi Prešernovo korespondenco ali pa Slodnjakove komentarje njegovih poezij, za potrpežljivce je zanimiva tudi Kidričeva nedokončana monografija o pesniku; nekoliko poljudnejši je pesnikov portret, kot ga je napisal Niko Košir; za še zahtevnejše sta Slodnjakovi monografiji ali Paternujev zelo obsežni prikaz ..., saj tega je kar veliko.

- *Na dela teh se je verjetno opiralo tudi vaše pisanje scenarija za nadaljevanko o Prešernu za TV Slovenija, verjetno pa manj na Neznane Prešerna izpod peresa dr. Janka Kosa, saj ste bili začuda eden redkih, če ne celo edini, ki se je odzval na nekatere njegove spekulativne hipoteze.*

Pri pisanju scenarija sva se z Brankom Šomnom opirala predvsem na primarno gradivo (spomini, pričevanja, korespondenca) in na svoje razumevanje Prešernovih poezij. Seveda pa ponuja prešernoslovje velikansko obilje najrazličnejših domnev in videnj, ki so lahko ob takem početju pomembna motivacija. Velja seveda tudi za Kosa. Ob njegovem Neznanim Prešernu sem se javno in s pomisleki oglasil pač samo zato, ker so se mi zdela nekatera njegova magistralna sklepanja glede na različna razvidna dejstva manj verjetna.

- Zdi se, da živi Prešeren povprečno med rojaki kot samoumeven mit; bi ga bilo treba odčarati in ozemljiti? Lahko kaj tega pričakujemo v nadaljevanju?

To naju je z Brankom Šomnom v glavnem tudi vodilo; je pa Prešeren tako zelo zamotana osebnost, da ji nikoli ne prideš do konca. Na debelo smo ga zavili tudi v različne mitične (prav imate!) stereotipe pa tudi zmešnjave okrog žensk, vina in podobnih reči - že Levstik je napisal na ta račun epigram, po katerem ni treba verjeti, da je bila Julija tako lepa, kot so lepi njegovi soneti. Za povrh ne poznamo nobenega pravega Prešernovega portreta - to kar je, je slikar Kurz... Goldenstein naslikal po spominu na vodeničnega in bolnega moža dobro leto po njegovi smrti; torej je tudi v tem smislu pesnik zavil v nekakšno svojevrstno skrivnost. Vse to so razlogi, da nam je pesnik Prešeren nekako po človeško poniknil, ali pa ga v tej luči poznamo skrajno površno, neprijazno in zmedeno; zato raje ostajamo pri Prešernu kot mojesovskemu znaku.

- Kaj je po vašem mnenju najodpornейše jedro Prešernovega dela in fenomena?

Preprosto: poezija! Z velikansko mnogopovednostjo, slikovitostjo, tenkim in bogatim čustvovanjem, z vsem, kar odlikuje vrhunsko, genialno liriko. Toda v njej je na koncu koncev izrečen tudi narodni politični program, zdravljiško naročilo prihodnjim rodovom vsega sveta; v njej je "eksploziral" jezik v vesoljsko povednost in ognjemetno izraznost.

- Čeprav je vaša osnovna poklicna oznaka literarni zgodovinar in teoretik, pa niste literature samo preučevali, ampak tudi ustvarjali; je pa res, da je vaše tovrstno delo v veliki meri vezano na slovenske literarne mite (Krst pri Savici, Lepa Vida, Veronika Deseniška oz. celjski grofje), zvrstno pa na dramatiko različnih vrst (radijska in TV igra, monodrama...) Zdaj vas postavljam v (najbrž malo zoprno) vlogo razlagalca lastnega literarnega ustvarjanja...

Zakaj bi bilo zoprno? Prepričan sem, da je sleherni pravi literarni zgodovinar kos literata; kdor tega nima v sebi, je nevarno blizu rokodelstvu in žagarstvu. Literatura pač ni negiben, mrtev predmet, ki ga razložiš in greš mirno naprej; v njej je zgoščenega toliko človeškega, da tega niti približno ni mogoče razložiti tehnično in z logičnimi enačbami. Na vsakem koraku se ponujajo najrazličnejša vprašanja, zgodbe, prikritosti; iz sodne medicine je znan pojem tako imenovanega "rezidualnega zraka", ki ga človek nikoli ne more do konca iztisniti iz pljuč, če se še tako napenja; ko ga je enkrat vdihnil, je v njem do smrti (po tem na primer ločujejo mrtvo rojene otroke od tistih, ki so bili morebiti umorjeni, ko so že začeli dihati). Tudi v umetnosti je nekaj takega: nekaj, čemur ne prideš do konca drugače

kot s parafrazo; svojevrsten poetski rezidij, ki ga skuša človek ubesediti. Recimo, da je to neke vrste literatura - drugačen način razlaganja; manj zavezan matematični logiki in bolj občutju, morda celo invenciji.

- Drugi sklop so biografske (mono)drame o znamenitih Slovencih: Trubar, Smole, Levstik, sedaj Prešeren. Je šlo pri tem večkrat za "notranjo" ali "zunanjo" motivacijo (naročila)?

Resda so me k tem dejanjem na koncu koncev spodbudili nekateri igralci (Gogala, Kurent, Ropoša) in celo protokol (za Trubarjevo proslavo); življenjske zgodbe niza slovenskih klasikov, ne samo naštetih, pa me seveda spremljajo že od prej in me še zmeraj. Vznemirljiva se mi prikazujejo zmeraj spet njihova umiranja, bolj ali manj revna, tragična, polna dokončanih iluzij - v znamenju tiste Jurčičeve izjave, ki sem jo že večkrat javno navedel: Mi smo kot Mojzes, ki kažemo svojemu ljudstvu pot v obljubljeno deželo, pa je sami ne bomo nikoli dosegli. Vsaj jaz vidim v takšni misli izjemen dramatični naboj, patetiko, obupujoči optimizem; tolikšen, da mi gredo duhovni lasje pokonci.

- Pojav literarnega biografiranja življenja besednih ustvarjalcev v sicer med literarnimi zgodovinarji ni nov - najbolj znano je tovrstno delo vašega profesorja na univerzi Antona Slodnjaka. Kakšni so vaši spomini nanj in na druge literarnozgodovinske "očete in matere" in kako bi opredelili svoj odnos do njih oz. njihovega dela?

Lepi. Starejši ko sem, lepši so: najprej je tu notorično navdušeni in rohneči stavec Slodnjak, ki pa je v sebi nosil mehko in veliko srce in se je znal sleherni trenutek razpreti v prijazno tople smehljaj; potem je materinsko nezamerljiva Marja Boršnikova, ki je v nasprotju z narcisističnim prepričanjem kasnejših rodov že v petdesetih letih predavala Majcna, Gradnika in še koga, za katere se pogosto pavšalno bere, da so bili "prepovedani", Marja pa da je bila pravoverno zagrizena marksistka. Kje pa! Kje pa! V njej je bil izjemno tenek in pravičen posluš za literaturo, ki ni odnehal niti takrat, ko se je "vrgla" na svojo nekoliko nenavadno teorijo o ustvarjalnem ritmu in to teorijo razprostrla preko naše literarne zgodovine. Oba sta bila erudita, njuno znanje je bilo velikansko.

- Vaše literarnozgodovinske in teoretske raziskave so se dotikale predvsem proze; je bila to posledica lastne raziskovalne afinitete ali posledica "delitve dela" znotraj stroke med raziskovalci in profesorji na slovenističnem oddelku FF?

Ko sem prišel na povabilo prof. Marje Boršnik na ljubljansko slavistiko, je obstajal nekakšen deficit predvsem za področje proznega pripovedništva; vse se je ukvarjalo z liriko, ki že od nekdaj velja tudi za elitnejši del slovenske literature ("narod lirikov"); čisto na začetku sem želel napraviti doktorat iz Prešerna, potem pa sem hitro predsedal na pripovedništvo; ne brez notranjih afinitet. In končno je sama od sebe prišla tudi "delitev dela", kot ste reč poimenovali. - Res pa je še nekaj: evropsko 19. stoletje je v mimetični literaturi (epika, drama, tika) videlo samopotrjevanje ustvarjalnih zmogljivosti naroda, zelo pomemben argument za uresničevanje vsakršne samostojnosti; pač po obrazcu in logiki starozavezne geneze. Roman je veljal za nekakšen višek, ker se ne izogiba ničemur na svetu, in tako je tudi Jurčič

napisal svoj prvi roman z nekim kontekstom, ki je danes še komajda razumljiv. Toliko bolj se mi je v nekem trenutku zazdelo nenavadno, da se slovenska literarna veda vprašanjem pripovedništva izogiba; prav takrat je tudi prof. Paternu s "proze" prešel na "poezijo" in ji ostal pripaden vse do danes.

- Kako bi opredelili teoretske temelje, izhodišča, iz katerih so izhajale vaše literarnozgodovinske in teoretske razprave, in cilje, h katerim ste težili ?

Malo se da v tej zvezi razbrati že iz pravkaršnjega pojasnila, kaj več pa bi hitro zraslo v razpravo brez konca in kraja. Če skrajno poenostavim, me ves čas zanimajo predvsem skrite, notranje zakonitosti in nameni literarnega besedila; tisto, kar ni očitno na prvi pogled, pa je vendar odločilno za končno "sporočilo" in estetski učinek. Pri tem se ne izogibam ničemur, ne sinhronizmu ne diahronizmu, ne biografizmu, ne stilizmu, ničemur, da le pripomore razumevanju.

- Tudi za vaše tovrstno delo je značilen živahen in sočen esejističnopripovedni stil, daleč od kakšne znanstvene sterilnosti. Je to rezultat zavestne odločitve ali je to sestavni del vaše narave?

Obojega; ne maram aseptične suhoparnosti. Tudi mislim, da literarna veda, ki doseže le visoka profesorska ušesa in se pred vsem drugim celo sama ogradi, ni prida; nekako ljudomrzna se mi zdi.

- Z razmišljanji v Bahjem mlinu slovenske literarne zgodovine se zavzimate za nov pogled na našo celotno slovstveno in literarno preteklost, za čist in realen pogled, ki bi bil razbremenjen nekaterih trdovratnih šablon in zablod ...

Če sem čisto pravičen, zamisel ni niti čisto moja. Ko sem ob priložnosti pregledoval, kako drugod prenašajo literarno vedo v učbenike, sem nekajkrat zasledil izraženo potrebo po prevrednotenju nacionalnih literarnih preteklosti. Čas zagrizenih, prestižnih in tudi samoobrambnih nacionalizmov je v zatonu, velika tekma narodov gre proti koncu in tako tudi tovrstna služnostna funkcija literature ni več tako zelo nujna. Včasih se je dalo literarni primanjkljaj nadomestiti z narodno ali kakšno podobno bojevitostjo; zdaj smo celo tudi mi dosegli popolno samostojnost in je patriotizem v literaturi prej arhaizem ali kvečjemu pričevanje, literarna vrednota v ožjem pomenu besede pa komajda še. Torej je njegov položaj v aksiološkem sistemu zgubil precej teže in tudi nadomestek za nič drugega ne more biti več; ne more biti nekakšna univerzalna vrednota. Seveda ostaja vse tisto, kar je naša klasika z domoljubnostjo oziroma slovenskostjo vred, veljavno prej in slej; nacionalni "boji" so bili vsaj dve stoletji organska in pogosto krvava resničnost našega obstajanja, torej tudi literature, in jih ni mogoče iz nje preprosto izbrisati. Kadar pa so se oglašali brez umetniške teže čeprav z umetniškim videzom, to pa je bilo pogostejše, kot se nam sicer zdi, je treba pač to preprosto ugotoviti in jim ceno odmeriti po zasluženju. Pogosto so se v literarno zgodovino prenašala tudi rodovna in skupinska vrednotenja, tu in tam jim je zagospodarilo samopodcenjevanje in podobno. Skratka - malo očiščenja ne bi škodovalo, slovenski avtorefleksiji v prid.

- V tako potrebo gotovo nihče ne dvomi (čeprav nekateri merijo na prevrednotenje iz drugačnih razlogov), vendar je vprašanje, kdo bo

Ivan Gregorčič
"ŽIVLJENJE JE MRAČNO
ENIGMATIČNO V SVOJI
NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO
V VSEM, KAR DAJE"
Pogovor z akademikom prof. dr.
Matjažem Kmeclom

V starem slavističnem seminarju v
NUK, verjetno leta 1963; od leve proti
desni: B. Kreft, M. Boršnik, F. Bez-
laj, V. Kalenič, knjižničar Železnik, H.
Glušič, B. Paternu, B. Pogorelec, M.
Kmecl, A. Skaza



to opravil. Je morda upravičena bojazen, da bo za identiteto naroda pomembne stroke zmanjkalo kakovostnih kadrov, ker jih bodo posrkale bolj atraktivne in donosne dejavnosti - od politike in državno-funkcionarskih, prava, ekonomije ...

Nikoli nisem bil pretiran črnogled in tudi zdaj vidim kar nekaj mlajših literarnih zgodovinarjev in kritikov, ki jim v polni meri zaupam. Poleg tega začne v morebitnih kriznih trenutkih zmeraj tudi pri Slovencih samodejno delovati nekakšna varovalka: ko se zazdi, da je stanje dovolj obupno, se naenkrat najdejo ljudje, ki stvar vzamejo v svoje roke in jo utirijo, kakor je treba.

- Se vam zdi, da bi bil projekt, kakršnega je opravila vaša generacija s pretresom še tako rekoč sveže nastale literature do leta 1965, potreben in izvedljiv tudi danes - spričo skoraj nepregledne sodobne literarne stvarnosti?

Zakaj ne bi bil izvedljiv? Saj tudi poskušajo; prej ali slej bo kakšni skupini uspelo. Naloga pa seveda ni pisana na kožo individualistom.

- Bi hoteli mimogrede podati svoje kritično videnje stanja na področju literarne tvornosti na Slovenskem v tem trenutku. Česa pogrešate?

Naj se sliši še tako stoletno obrabljeno, manjka kritike. Kronično in notorično. Poleg klasičnih utemeljitev takšne trditve želim dodati še eno, ki meri na najhujšo nevarnost ta čas: strahovita pocenitev in poenostavitev tiska in s tem izhajanje najrazličnejših knjižnih izdelkov brez mere in pogosto tudi brez smisla. Treba je imeti samo kakšno teto, ki je navarčevala nekaj sto tisoč tolarjev (ni treba prav veliko) in ki bi se ji zdelo preimeno imeti v rodbini pesnika ali pisatelja, pa je knjiga lahko že zunaj. Človek je lahko zelo hitro tudi mecen sam sebi, temu pa sledi nagel pohod razprodajne inflacije in razpadanje vrednostnega sistema. Najbrž bo morala kulturna politika na eni strani in kritika na drugi prav kmalu iznajti dovolj učinkovite načine izločanja malovrednosti oziroma prazne in celo polpismene "literature" iz natiskovanja. Zadnje čase sem bil v nekaj žirijah (komedije, pesniške zbirke) in sem lahko od blizu videl, da delež nesamokritičnosti leze proti 50 odstotkom; včasih je ta delež zastal že daleč pred uredniškimi vrati, zdaj se z vso urnostjo zapraši v natis. - Zato, na kratko, pogrešam več in učinkovitejše kritike; zato odpiram kljun s to staro in na novo aktualno lajno.

NAŠ GOST
Rast 6 / 2000

- Svoje čase ste bili tudi predsednik Jezikovnega razsodišča. Se vam zdi, da bi bila podobna skrb za položaj in podobo materinščine potrebna tudi danes?

Nisem bil samo predsednik, temveč tudi njegov "roditelj". Ko je pokojni pisatelj Beno Zupančič 1979 ali 1980 na smrt zbolel, me je lepega dne povabil k sebi na nekdanjo SZDL, kjer je bil podpredsednik, in mi predlagal, naj prevzamem vodenje "sekcije za slovenščino"; v zraku je bilo neizgovorjeno, da bo on tako in tako kmalu moral za zmeraj proč, tako mu nisem mogel odreči. Ko sem potem premišljeval, kako dovolj učinkovito zastaviti delo, sem prišel do ugotovitve, da je vprašanje slovenščine za Slovence predvsem moralno vprašanje: imamo čisto dobro jezikoslovje, jezik je uzakonjen kot uradni jezik, šole navsezadnje tudi niso najslabše, občila se jeziku kar lepo posvečajo, celo nastopni pogovorni jezik je po zaslugi radijskih ljudi lepo napredoval - težava je slejkoprej predvsem v splošni jezikovni nemarnosti in neodgovornosti, na to pa je mogoče učinkovati samo moralno, morebiti z rahlim javnim zasramovanjem, z neizrecnim pa dovolj očitnim opredeljevanjem jezikovne nesnage kot neke vrste prestopništva (resda samo kulturnega, vendar vseeno). Po burnih razpravah sem z zamisljo uspel, rodilo se je "jezikovno razsodišče", peterica "jezikarjev" (Gradišnik, Kmecl, Moder, Sršen, Toporišič), ki smo potem skoraj dve leti teden za tednom zasedali in pretresali jezikovne prijave; sestavljali smo jezikovne razsodbe in na začetku 1982 v CD priredili veliko javno tribuno o slovenščini v razmerju do "srbohrvaščine", to je bilo takrat najbolj "odprto" jezikovno vprašanje, polno političnega naboja; razprava je v dolgotrajni, množični, zelo burni in provokativni razpravi zares izzvenela v politično polemiko zoper velikosrbski centralizem, tako da smo naslednje tedne v jugoslovanskih medijih vseh vrst poželi plaz pamfletizma, razmere pa so kmalu postale tako zelo neznosne, da smo omagali in se razšli. Razprava o Jugoslaviji se je potem prenesla na znamenita "šolska jedra" in postopoma krenila v smer leta 1991. (O nastanku in delu Jezikovnega razsodišča v prvem obdobju je Janko Moder pripravil obsežno dokumentacijo, ki je knjižno izšla 1984.) - Skrb za materinščino je bila pri nas potrebna včeraj in je tudi danes; potrebna bo tudi jutri; nič namreč ni videti, da bi se Slovenci kaj poboljšali, pa naj bomo še tako solzni nad svojo samostojnostjo in visoko kulturnostjo.

- Vaš angažma pri zadnji prenovi pouka slovenščine gotovo sodi v prizadevanje po dvigu jezikovne kulture, h kateri najbrž lahko bistveno prispeva ravno šola. Kako ocenjujete opravljeno delo in kakšne konkretne rezultate od nje pričakujete?

Moja vloga pri zadnji prenovi pouka slovenščine je bila bolj ali manj zaščitniška, bil sem bolj kone nekakšna gardedama mlajšim kolegicam in kolegom - ob vsej podpori ministra Gabra. Zadnje ocene in pregledovanja kažejo, da so se reformne spremembe (nekatero zelo temeljne) dobro prijele; predvsem smo pozornost namenili uporabni slovenščini, vsakdanjemu jezikovnemu sporazumevanju, čeprav seveda niti slovnične nismo izključili iz šole; za pouk književnosti smo v učne načrte vgradili več izbirnosti, tako da lahko učitelj učencem lažje privzgaja veselje do branja, in podobne reči. - Sicer pa to ni bila moja prva "reforma"; v podobni zgodbi sem sodeloval tudi že okoli 1972, ko sem vodil delovno skupino za prenovu pouka slovenščine v srednji šoli, vendar so nas na koncu razgnali, ker smo predlagali, naj srednješolci dobijo tudi osnovno informacijo o zamejski in zdomski oziroma "emigrantski" literaturi; šlo je za imanentno politično zoper strokovno presojo. Malo so mi žugali, pa sem v hudi medsebojni



V družbi z Milanom Kučanom

zameri raje odšel.- Najbrž si lahko mislite, da to pot ne bi - vdrugo! - šel kot osel na led, če ne bi bil verjel v zamisli in sposobnosti svojih mlajših kolegic in kolegov, s tem pa seveda tudi v "projekt" in njegovo potrebnost.

- *Svoj impulz k prenovi književne vzgoje ste pravzaprav dali že vi z drugačno zasnovanostjo Male literarne teorije, ki je usmerjala k funkcionalnemu in problemskemu pristopu. Kako si predstavljate idealen pouk slovenščine v osnovni in srednji šoli?*

Tako da učenca nauči kar največ z najmanj gnjavljenja. Prav noben pouk ni tak, da bi lahko tekel brez navora; ni pa nujno, da je dolgočasen in zoprn. Vse drugo je stroka. Zmeraj bolj sem ob tem prepričan, da se pravi učitelj rodi enako kot pesnik in da mu sto najvišjih pedagoških šol ne bo pomagalo, če ni v njem tistega, čemur z malce posmeha v žargonu rečemo "pedagoški eros": prijateljska, prijazna, naklonjena, urejena pripadnost učencu in delu, ki ga opravlja.

- *Različnim vidikom in problemom slovenstva ste se kritično posvečali v imenitni knjigi esejev Slovenska postna premišljevanja. Najbrž ni slučajno, da so nastali v času vašega političnega angažmaja v 80-tih letih. Verjetno so bili pisani z določenim namenom.*

Nikoli ni bilo omenjeno ali pa ni hotelo biti zapaženo, da so eseji, zbrani v omenjeni knjigi, izšli že pred toliko slavljenjo 57. številko Nove revije; vendar s podobnimi poudarki. Z njimi sem pač hotel pokazati na nekatera "vnebovpijoča" vprašanja nekdanje Jugoslavije in seveda slovenskega položaja v njej. Poleg tega pa sem pregledal tudi nekaj povsem slovenskih civilizacijskih stanj (samomori, slovensko pojmovanje smrti in pokopavanja rajnikov, naše razmerje med politiki in tako imenovanimi kulturniki, slovenska liričnost in slovenski humor in podobno). Knjiga je res naletela na lep odmev, izšla je dvakrat, nekaj esejev iz nje so prevedli in objavili tudi Hrvati. Prejel pa sem tudi nekaj grozljivih pisem, ampak teh sem bil že tako in tako navajen, "jugoslovanskih" in slovenskih. Še zdaj, dolgo potem ko sem se odločil zapustiti politiko, me je neke noči poklical bržkone nalit možakar, ki mi je priporočil, naj sporočim Kučanu, da z "avgnojem" ne bo daleč prišel in nekaj podobnih ljubeznivosti. Najbrž bo treba res napisati še kakšno "vstajenjsko premišljevanje" - o naši zaplotenosti, prepirljivosti in edini resnični "kontinuiteti", to je kontinuiteti neumnosti in zarobljenosti. - Sprašujete po namenu? Prvotni namen je bil preprosto: želel sem sam pri sebi razčistiti nekatera vprašanja in

odventilirati napetosti, ki so mi jih povzročila (ne glejte na dvomne besede, so pa blizu dejanskemu stanju); sčasoma pa se je tak namen razširil v željo po ogovarjanju "ljubih Slovencev" in po izrazitvi nekaterih zoprnih reči, ki so nas težile, pa jih nismo upali, smeli ali znali povedati na glas. Navsezadnje so bile zvečine tudi v kontekstu tihega reformiranja slovenske politike.

- V tistih časih ste bili kulturni minister (takrat seveda drugače imenovan). Zveneč naslov najbrž ne prinese samo svetlo zvonečih doživetij in spoznanj... Kulturnika v politiki pri nas radi označujejo s "prodano dušo".

O tem drugem govori eden od esejev v Postnih premišljevanjih, še danes pa se za nazaj rado oglaš v izključevalnem in pogosto že kar vsiljivem poudarjanju "kulturniških" zaslug za slovensko osamosvojitve. Moje videnje pa je takšno, da je osamosvojitve bila plod nekakšnega dinamičnega razmerja med kulturniško revolucionarnostjo in političnim reformizmom (pa seveda, ni treba pozabiti, pripravljenosti vsega prebivalstva na tako dejanje). "Kulturniki" so vehementno siliili v spremembe, kar ob slovenski politiki, kakršna je bila, sploh ni bilo posebno nevarno - vsi tisti zapori, o katerih se toliko govori, so bili že zdavnaj prej; tako imenovana politika pa je amortizirala centralnodržavne pritiske, kakršne je na slikovit način ob priložnosti izrazil Šušar: Za vse slovenske kulturnike bi bila potrebna kvečjemu polovica voda. Sam sem takrat sedel v predsedstvu CK ZKS in ni mogoče dovolj dramatično povedati, kolikokrat smo sedeli na sejah z mislijo na morebitni trenutek, ko se bodo vrata s truščem odprla in nas bodo "pospravili"; koliko je bilo zveznih "inšpekcij"; koliko tveganja je bilo v protestnem odhajanju z jugoslovanskega partijskega kongresa in iz jugoslovanske partije, ko bi lahko zjutraj po tisti noči pred hotelom stalo pol "jogurtne" Srbije, v šajkačah z orli in do konca razjarjene. Hodili smo vsi skupaj po ostrini noža in prvi, ki bi jih v resnici ob morebitni zaostitvi "pospravili", bi bili seveda politiki in ne kulturniki; to je jasno. Kulturniški delež pri tem je bil pomembnejši v svojem nevidnem predelu: z javnimi pritiski so posredno delali prostor reformističnemu delu politike, saj partija tudi pri nas ni bila brez fundamentalistov. - Kot minister pa sem padel v luknjo varčevanja: vozil sem se naokrog (tudi službeno) s svojo stoenko in zmeraj spet, kadar sem se napotil k "zamejcem", s tem spravljal carinike v velikanske dvome, ali ne blefiram in podobno, pa najbrž ni treba preveč razlagati. Toda imel sem sijajno in požrtvovalno ekipo, ki je uveljavila geslo, da je treba tisto, kar je nujno, napraviti takoj, kar je nemogoče, pa z nekaj trenutki potrpljenja. Vsaj zame po svoje lep, naporen in razburljiv čas.

- Na prvih demokratičnih volitvah ste bili izvoljeni za člana predsedstva Republike Slovenije, kar je bila gotovo pozitivna potrditev vašega dela v politiki. Udeleženi ste bili v burnih osamosvojitvenih dogajanjih. Kakšni so spomini na tiste čase in ljudi, s katerimi ste sodelovali?

Res je, bil sem izvoljen v državno predsedstvo na neposrednih volitvah kot tretji med enajstimi kandidati po številu glasov. Spominov na tisti čas pa je toliko in tako različnih, da se kar gnetejo drug čez drugega. Nekaj časa me je mikalo, da bi jih vsaj malo popisal, seveda manj patetično, kot so jih doslej, potem pa sem z mislijo odne-

Ivan Gregorčič
"ŽIVLJENJE JE MRAČNO
ENIGMATIČNO V SVOJI
NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO
V VSEM, KAR DAJE"
Pogovor z akademikom prof. dr.
Matjažem Kmeclom

Z akademiki: Bernik, Zlobec, Kmecl,
Drovenik, Orešnik



hal; navsezadnje v tako prekucuškem času ljudje pod pritiski razmer večkrat ukrepajo kdaj celo zoper svoja načela, nagonsko, tudi samohranitveno - in ne gre nikomur preveč zameriti, če se zazdijo z današnjega vidika kdaj malce manj čedni, tudi smešni. Malo me kdaj pa kdaj zjezijo današnji postavljači, ki jih takrat ni bilo ne tam ne tukaj, ne med bojevitimi kulturniki ne med politiki, danes pa vejo vse in so "glavni"; tudi kakšno napihnjeno novinarsko govorilo, ki ve, da je pri sodnikih zaščiteno tudi za največja pobalinstva, ki jih kot strankarski "deželni najemnik" (lancknecht) ušpiči. Pa tudi nad takimi zamahom in si mislim, da za vsako rit tako in tako, prej ali slej, raste palica. - Torej bom o tistem takrat tudi zdajle tiho.

- Torej lahko pričakujemo le nova postna premišljevanja o današnjih časih ?

Mogoče pa bom napisal kakšna "vstajenjska premišljevanja" s hrenom in jajci (vzemite kot bolj ali manj nejasno parabolo).

- V svojih dnevniških zapisih za Sobotno prilogo Dela ste marsikoga presenetili, ker ste se ognili komentiranju dnevnopolitičnih tem in pokazali več zanimanja za hortikulturo, čeprav tudi taka drža ni ostala brez odziva v pismih bralcev.

Komentatorjev, takšnih in drugačnih, dnevnopolitičnih tem je danes več kot dovolj; zakaj bi se še jaz "potil in trudil" v tem tropu? Moj čas je minil in prelepo si je po najrazličnejšem "šundru" privoščiti nekaj blage tišine, pogovarjanja z vesoljno in večno uganko, uživanja nad sleherno solato, ki tako urejeno vzkali in po neskončno zmotanem načrtu zraste do velikosti, ko mora končati na obednem krožniku; nekaj brezobveznega pohajanja po hribih in podobnih reči. Življenje še zdaleč ni samo politika, ki mi gre na živce tudi zato, ker spodbuja dolgo procesijo nečednih ravnanj: dostojnost odrinja, ker ni koristna; spodbuja nesramnost, ker je uporabna; zapoveduje prepir, ker je samo tako lahko ponižati in utišati nasprotnika; ker se nanjo lepijo korupcionisti in požeruhi - in tako naprej, v dolgem nizu. Lepše mi je z mojo banano.

- Kakšna pa je (bila) usoda tistega bananovca?

Rodil je pet majhnih, vendar neskončno sladkih banan, miniaturok (Nemci jim rečejo "fingerbananen", ker jih ni več kot za en prst na roki); zdaj pa ima že sinove, kot na Kanarskih otokih rečejo mladim rastlinam; pravzaprav že vnuke. Vmesna generacija, ki je sijajno rasla, se mi je malo ponesrečila, zapacal sem zemljo; za drenažo sem

Ivan Gregorčič
"ŽIVLJENJE JE MRAČNO
ENIGMATIČNO V SVOJI
NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO
V VSEM, KAR DAJE"
Pogovor z akademikom prof. dr.
Matjažem Kmeclom



V družbi z rododendronom

namreč dal borove češarke, ki so lahki in trpežni, sčasoma pa vseeno zgnijejo, in tako se je bananski revež naenkrat znašel z nogami v blatu. V blatu pa še človeku ni dobro, in se je uprl. - Banana ali bananovec, kot pravite, je namreč največja zel, ki odmre, takoj ko rodi; iz korenin pa požene nov zarod, ki se trenutno ne glede na pravkaršnje blato veseli naše državice.

- Je morda v zatekanju v "obdelovanje lastnega vrta" kaj kandidskega spoznanja o zadnjem zatočišču optimizma?

Kandid je bil ironično otožen; jaz nisem ne eno ne drugo. Preprosto lepo mi je ob teh drobnih in molčečih čudežih, ki se kar naprej dogajajo med travo, na vrtu, v gozdu; ne jemljite tega za sentimentalnost, temveč kot neodjenljivo začudenost nad svetom, v katerem mi (nam) je dano živeti. Življenje je mračno enigmatično v svoji namenjenosti, in sijajno v vsem, kar daje.

- Sicer pa vaša navezanost na naravo in gore za poznavalce vašega dela ni nova. Svoje sledove ima v subtilnih opisih doživljanja narave v nekaterih "postnih" esejih, še prej v knjigi "planinskih" esejev S prijatelji pod macesni. Je ta ljubezen pogojena tudi s tem, da ste luč sveta ugledali pod dolenskim Triglavom, v vasi Dobovec pod Kumom?

Po dveh letih mojega bivanja v "solzni dolini" sta bila učiteljska starša premeščena na južno stran Kuma, v takratni Šentjur, današnji Podkum; sem seže moje prvo zavedanje, s širnimi razgledi po bližnjih dolenskih gričevjih in tudi s prvim strmenjem v zasneženo bele savinjske Grintovce - na samotni Rodež so nas starši otroke "gnali" na izlet in od tod so se videli kot čudežen privid. Peljali so nas tudi na Kum ali pa na kakšno samotno kmetijo, kjer smo poslušali pripovedi o drevesih, ki se pod noč klanjajo na nekem kraju do tal, da me je potem vso pot nazaj skrbelo, kdaj se nam bo drevesno priklanjanje pripetilo in ali mu bomo lahko ušli. V spominu mi še zmeraj zveni tudi zateglo oglašanje frajtonarice s sosednjega brega, prelepa in preotožna glasba. Saj smo imeli v šoli radio na akumulator (elektrike seveda ni bilo), in tudi mama je nekega dne peljala svoj vaški pevski zbor prepevat na ljubljanski radio; ampak to ni bilo isto kot tista diatonična harmnika pod neveščimi in vendar ljubečimi kmečkimi prsti. - Skratka: seveda, natančno tako, kot ste omenili; v otroštvu se marsikaj vrse v človeka in ga potem spremlja vse življenje; zakaj bi bil jaz izjema; lepo mi je, da nisem, da sem imel take starše in tako zgodnje otroštvo na sončni strani Kuma. - Zelo kmalu potem je prišla vojna.

- Optimizem, veselje do življenja in nad njim, smisel za družabnost, humor, petje, govorniška spretnost pa imajo gotovo genske korenine...

Sam zase nisem prepričan, da je vse to, kar ste našli, resnično in moje. Govornik na primer že nisem, zelo dolgo me je bilo strah množice in spominjam se, da sem pred mnogimi leti na neki proslavi kot napovedani deklamator pozabil "svojo" pesem v celoti, od prve do zadnje črke; stal sem na osvetljenem odru, tema je s številnimi očmi buljila vame, jaz pa v njo, ne da bi znal spraviti čez zobe en sam glas. Nato so me pač kot neuporabno reč odpeljali z odra. Glede družabnosti: vsaj enako rad imam samoto. Glede humora: strašno hitro me zanese v domala primitivno patetiko. Glede petja samo pri-

Ivan Gregorčič
 "ŽIVLJENJE JE MRAČNO
 ENIGMATIČNO V SVOJI
 NAMENJENOSTI, IN SIJAJNO
 V VSEM, KAR DAJE"
 Pogovor z akademikom prof. dr.
 Matjažem Kmeclom



Kot planinec z vnukoma

mer: bližnji politični sopotnik Milan Kučan mi je nekajkrat zameril, ker sem v skupnem prepevanju malo preveč trošil in napenjal glas (zelo rad pa pojem in med najljubšimi ljudmi mi v spominih stojijo moji zborovski dirigenti: mati, gospa Trobina v Šoštanju, potem pa predvsem legendarni celjski Egon Kunej in podobno znameniti štajersko ljubljanski Radovan Gobec). Glede optimizma in veselja nad življenjem: seveda, vendar kakor kdaj. - Za povrh se govorniki že po prepričanju starih Grkov ne rodijo; tudi jaz sem se vadi, malo manj kot s kamenčki na jeziku - ni me sram povedati. In še tako nisem prišel prav daleč.

- Zdi se, da se v vašem delu kot rdeča nit vleče občutje, da je življenje nekaj krvavo narurnega, ki pa je v neki stalni napetosti s kulturo. Zanima me, kako ste v tem kontekstu doživljali šolo.

Kot stalno napetost najrazličnejših vrst; pa tudi kot neprijetno prijetnost; ne boste verjeli, ni še dolgo let tega, ko sem zadnjič sanjal, da sem še zmeraj pred maturo in da sem zaradi obilnega izostajanja popolnoma nevešč matematike, čeprav sem imel izjemno učiteljico (Zdenka Baša); da me bodo, skratka, "zašili", čeprav po moji krivdi. Toda saj imam večkrat nenavadne sanje; sanjalo se mi je, že četrto stoletje po materini smrti, da še zmeraj živi na mračnem podstrešju neke "naše" šole in da jo tam lahko obiščem, pa si ne upam, ker vem, da je mrtva; dokler končno le ne zberem toliko poguma, takrat pa je sanj konec. In podobno; mogoče sem predvsem uporaben primerek za Freudov divan.

- Čeprav ste rojeni, sicer resda na geografskem robu Dolenjske, pa se opredeljujete za naturaliziranega Štajerca ...

Ne zmeraj, čeprav me je Štajerska zaznamovala v mladostniških letih, ki pač odločilno oblikujejo slehernika. Lep spomin nosim v sebi na knapovsko Velenje, na Šaleško dolino, Celjsko gimnazijo. Smo bili pač potujoča učiteljska družina in se je nabralo nekaj različnosti; še dve kolena nazaj pa bi lahko rekel, da sem tudi malo Tržačana, malo Dunajčana, malo moravskega Čeha, malo Italijana, malo Juda, precej Celjana oziroma okoličana in po najzgodnejšem otroštvu kajpada Dolenjca in za zasavske revirčane "kumljanca", malo zarobljenega in zabitega hribovca iz odljudnega sveta nad Savo. Zdaj sem že štirideset let Ljubljčan, zadnjih deset pa Črnučan.

SLOVENSKI VERSKI MUZEJ V STIČNI

Slovenski verski muzej je po svojem nastanku eden mlajših muzejev v Sloveniji, ki sloni na temeljih stoletne kulture, tradicije in verovanja. V letošnjem jubilejnem letu muzej praznuje deveto leto delovanja. Začetki in ideje o nastanku muzeja v Stični segajo v leto 1983. Pobudnica za nastanek muzejske zbirke je bila cistercijanska opatija v Stični oziroma njen opat dr. Anton Nadrah.

Novonastale muzejske zbirke so našle domovanje v prostorih stare prelaturre, renesančni stavbi, ki sklene z dotikom cerkvene apside severni del samostanskega dvorišča. Dvonadstropna stavba stare prelaturre z dvoranskimi prostori, starimi poslikavami in ponekod štukaturami je v letih po drugi svetovni vojni nudila zasilne prostore stiški osnovni šoli in gimnaziji. V osemdesetih letih so v bližini zgradili nov šolski center in šoli sta vrnili dotrajane prostore samostanu.

Ob pripravah na praznovanje 850 letnice cistercijanske opatije v Stični se je pričela obnova stare prelaturre in razstavnih prostorov, ki so bili v razpadajočem stanju. Strokovno je nad prenovo bedel Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. Velik del finančnih sredstev sta prispevala Cistercijanska opatija in Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine ob pomoči številnih velikodušnih darovalcev in mecenov. Obnovitvena dela so bila zelo zahtevna in so danes v zaključevanju.

Na dan praznovanja 850 letnice stiškega samostana, 7. julija 1985, je bila prvič s skromno opremo predstavljena samostanska zbirka v prvem nadstropju. V pritličju so uredili video projekcijsko dvorano. Po praznovanju obletnice je začetna gorečnost za nadaljevanje del v muzeju nekoliko uplahnela. Razloge bi lahko našli ob pomanjkanju denarja za tako ambiciozno zastavljene načrte iz preteklosti in predvsem v odsotnosti stalnega strokovnega kadra, ki bi skrbel za razvoj muzeja.

Leta 1988 je novonastajajoči muzej pridobil bogato zbirko starin in umetnin zbiratelja Leopolda Kozlevčarja (1904 - 1988) s Slovenske vasi pri Mirni na Dolenjskem. Želja trgovca in zbiratelja starin Leopolda Kozlevčarja je bila, da svoje zadnje dni preživi v varni oskrbi stiškega samostana, v zahvalo pa daruje edinstveno zbirko ljubljanski nadškofiji z željo, da se predmeti hranijo in so na ogled javnosti v novonastalem Stiškem muzeju. Pridobitev nove obsežne zbirke, vredne restavriranja in hranjenja v muzeju, je bila nova spodbuda za resnejša razmišljanja o ustanovitvi muzeja, ki bi vključeval več tematskih zbirk s poudarkom prikaza zgodovine krščanstva na Slovenskem.

Prenovljene prostore v prvem nadstropju stare prelaturre so tako napolnile samostanska zbirka, Kozlevčarjeva zbirka starin in ljudske pobožnosti, slednjima pa se je pridružila še galerijska zbirka slik cistercijana akademskega slikarja p. Gabrijela Humeka (1907 - 1993), predstavnika metafizičnega slikarstva in magičnega realizma.

Razstavljene zbirke so postale jedro novonastajajočega muzeja, ki so ga moralno podprle vse tri slovenske škofije, sporočilo pa je bilo objavljeno v drugi številki Sporočil slovenskih škofij leta 1985. Težave so bile že na samem začetku ustanavljanja muzeja. Nihče se ni želel

obvezati, da bo kril stroške ustanavljanja in vzdrževanja tako velikega muzejskega projekta. Velik del bremena je tako nosila cistercijanska opatija v Stični ob pomoči dobrotnikov in mecenov.

Z novimi demokratičnimi spremembami v državi se je leta 1991 pokazala možnost za ustanovitev Društva prijateljev Slovenskega verskega muzeja. Dne 15. januarja 1991 je deset članov ustanovnega občnega zbora sprejelo statut društva. Društvo je postalo pravno formalni organ za obstoj in delovanje muzeja. Društvo je skupaj z novo nastalim muzejem v ustanavljanju z dopisom kulturnega ministra dr. Andreja Capudra leta 1991 prešlo pod finančno okrilje Republike Slovenije Ministrstva za kulturo.

S kadrovsko okrepitvijo se je v muzeju lahko pričelo redno strokovno delo, ki zadovoljuje vsem muzejskim normativom in standardom. Muzej je pridobil depojski prostor za shranjevanje predmetov, ki pa je z leti postal že premajhen. Pred leti smo se v muzeju odločili, da tako imenovano Hlapčevsko hišo ob samostanu, ki je bila prvotno obnovljena in namenjena za razstavljanje večjih predmetov, spremenimo v sodobno restavratorsko delavnico. Muzejska restavratorska delavnica je specializirana predvsem za restavriranje in konserviranje likovne dediščine in lesene plastike. Restavratorsko delavnico vodi akademska slikarka restavratorica specialistka Darja Srebnik.

V zadnjih letih smo v muzeju pridobili veliko novih predmetov z odkupi, darili ali v hrambo. V primerih, ko ni možno razstaviti originalnih predmetov, si pomagamo z izdelavo kopij in maket. Izdelali smo vsebinski koncept sodobno urejenega muzeja, ki bo prijazen za obiskovalce. Želimo ustvariti tople muzej, ki bi privabljal čim širši krog ljudi. V našem muzeju naj bi se obiskovalec počutil domače. Pri ogledu razstave se morajo obiskovalcu zastavljati nova vprašanja in želja po vedenju. Razstavljeni predmeti morajo imeti svojo zgodovinsko izpovedno vrednost in s tem osmisliti svoje mesto v muzeju.

Slovenski verski muzej, ki obsega približno 2.500 m², smo razdelili na tri sklope. Pritlični del muzeja je namenjen za občasne razstave in videoprojekciji. V drugem delu je prikaz bogate kulturne in duhovne zgodovine cistercijanske opatije v Stični od 12. stoletja naprej. Z izkušnjami, ki jih imamo pri vodenju muzejskih obiskovalcev, želimo pri razstavljanju odgovoriti na številna vprašanja, ki nam jih ljudje zastavljajo med ogledom. Predstaviti hočemo tako zgodovinsko in kulturno dogajanje v samostanu kakor tudi življenje in delo cistercijanskih menihov. Z razstavljenimi liturgičnimi oblačili in posodjem obiskovalca seznanimo s krščanskim obredjem daritve in čaščenja. Ob zbirki ljudske pobožnosti obiskovalca popeljemo na slovenske romarske poti, ki so prepletene z različnimi zaobljubami in votivnimi podobami. Zbirka starih slik na steklo, razpel, podob Device Marije, kropilnikov, rožnih vencev, podobic, svetinjc in drugih devocionalij ljudi opomni na domače čaščenje in zatekanje k priprošnjam ter molitvi. V sobi svetnikov so predstavljeni svetniki, h katerim so se Slovenci skozi stoletja najraje zatekali. In tu je še edinstven Baragov arhiv. Ta izjemen arhiv o misijonarju škofu Frideriku Irineju Baragi in o Indijancih s področja Velikih jezer na meji med ZDA in Kanado, kjer je kot misijonar deloval, ter zbirko slovenskega izseljeniškega tiska je leta 1991 podaril samostanu kanadski salezijanski duhovnik Karel Ceglar, po rodu domačin iz Stične. Karel Ceglar, več let je bil župnik v Hamiltonu (Ontario) v Kanadi, je s svojim požrtvovalnim delom, denarjem in znanjem zbral izredno zanimivo gradivo. Ceglar-

* Jana Cvetko, Ksenja Medved, Raziskovanje izseljeništv in zdomstva v Baragovi muzejski knjižnici ter arhivu Slovenskega verskega muzeja v Stični, Glasnik S.E.D., 39/3,4, 1999, str. 23 - 27

jeva knjižnica, sedaj se nahaja v našem muzeju, je postala nepogrešljivi vir informacij za vsakega raziskovalca omenjene problematike.*

V drugem nadstropju našega muzeja snujeta avtorici mag. Nataša Polajnar Freljih in Jana Cvetko stalno razstavo Zgodovina krščanstva na Slovenskem. Pri tem se naslanjata na dognanja različnih strok s področja teologije, zgodovine, umetnostne zgodovine, arheologije, etnologije in književnosti. V muzeju pri postavitvi sledimo zgodovinskim obdobjem skozi stoletja na celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Ljudi želimo seznaniti z bogato tradicijo krščanstva na naših tleh od prvega vala pokristjanjevanja pa do današnjih dni. Ustavili se bomo pri obdobjih in dogodkih, ki so še posebej vplivali na versko življenje pri nas. Obiskovalca bomo popeljali po poti kulture, umetnosti, zgodovine, literature, arhitekture, vsakdanjega načina življenja, družbenih in socialnih sprememb in ga seznanili z izročilom katoliške Cerkve pri nas. V muzeju upamo, da nam bo to ob finančni pomoči države in donatorjev tudi uspelo v prihodnjem letu. Z razstavo bomo tako zaključili jubilejno leto 2000 let krščanstva.

Pregled občasnih razstav Slovenskega verskega muzeja:

1. Razstava Sv. Bernard iz Clairvauxa in cistercijski samostan v Sloveniji, avtorja Hubert in Ingeborg Patzelt, 10. maja 1990.

2. Razstava ekslibrisov, november 1993, avtor Društvo ekslibris, Rudi Pavlovec

3. Razstava božičnih podob, avtorica Jana Cvetko, december 1993.

4. Razstava ob 150-letnici rojstva Josipa Jurčiča – prevodi Jurčičevih del iz zbirke Ferdinanda Kolednika, avtorica Jana Cvetko, 25. aprila 1994.

5. Fotografska razstava p. Branka Petauerja Stična skozi leto in dan, avtorja razstave Jana Cvetko in p. Branko Petauer, 24. aprila 1994.

6. Likovna razstava slikarja Jožeta Trontlja, avtor razstave Jože Trontelj, september 1994.

7. Razstava Marijanskih podob, avtorica razstave Mirjam Behek, februar 1995.

8. Razstava knjižnih del o cistercijski opatiji v Stični ob izidu knjige dr. Jožeta Mlinariča Stiška opatija 1136 - 1784, avtorja razstave Jana Cvetko in Marko Okorn, 21. marca 1995.

9. Razstava Stiška opatija 1136 - 1784 v Pokrajinskem arhivu Maribor, marca 1995, avtor razstave dr. Jože Mlinarič.

10. Razstava Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, 19. aprila 1995, avtor razstave dr. France M. Dolinar.

11. Retrospektivna razstava akademskega slikarja p. Gabrijela Humeka v Dolenjskem muzeju, avtor razstave dr. Ivan Sedej, 30. septembra 1994

12. Razstava Brezijanskih podob ob izidu knjige Marija Pomagaj, zgodovina Brezij na razglednicah in podobah, maja 1996, avtorica Jana Cvetko.

13. Razstava Friderik Irinej Baraga - Svetost v dejanju, avtorja razstave Marko Freljih in Nataša Polajnar Freljih, 18. junija 1997.

14. Razstava Friderik Irinej Baraga, avtor razstave Marko Freljih na 4. slovenskem festivalu znanosti v Cankarjevem domu v Ljubljani, 14. oktobra 1997.

15. Razstava Friderik Irinej Baraga - Svetost v dejanju, avtorja

razstave Marko Frelih in Nataša Polajnar Frelih v Pokrajinskem muzeju Kočevje, 30. januarja 1998.

16. Razstava Friderik Irinej Baraga - Svetost v dejanju, avtorja razstave Marko Frelih in Nataša Polajnar Frelih v Kulturnem domu Korotan na Dunaju, november 1998.

17. 900 let cistercijanov in 100 let ponovne naselitve stiške opatijske, 26. april 1998-30. marec 1999, avtorja: Hubert Patzelt in mag. France Baraga, oblikovalec Jurij Kocbek.

18. Nisem se še spomnil. Slikarska razstava Jožefa Trontlja, september – december 1999, avtor Jožef Trontelj.

19. Razstava slovenskih likovnih umetnikov v okviru 1. krščanskega festivala, Stična, 3. junij do 3. julij 2000.

20. Slikarska razstava akademskega slikarja Franceta Slane, Festival Stična in Darja Srebnik, 23. september - 6. oktober 2000.

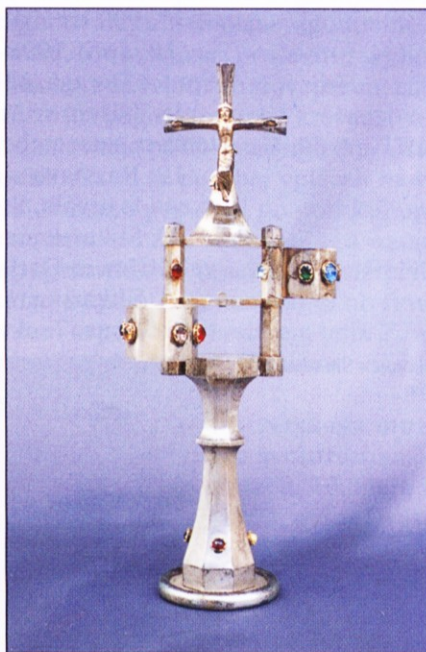
21. Slikarska razstava slikarke Marije Tratar z Vira pri Stični, Festival Stična, 7. oktober - 21. oktober 2000.

Restavratorska delavnica Slovenskega verskega muzeja



SLOVENSKI VERSKI MUZEJ

Stična



17. stoletje

Srebrni relikvaarij v obliki križa

okoli 1935

Jože Plečnik, Krizmarij – hranilo za sveta olja

18. stoletje

Klarise

Sabina Jelenc
Krašovec

IZOBRAŽEVANJE ZA DEJAVNO DRŽAVLJANSKOST

*"Državljanstva se je treba naučiti kot vsega drugega.
Državljeni ne postanemo po nesreči." (Hull 1993:35).*

Uvod

Posameznik je v zadnjih letih izpostavljen najrazličnejšim pritiskom in zahtevam s strani družbe, ki mu narekujejo stalno prilagajanje novim razmeram. Na človeka vpliva nezadržni razvoj znanosti, informacijske tehnologije in s tem neskončnih možnosti medsebojnega povezovanja in sodelovanja ljudi, spremembe v načinu dela, spremembe v odnosu med proizvodnimi in storitvenimi dejavnostmi, v zaposlovanju, spremenjeno razmerje med delom in prostim časom in ne nazadnje, spremembe socialnega sistema.

Življenje v informacijski družbi zahteva od ljudi fleksibilnost, stalno spremljanje novosti, pripravljenost za sodelovanje na vseh nivojih družbenega življenja in skrb za svoj lasten razvoj, ki vključuje tudi kvalitetnejše sobivanje v neki družbi ter v družini.

Tako poleg strokovnih in poklicnih znanj vedno pomembnejšo vlogo igrajo tudi spretnosti, ki jih človek potrebuje na različnih področjih življenja, med seboj vedno bolj povezanih in prepletenih. Gre za spretnosti in sposobnosti, ki si jih človek pridobiva skozi vse življenje in ki spodbujajo medsebojno povezovanje, sodelovanje in večjo dejavnost ljudi. Človek se uči živeti v skupini, demokratično odločati o skupnih ciljih in njihovem uresničevanju, uči se kritično ocenjevati svoje odločitve in odločitve drugih, se javno soočati z različnimi mnenji in zastopati svoja. To učenje se začne v družini, se nadaljuje v šoli, prijateljskih in drugih skupinah, gotovo pa z vso svojo intenzivnostjo poteka tudi v odraslosti. Tu pa lahko začnemo govoriti tudi o izobraževanju za dejavno državljanstvo, ki pravzaprav obsega vsa področja človekovega življenja in pomeni opremljanje posameznika s sposobnostmi, potrebnimi za lastno uresničevanje in kvalitetno bivanje.

Kaj je dejavna državljanstvo?

Gre za obširno področje dejavnosti, ki ni povezano le s pravicami in dolžnostim, izvirajočimi iz državljanstva. Gre za neko naravnost posameznika, da dejavno spremlja, razume in reagira na izzive, ki jih družba pred njega postavlja.

Ko govorimo o dejavni državljanstvu ali o državljanstvu nasploh, se neogibno dotaknemo pojmov in vprašanj družbenega oz. socialnega reda, državljanskih pravic in konceptov ter resničnega udejanjanja demokracije. Seveda gre za opredeljevanje vloge posameznika v različnih okoliščinah in za vprašanje, koliko posamezniki, ki jih

opredeljujemo kot državljane neke države, uresničujejo svoje možnosti vplivanja na ključna vprašanja v družbi, v kateri živijo, in kako jih uresničujejo.

Kaj sploh razumemo s pojmom dejavna državljanskost in kaj vse z njim opredeljujemo?

Dejavno državljanskost bi tu ločili od pojma državljanstvo, razlike pa bi utemeljili takole:

- državljanstvo opredeljujemo kot status, ki ga ima posameznik v neki državi, in vse pravice in dolžnosti, ki iz tega statusa izvirajo;
- državljanskost pa opredeljujemo kot sposobnosti, spretnosti in vedenje, s katerim posameznik izraža in udejanja svoje državljanstvo¹.

Opredelitve različnih strokovnjakov se tu delno razhajajo, kar pa za našo obravnavo ni pomembno, zato se tudi ne bomo poglobljali v različne dejavnike, ki opredeljujejo državljanstvo. Morda bi le povzeli, da kvalitetna, torej dejavna državljanskost temelji na predpostavkah, da govorimo o državljanih, ki imajo politične, civilne in socialne pravice. Tako Marshall že leta 1950 opredeljuje državljanstvo (Bron 1995, Milharčič-Hladnik 1994) in te opredelitve lahko potrdimo tudi danes (Marshall 1992).

Kaj zajema izobraževanje za dejavno državljanskost?

Če se je v sedemdesetih letih veliko pozornosti namenjalo izobraževanju in usposabljanju posameznikov za čim aktivnejše in kvalitetnejše delo, pa smo v devetdesetih spet priklicali na dan, da je človek tudi socialno bitje in da nujno potrebuje predvsem aktivno udeležbo in sodelovanje z drugimi - da je tudi državljan, občan, sosed, itd. O tem so razmišljali zelo intenzivno že tudi prejšnji rodovi, vendar pa način življenja tega ni izključeval v taki meri kot danes.

Izobraževanje je torej nujni pogoj tudi za javno delovanje ljudi in državljansko svobodo. Gre tudi za spreminjanje stališč pri ljudeh in za spreminjanje vedenja. Poleg tega je biti izobražen tudi socialna obveznost in ne le zasebna kvaliteta – država namreč potrebuje usposobljene in izobražene državljane, ki bodo konkurenčni na globalnem trgu delovne sile, torej ustrezno strokovno usposobljeni, uspešni v komunikaciji z drugimi, fleksibilni in ustvarjalni ter hkrati za uveljavljanje demokracije ustrezno izobraženi volivci. To je morda za nekatere ljudi obrobne pomena, za uspešnost države pa je pomembno. Zato tudi ni naključje, da je osnovno šolanje obvezno in da se leta obveznega šolanja stalno podaljšujejo. Na tak način poskuša država zagotoviti vsem državljanom vsaj neko temeljno znanje, ki naj bi zagotavljalo odskočno desko za nadaljnje izobraževanje v otroštvu, mladosti in odraslosti. Na tem temelju šele lahko gradimo predpostavke, da se bodo odrasli državljani sploh pripravljali še naprej izobraževati.

Pri udejanjanju demokracije igra ključno vlogo izobraževanje odraslih, saj je prav načelo vseživljenjskega učenja in izobraževanja, ki predpostavlja učenje na različnih mestih in v različnih situacijah, ključno za uveljavljanje državljanskega izobraževanja. Učenje za demokratično delovanje je pravzaprav učenje, ki poteka od rojstva do smrti, je torej proces, ki ga lahko potegnemo vzporedno s pojmom vseživljenjsko učenje in izobraževanje, ki postaja temelj učeče se družbe. Državljansko izobraževanje je zelo kompleksno in vsebuje mnogo vprašanj, ki zadevajo tako javno kot zasebno sfero. Tem, ki naj bi jih tako izobraževanje pokrivalo, je veliko, nekaj pa jih tudi

¹ Dodati moramo, da bodo gotovo potrebne še strokovne razprave za potrditev take terminologije.

naštejmo:

poznavanje političnega sistema,
poznavanje volilnega sistema,
poznavanje zakonodaje,
pravice in dolžnosti poslancev v parlamentu,
poznavanje človekovih pravic in dolžnosti,
poznavanje varovanja potrošnikov,
poznavanje sistema zdravstvenega varstva,
ustvarjanje individualne odgovornosti do nacionalnega in
svetovnega bivanja vseh ljudi in prihodnjih generacij,
ustvarjanje individualne odgovornosti do okoljskih vprašanj,
priznavanje in upoštevanje različnosti (do drugače mislečih,
govorečih, do ljudi drugih ras, prepričanj, verovanja ipd.),
poznavanje in razvijanje kulturne dediščine.

Vse novosti, ki jih prinašajo spremembe družbenega sistema (kot je npr. prehod držav iz totalitarnega v demokratični režim, povečan vpliv globalizacije in informacijske tehnologije, ipd.), lahko strnemo v skupno ugotovitev, da gre za aktiviranje posameznika, ki zdaj nima le pravice, temveč tudi dolžnost vplivati na odločitve, spremembe in razvoj družbenega, političnega in socialnega sistema, pa tudi na oblikovanje izobraževalne in kulturne politike. Gre za prehod od tipično obrambnega vedenja ljudi – pasivnosti – k drugačnemu vedenju aktivnosti. Ta naloga je odgovorna in zahteva od državljanov precejšnjo izobraženost in usposobljenost.

V nekdanjih socialističnih državah velja tudi opozoriti na negativne vplive izobraževanja, ki je potekalo v nekdanjem režimu pod podobnim imenom, pomenilo pa je indoktrinacijo in ohranjanje obstoječega režima. To izobraževanje, namenjeno različnim partijskim in drugim uslužbencem, meče slabo luč na pojmovanje izobraževanja za dejavno državljanskost, ki pa v resnici pomeni prvenstveno korist za posameznika, hkrati pa tudi za družbo, v kateri se bo z večjo dejavnostjo njenih članov lahko resnično izražala volja večine (in ne manjšine, ki ima možnost odločati o pomembnih političnih odločitvah).

Kakšne so naloge izobraževanja za dejavno državljanskost?

Izobraževanje odraslih, ki je povezano z dejavno državljanskostjo, se mora lotiti zlasti teh nalog:

proizvajati nove oblike kvalifikacij; nove profile socialnih spretnosti in poklicnih kvalifikacij, kjer je izrednega pomena splošna izobrazba; usposabljanje državljanov, da se bodo odgovorno odločali tudi o prihodnjih vprašanjih in zahtevah;

igrati svojo vlogo pri oblikovanju novih miselnih vzorcev, saj bo informacijska doba zahtevala nove miselne sisteme (Bogart 1993).

“Če želi izobraževanje odraslih pripomoči k demokratizaciji družbe, potem mora biti predano enakopravnosti in pojmu participacije. Prav tako mora biti trdno zasidrano v prepričanju, da so običajni ljudje sposobni živeti v bolj enakopravni družbi, v participativni demokraciji in sami upravljati svoje življenje, brez avtoritarne kontrole, značilne za velik del človeške družbe” (Fieldhouse 1996:87). Tako izobraževanje predpostavlja, da je človek ena vodilnih vrednot določene družbe.

Izobraževanje za dejavno državljanskost ima direktno in indirektno vlogo pri spreminjanju družbe. O direktni vlogi govorimo takrat, ko gre za učenje nekih spretnosti, pridobivanje znanj, potrebnih za

dejavnější udeležbo v družbi, za oblikovanje stališč; indirektno vlogo pa ima že kot izobraževanje samo po sebi, saj načelno velja, da so bolj izobraženi državljani bolj dejavni in tudi bolj zahtevni.

Do sedaj navedeno lahko združimo v devet točk, ki naj bi se jih dotikalo izobraževanje za dejavno državljskost:

1. Državljskost lahko opredelimo kot neke vrste suverenost v političnem sistemu, ki jo izražajo državljani skozi pravico do izbire političnih predstavnikov z zahtevo po neodvisnem pravu nasproti nepravnemu izvajanju politične moči, hkrati pa tudi kot pravico in možnost upreti se nelegitimnemu pravilu, ki bi utegnilo vladati v politiki. "Politično demokracijo mora podpirati aktivna drža večine njenih državljanov. Gre za celoto individualne politične kulture in državljskega poguma" (Zadnikar 1994:75).

Seveda ne zadošča, da posameznike le poučimo, kaj je demokracija in kako deluje politični sistem; to je le prvi korak k ustvarjanju demokratičnih državljanov. Potrebna je cela vrsta znanj, stališč, vrednot, védenja, ki posamezniku pomagajo, da lahko dejavno sodeluje v procesu demokratičnega odločanja. Predvsem mora biti človek dovolj čustveno in socialno zrel, da je sposoben nastopati zase, braniti svoja stališča ali pa popuščati, če je to potrebno. Potrebuje znanja o uspešni komunikaciji, retoriki, splošna humanistična znanja, ki dajejo širino pogleda na svet, sposobnost empatije idr.; že v otroštvu in mladosti bi morali imeti bodoči dejavni državljani možnost sodelovati v dejavnostih odločanja, kjer bi si te sposobnosti urili.

2. Iz prvega izhaja tudi boljše poznavanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki se direktno povezujejo z učenjem demokracije. Kot smo že omenili, ne more zadoščati le navajanje načel in ciljev demokracije, temveč izkušensko spoznavanje in občutenje demokracije. Te se lahko učimo na različnih področjih, še najprej pa v družini in drugih socialnih skupinah. To je že odgovor na prejšnje razmišljanje, kako je državljskost povezano s političnim delovanjem. Vidimo, da je politično delovanje le del tega koncepta, ki pa je pravzaprav že zadnji korak, za katerega se pripravljamo z drugačnimi akcijami, ki potekajo v otroštvu, mladostništvu in skozi celotno obdobje odraslosti.

3. Posebno pozornost moramo nameniti ustvarjanju kvalitetnih medsebojnih odnosov znotraj družine, med prijateljskimi, delovnimi in drugimi skupinami ljudi. Kvalitetni medsebojni odnosi so temelj za ustvarjanje enakopravnih odnosov v širši družbi, temelj za konstruktivno reševanje različnih neenotnosti in neskladja, ki vodi v konfliktno situacijo. Te danes zaznamo na ravni družine, na ravni drugih družbenih skupin in celo na ravni globalnih sistemov, ko zaradi motene komunikacije odpovejo demokratični načini dogovarjanja. Kvalitetni medsebojni odnosi zrcalijo tudi globlje razumevanje vrednostnega sistema, katerega pomanjkanje vodi v plehkost in potrošniško družbo, oropano mnogih vzvodov druženja in kvalitetnega preživljanja prostega časa.

4. S prejšnjo točko se povezuje tudi vprašanje razumevanja vloge obeh spolov v družbi in razumevanja posledic neenakosti med spoloma na vseh nivojih življenja, ki se izkazuje tudi in še posebno v zvezi z dejavno državljskostjo. Gre predvsem za dodeljevanje različne vloge ženskam in moškim v družbi, kar se izraža predvsem v androcentričnem ustroju političnega odločanja, ki za sabo vleče tudi

odločanje o drugih področjih življenja.

K tej točki lahko dodamo tudi **odnos do starejših**, ki so tudi v Sloveniji v veliki meri socialno izključeni, in premalo razmišljamo o tem, kako pomembno je njihovo znanje in izkušnje. Ker se ta starostna kategorija še povečuje, bomo morali temu vprašanju nameniti v prihodnosti več pozornosti.

5. Izrednega pomena za kvalitetno življenje teh in prihodnjih generacij je tudi vprašanje **poznavanja razsežnosti ekoloških vprašanj** in razumevanje posledic neupoštevanja ekoloških zakonitosti. To je gotovo tudi domena vsakega državljana, kar pomeni, da je njegova pravica in dolžnost se o teh vprašanjih tudi opredeljevati. Graditev odnosa do narave in okolja se začne že v rani mladosti, vendar je tudi to stvar permanentnega izobraževanja, tako kot vsa prejšnja vprašanja. Vzgoja in izobraževanje za ekologijo zajema vse sloje prebivalstva in je, kot pravi A. Krajnc, množično gibanje. Sicer je ekološko izobraževanje izrazito akcijsko in izkušensko. V hitro se spreminjajoči družbi mora človek nenehno slediti spremembam, ki so lahko najbolj neprijetne ali celo katastrofalne prav na področju poseganja v okolje.

6. **Globalizacija** prinaša s seboj mnoge značilnosti, ki pomenijo revolucionarne spremembe v načinu življenja in dela. Povezana je z drugačnimi načini komuniciranja in povezovanja, hkrati pa je eden temeljnih vzrokov za najbolj korenite spremembe v vrednotah družbe. V okviru izobraževanja za dejavno državljanskost se moramo nujno spopasti s problemi, ki jih prinaša globalizacija, saj lahko le dobro pripravljeni državljani, ki razumejo dogajanje, prispevajo k ublažitvi najbolj drastičnih posledic² in uresničijo nove možnosti, ki jih globalizacija prinaša.

7. **Ohranjanje kulturne identitete naroda** – z upadanjem pomena nacionalne države tako na področju ekonomske kot tudi socialne in kulturne samostojnosti – se postavlja vprašanje ohranjanja kulturne identitete in kulturne dediščine narodov. Temeljno vprašanje, ki se danes postavlja v večini nacionalnih družb, je, kako ohraniti kulturo in določeno stopnjo tradicionalizma. V zadnjem času sicer opazamo, da spet oživljajo kulturne tradicije nekega naroda ali skupine, vendar ne gre vedno za tradicionalizem, ki bi dopuščal razpravljanje o spremembah in novostih. Mnogokrat tak tradicionalizem zaradi ogroženosti temeljnih verskih vrednot pomeni skrajni tradicionalizem ali fundamentalizem³, ki se poskuša upirati razvoju in vnašanju novosti na način, ki običajno za drugo javnost ni sprejemljiv.

Nas seveda zanima vprašanje kulturnega delovanja državljanov, ki pomeni tudi njihovo notranje bogatenje in bogatenje narodev kulture, ki se v zahodnih državah pod vplivom neoliberalizma homogenizira. Pri tem je pomembno na pravo mesto postaviti in natančneje opredeliti tudi vlogo medijev pri demokratizaciji družbe, saj je velika nevarnost, da postane njihova temeljna vloga manipulacija. Imajo namreč zelo velik vpliv in lahko govorijo v imenu ljudi ali pa v imenu politične stranke.

8. Ključnega pomena za spreminjanje nekaterih neustreznih pojmovanj v družbi je **poznavanje problema multikulturnosti**. Ustrezno izobraževanje državljanov o strpnosti do različnosti, ki se izraža tudi v mnogih drugih oblikah, ne le narodnostni pripadnosti, je nujni prvi korak do kvalitetnejšega skupnega bivanja. To se še posebno odraža v sedanji situaciji, ko izginjajo meje med državami in ko naj

² Posledice globalizacije so tudi 7., 8., in 9. točka, ki jih navajamo v nadaljevanju.

³ Giddens navaja, da je tradicionalizem prišel v rabo v poznih 50. letih, označuje pa neko čisto doktrino, svojo lastno, ritualno resnico, ki jo potrjujejo tisti, ki verjamejo vanjo. Fundamentalizem se lahko pojavi na vseh področjih socialnega življenja (etnična vprašanja, družinska vprašanja, vprašanja razlik med spoloma, ipd), morda najbolj poznan in najbolj vseobsegajoč pa je verski fundamentalizem. Fundamentalizem je nevaren, saj včasih za doseganje svojih ciljev uporablja tudi nasilje.

bi to pomenilo tudi preseganje rigidnih pogledov na drugačnost. Izobraževanje in vzgoja za odprtost pojmovanj, za sprejemanje novosti, empatijo, še posebno pa seznanjanje s svetovnimi političnimi problemi in kršenjem demokracije v različnih delih sveta lahko prispeva k zmanjšanju teh problemov.

9. Problem revščine se nanaša na vedno večje število ljudi in je povezan s socialno izločenostjo. Ob povečevanju števila revnega prebivalstva lahko računamo tudi na mnoge druge družbene spremembe, ki jih taka razmerja prinašajo s seboj. Mislimo predvsem na getoiziranje prebivalcev, ustvarjanje velikih revnih predelov mest in držav s svojo subkulturo, ki zaradi svoje drugačnosti ne prispeva veliko k uresničevanju dejavne državljskosti, neizobraženost prebivalstva, povečevanje kriminalitete in marginalizacije med določenimi skupinami državljanov, nezmožnost doseganja enakopravnosti pri udeležanju pravic in dolžnosti državljanov ter še druge ovire, ki jih prinaša revščina. Vsak državljan mora biti seznanjen z vzroki in posledicami revščine na nacionalni in svetovni ravni, čeprav tako seznanjanje le redko lahko prepreči tudi njeno pojavljanje.

Z ozaveščanjem ljudi o pomembnosti teh vprašanj lahko nedvomno pomagamo iskati pot iz takega stanja tudi z izobraževanjem in s prizadevanji, da čim večji krog ljudi spozna, kaj determinira take zahteve in kako se z njimi čim uspešneje spopasti. To dosežemo z vzgojo in izobraževanjem za dejavno državljskost, ki naj ljudi pripravi, da stopijo iz pasivne množice odvisnežev tega družbenega sistema v ustvarjalce pogojev svojega življenja in socialne varnosti. Naloga izobraževanja je, da pomaga posamezniku vgraditi v svoj sistem in po potrebi uporabiti znanje, ki si ga pridobiva s pomočjo različnih virov. Sedanje izobraževanje po mnenju Bogarta ne upošteva dovolj potrebe po večji demokratičnosti. Na vsakem koraku vidimo take "črnje luknje", kot jih imenuje, ko se pojavlja revščina, odtujenost, izključenost, rasizem, ksenofobija, agresija. Izobraževalci se srečujejo z mnogo izzivi, vendar pa je osnovno vprašanje demokracija sama: kako se izogniti izključenosti?

Izobraževanje za dejavno državljskost – zame ali za državo?

Seveda se pojavlja vprašanje, koliko je tako izobraževanje politično nevtravno in neodvisno od države, ki s financiranjem tudi odloča o ustreznosti ali neustreznosti vsebine, saj ga lahko izvajajo tudi nasprotujoče si politične stranke oz. organizacije. Državljsko izobraževanje vpliva na delovanje posameznika v družbi nasploh in naj ne bi bilo usmerjeno v kakršnekoli politične tokove.

Če smo se že v naslovu vprašali, ali je tako izobraževanje v prid predvsem posamezniku ali družbi, lahko na podlagi povedanega zaključimo takole: prvi pogoj uspešnosti sodobne družbe so izobraženi, dejavni državljski. Le tako lahko družba konkurira na svetovnem globalnem trgu in enakovredno sodeluje z drugimi državami. Po drugi strani pa vedno večjo pozornost namenjamo posamezniku in njegovemu lastnemu razvoju ter napredku in možnostim, da bi živeli bogatejše življenje. Izobraževanje za dejavno državljskost vključuje znanja in spretnosti, ki posamezniku odpirajo nove možnosti sodelovanja z drugimi, spoznavanja in boljšega razumevanja problemov, s katerimi se vsakodnevno srečujejo, in možnosti vplivanja na njihovo razreševanje.

V nadaljevanju smo nanizali nekaj možnosti oz. predlogov, kaj naj

LITERATURA:

1. Arendt, H. (1996): Vita Activa. Krt, Ljubljana
2. Bauböck, R. (ur.) (1994): From Aliens to Citizens. Avebury, Aldershot.
3. Blackledge, D. and Hunt, B. (1985): Sociological interpretation of education.; Routledge, New York, London.
4. Bogart, G. (1993): Towards an active, responsible citizenship. Final project report, CDCC Project "Adult Education and the Social Change" (1988-1993). CDCC, Strasbourg.
5. Bron, M., Malewski, M. (ur.) (1995): Adult Education and Democratic Citizenship. Wrocław University Press, Wrocław.
6. Fieldhouse, R. (1996): Izobraževanje odraslih za demokracijo: pogled iz Velike Britanije. V: Demokracija in izobraževanje odraslih (ur. Jug, J.) str. 80-88. Moderna organizacija, Kranj.
7. Giddens, A. (1994): Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics. Stanford University Press, Stanford.
8. Held, D. (1989): Modeli demokracije. Krt, Ljubljana.
9. Hull, V. (1993): The role of Education and Training in developing European Citizenship. V: Education and European Citizenship, str. 35.38. Luxembourg Colloquy, Luxembourg.
10. Jarvis, P. (1985): The sociology of adult and continuing education. Croom Helm, London.
11. Kurantowicz, E. (1995): The Advocating Groups as a Forum of Active Democratic Citizenship. V: Adult Education and Democratic Citizenship (ur. Bron, M., Malewski, M.) str. 131-141. Wrocław University Press, Wrocław.
12. Milharčič
13. Hladnik, M. (1994): Državljska vzgoja? V: Državljska vzgoja (ur. Zadnikar, D.) str. 55-67. Časopis za kritiko znanosti, let. XXII, 1994, št. 172-173. Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
14. Walters, Shirley (1997). Globalization, Adult Education & Training. Impacts & Issues. CACE Publications, South Africa.
15. Zadnikar D. (ur.) (1994): Državljska vzgoja. Časopis za kritiko znanosti, let. XXII, 1994, št. 172-173. Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

bi vsebovalo izobraževanje za dejavno državljskost in kako bi ga lahko izvajali. Seveda s tem možnosti še zdaleč nismo izčrpali, pač pa lahko primeri služijo kot iztočnice za nadaljnje delo.

1. Ozaveščanje državljanov za probleme, ki se odpirajo v lokalni skupnosti in ki jih z aktivnim sodelovanjem morda lahko rešimo.

Teme: medsebojna pomoč; kako živeti z različnostjo v naši skupnosti; kulturne posebnosti našega kraja; lokalna samouprava; kakšna je moja vloga kot vloga volivca; kdo so kandidati za volitve in kaj ponujajo – kaj lahko še dodamo; spoznavanje komunikacijskih možnosti naše skupnosti; kje lahko sporočim ali javno povem svoje mnenje; skrb za čisto okolico in ekološko vedenje v skupnosti, sem ženska – sem možki itd.;

2. Ozaveščanje o problemih na ravni države

Teme: volilni sistem, sistem zdravstvenega in socialnega varstva, kaj je demokracija in kako jo uresničujem, brezposelnost in posledice, revščina in posledice, kako država skrbi za ohranjanje kulturne dediščine, ekologija na državni ravni, zaščita potrošnikov; učenje strpnosti do drugačnosti;

3. Ozaveščanje prebivalcev o problemih, ki se pojavljajo kot globalni problemi

Teme: zagotavljanje človekovih pravic in dolžnosti v svetu; svet smo ljudje; različnost in enakopravnost; revščina kot svetovni problem; potrošništvo in rušenje vrednostnega sistema; problemi onesnaženosti na svetovnem nivoju; globalne informacijske mreže; strpnost do drugačnih; vpliv globalizacije na vsakdanje življenje;

4. Ozaveščanje o pomenu in možnostih aktivne udeležbe čim večjega števila prebivalcev za večanje kvalitete življenja

Teme: pomen komunikacije v medsebojnih odnosih; medgeneracijsko sodelovanje; društva in klubi, ki me zanimajo; sodelujem, torej sem; mediji in demokracija; učenje tujih jezikov.

Dejavne državljskosti pa se lahko odrasli učimo prek in s pomočjo medijev, s sodelovanjem v družbenih gibanjih, v prostovoljskih organizacijah, v vseh programih izobraževanja, ki temeljijo na demokratičnih odnosih, z aktivnim sodelovanjem v javnem življenju, s stalnim spremljanjem in kritičnim vrednotenjem družbenih sprememb, z demokratičnim vedenjem in kvalitetno komunikacijo v družini in prijateljskih skupinah, v različnih oblikah organiziranega izobraževanja odraslih (v delavnicah, na okroglih mizah ipd.), v družinskih odnosih, med prijatelji, v občini, soseski in še drugje.

Sklep

Ob koncu naj poudarim, da je najpogostejši razlog za neodobravanje tovrstnega izobraževanja njegovo nepoznavanje in povezovanje s političnim izobraževanjem. Izobraževanje za dejavno državljskost si predstavljajmo kot politično nevtrarno izobraževanje, ki se osredotoča predvsem na aktiviranje posameznika, na prepričanje, da le tisti, ki o problemih razmišlja, tudi sodeluje v izgradnji kvalitetnega okolja zase in za okolico. Vključuje pridobivanje velikega števila kompetenc, ki so ločene od področja zaposlovanja, vsaj v strokovnem smislu, daje pa izhodišča za bolj zadovoljujoče bivanje. To naj bi temeljilo na medsebojnem povezovanju in komuniciranju in ne na rivalstvu in odtujenosti, ki smo ji v zadnjem času vse pogosteje priča.



*Za človeško znanost ni težje in važnejše stvari,
kakor je vzreja in vzgoja otrok.*

Montaigne: Eseji, O vzgoji

Da so otroci naše največje bogastvo, je rado izrečena misel. Bogastvo biva v njih možnosti razvoja, v množici različnih poti, ki jih še morejo ubrati na začetku svojega življenja ter tako kasneje s svojim delom bogatiti vso družbo. Bogastvo, ki nam ga pomenijo otroci, pa je seveda tudi v tem, kar oni sami enostavno so, namreč sreča, veselje, nasmehi, kriki radosti, ki jih vnašajo s svojo igrivostjo, iskrenostjo, nepopačenostjo, vihravostjo. So brezmadežni člani družbe.

Morebiti prav na otroških igriščih stopa narava otrok najpolneje in odkrito pred nas. Otroci na igriščih uživajo. Na igriščih vlada brezskrben smeh. Uživajo v ukvarjanju z igrali, v druženju z drugimi otroki, v spoznavanju novega, v opazovanju, uživajo v umetnem svetu, ki je narejen pravzaprav le po njihovi volji in predstavi, ustvarjen le zanje. Seveda so igrišča hkrati in razmeroma subtilno tudi izraz hotenj družbe v zvezi z otroki. Dobra igrišča so eno od orodij razvoja teh malih ljudi. Omogočajo in spodbujajo socializacijo in individualizacijo, razvoj njihovih telesnih moči in psihomotorne koordinacije, razuma, spodbujajo njihov fantazijski svet in ustvarjalne potenciale, tu otroci pridobivajo spretnosti in izkušnje, celo delovne navade, spoznavajo in razvijajo zmožnosti svojega čutnega sveta. Polnijo se z atributi, ki jim morejo služiti v življenju kasneje. Otrok se tu razvija estetsko, umsko, moralno, telesno. Gledano z očmi družbe, je otroška igra pravzaprav otrokovo delo. Danes pa moramo igrišča še posebej videti tudi kot prostor prevencije. So pomemben element odvrčanja otrok in mladih od njim in tudi družbi škodljivih, sociopatoloških dejanj, kot so narkomanija, mladinsko prestopništvo oziroma kriminal, potepušstvo, samomorilnost ter podobno.

A igra in vse, kar z njo lepega in dobrega prihaja, se seveda na igriščih more razvijati le, če otroci ta sploh imajo. Tej nujnosti bivalnega okolja, kot bi igrišča morali videti, pa se žal mnogi znajo mnogokje izogniti. S tem pa okolju jemljejo ne le prostore igre, temveč tudi prostore sreče, nasmehov, prijateljstev, otroštva. Toliko zaved se nekaterim zdi pomembnejše storiti, kot pa zgraditi otrokom igrišča. Le pomislimo za trenutek, da smo prav v Novem mestu dali sto milijonov tolarjev za povečanje dvorane Leona Štuklja. S tem denarjem bi mogli mesto namesto z nekaj tribunami obogatiti z okoli dvajsetimi novimi otroškimi in športnimi igrišči. Zamujena priložnost. »Tisočem otrok odrekamo tisto, kar načrtujemo za avtomobile v mestih in za živino na deželi«, je dejal dr. A. Ledermann, nekdanji generalni sekretar organizacije Pro Juventute ter s temi besedami pravzaprav izdal tudi vso dvoličnost mnogih današnjih družbenih okolij, ki govorijo tisto, česar njih dejanja ne izražajo več.

Dolenjec je trojen, je dejal Trdina, je drug v mislih, drug v besedah, drug v dejanjih. Ta naša narava se zna celo sto let po Trdini še vedno izkazati, žal tudi ob obravnavi otrok. Toliko drugih interesov najde pot pred njimi in mimo njih. Morda prav zato, ker otroci v političnem življenju, tu se pač tolikokrat odloča o njih usodi, pravzaprav nimajo nobene realne moči, nobenega glasu. Niso volivec, niso

uradnik, niso niti kapitalist. Nič od tega še niso. Otroci nimajo niti resničnega zavetnika, mecena, odvetnika, ki bi izpostavljajal njihove zahteve, jih promoviral, zagovarjal ter iskal poti oziroma možnosti za njihovo uresničevanje. Ni prijetno biti brez politične moči v družbi, kjer politika odloča o nemajhnem delu, predvsem pa o kvaliteti tvoje lastne usode. Ni prijetno biti otrok kjerkoli, prijetno je biti otrok tam, kjer te cenijo. Neupoštevani, celo neviden otrok nima tistega, kar potrebuje. In temu je pogosto tako, čeravno otroci tvorijo precejšen delež populacije. Po popisu prebivalstva iz leta 1991 je bilo otrok v starosti do 14 let denimo v tedanji novomeški občini kar 22,6 odstotka vsega prebivalstva. Skoraj četrtnina torej, četrtnina, ki nima možnosti neposredno uresničevati svojih zahtev, želja, interesov. Med temi interesi so seveda tudi igrišča.

Otroška igrišča se v našem okolju dandanes financirajo tako rekoč zgolj z občinskim proračunskim denarjem. Gre za tako pičla sredstva, da žal ne morejo zadovoljiti niti vzdrževanja obstoječih igrišč, ki propadajo deloma pod vplivom vremenskih neprilik, deloma pa tudi zaradi zlorabe nepoklicanih. V zadnjih šestih letih je novomeška občina po besedah odgovornih za otroška igrišča namenila dvajset milijonov tolarjev. Torej v povprečju nekaj čez tri milijone tolarjev letno, kar je skromen delež tako v celotnem proračunu novomeške občine, kot je skromen delež celo zgolj na področju investicij v šport, kamor proračun ta igrišča uvršča. Tolikšna sredstva seveda niso dovolj šnja, da bi mogli graditi prepotrebna nova otroška igrišča v našem mestu. Brez otroških in tudi brez športnih igrišč je obsežen del Novega mesta, denimo Žabja vas, Gotna vas, Jedinščica, Regrča vas, Irča vas, Krka, Ragovo, Žibertov hrib, celo samo mestno jedro. Pravzaprav igrišča najdemo praviloma zgolj ob blokovskih naseljih ter seveda ob osnovnih šolah in vrtcih. Pri tem pa morda niti ni potrebno posebej poudarjati, da so tudi obstoječa igrišča praviloma skromno opremljena, da ne upoštevajo različnih starostnih skupin otrok in specifik njihove igre, da so nekatera neprimerno locirana, nekatera nezaščitena ob cestah in tako dalje. Takšno stanje seveda kliče po spremembi ter izkazuje nujnost po eni strani izboljšanja stanja pri obstoječih ter na drugi strani kakopak tudi novogradenj vsaj preko dvajset otroških in športnih igrišč v Novem mestu, da bi ta približali na relativno primerno bližino bivališč novomeških otrok. Tako bi dodali pomemben kamenček k izgradnji otrokom prijaznega mesta.

Kaj pravzaprav v tem pogledu potrebujemo v jutrišnjem Novem mestu in drugih krajih, kjer bivajo otroci? Potrebujemo trdno zavezo politike, da bo namenjala večji del proračunskih sredstev lokalne skupnosti za vzdrževanje, razširitve, gradnjo otroških igrišč ter zavzeto in strokovno z različnih gledišč obravnavala problematiko. Čimprej potrebujemo prostorski dokument, ki bo omogočil gradnjo novih otroških in športnih igrišč. Potrebujemo premik v zavesti gospodarstva, da bo to pripravljeno sredstva donacij namenjati tudi za urejanje otroških igrišč v svojem lokalnem okolju in širše. Potrebujemo močan glas in dejanja staršev ter vseh drugih, ki so jim otroci ljubi, jim znajo prisluhniti ter poskrbeti za zadovoljevanje njihovih potreb.

Otroci potrebujejo otroška igrišča pravzaprav tako kot hrano, bivališče in obleko. Potrebujejo jih zase in zaradi nas.

Konvencija o otrokovih pravicah

31. člen

Tomaž Levičar
PROSTORI OTROŠTVA

1. Države podpisnice priznavajo otrokovo pravico do počitka in prostega časa, do igre in razvedrila, primerne otrokovi starosti, in pravico, da se prosto udeležuje kulturnega življenja in umetnosti.

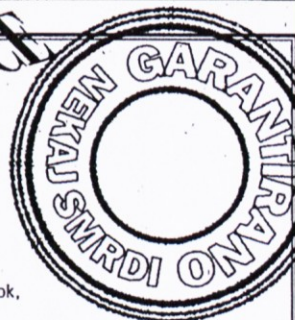
2. Države podpisnice bodo spoštovale in podpirale otrokovo pravico, da polno sodeluje v kulturnem in umetniškem življenju in spodbujale bodo tudi zagotavljanje ustreznih in enakih možnosti za kulturno, umetniško, razvedrilno in prostočasno delovanje.



Stran iz knjižice Otrokove pravice
Svetlane Slapšak (Izdal Civic Link -
Center za človekove pravice, Ljubljana
1995)

Če zdaj bolj ali manj vemo, katere so otrokove pravice in kaj lahko zanje storimo, se vprašajmo, kaj so v resnici človekove pravice?

ČLOVEKOVE PRAVICE



so pravice vseh, otrok in odraslih.

Nekatere pravice odraslih so podobne pravicam otrok, nekatere pa se popolnoma razlikujejo.

Otroci odraslim ne morejo kratiti pravic,

sploh se jim s tem ni treba ukvarjati. Odraslim, na primer, veliko pomeni pravica, da lahko svobodno govorijo pred drugimi odraslimi in povedo, kaj mislijo -

ODRASLI NAMREČ DRUG DRUGEMU VELIKOKRAT NE DOVOLJO, DA BI IZREKLI SVOJA MNENJA. Pri otrocih je to drugače - njim ne more nihče

prepovedati, da bi govorili. Res je sicer, da večina staršev totalno popeni, če jim zatežiš s petindvajsetimi vprašanji v pol ure, toda večina učiteljev je navdušenih, če jih kdo kaj vpraša. Včasih odrasli le s težavo zagotovijo pravice otrokom, saj jih tudi sami nimajo: **največkrat se to dogaja med vojno.** Zato je treba odraslim pomagati, da uveljavijo svojo pravico do miru. Popolnoma enake pa so pravice

odraslih in otrok, ki se tičejo **JEZIKA, BARVE KOŽE, RODU IN SPOLA :** v teh stvareh smo med seboj vsi enakopravni.

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 6 / 2000



Tone Gošnik

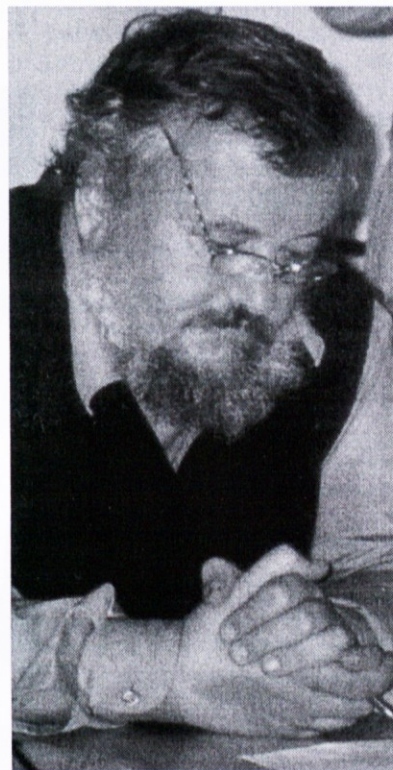
SOOČENJE S PRETEKLOSTJO DOLENJSKE METROPOLE

**Društvo Novo mesto za idejo o obujanju Novega mesta v eno
izmed humanističnih središč Slovenije**

Kako naprej, če ne poznaš ali celo ne ceniš že prehojene poti in doseženih uspehov? Zgodovinar dr. Aleš Gabrič je na tiskovni konferenci 9. oktobra letos na grmskem gradu povzel misel, da se je z vrsto somišljenikov - novomeških rojakov in okoličanov, zaposlenih na raziskovalnih ustanovah zunaj Dolenjske, ob nedavnih stoletnicah rojstev olimpijona Leona Štuklja in akademika Božidarja Jakca vprašal, ali ne bi moralo tudi Novo mesto narediti kaj več pri spoznavanju svoje duhovne preteklosti. Obletnici obeh pomembnih Novomeščanov sta minili predvsem v proslavljanju in priložnostnih prireditvah, manj pa je bilo poudarjeno odkrivanje še neznanih platí njunega dela in pomena le-tega za novomeški, dolenjski in tudi širši duhovni razvoj v času, ko sta postala slavna daleč izven svojih rodni meja.

Na obujanje Novega mesta v eno izmed slovenskih humanističnih središč sta opozorila tudi prispevka prof. dr. Mihe Japlja in dr. Janeza Usenika o akademski pobudi v Novem mestu, ki sta ju ugledna avtorja objavila v Novomeškem zborniku iz leta 1996.¹ Humanistično-družboslovni simpozij o teh vprašanjih bi lahko pripomogel k uresničevanju korakov, ki vodijo k soočenju s preteklostjo dolenjske metropole. Vrsta znanih novomeških osebnosti in dogodkov je doslej ponesla ime Novega mesta tudi izven Dolenjske in Slovenije, sadovi njihovega dela pa opozarjajo na dolenjsko ali novomeško specifiko. Da ne bi Novo mesto v tem pogledu še naprej zastajalo za nekaterimi drugimi regionalnimi središči, je dr. Aleš Gabrič s prijatelji in sodelavci pred-

lagal Društvu Novo mesto ter novomeškemu županstvu, da bi kot prvi korak k uveljavljanju humanistike v mestu organizirali manjše letne simpozije. Predlog je naletel na ugoden sprejem v Društvu Novo mesto, ki med drugim želi prispevati k vsestranskemu razvoju mesta, k izboljšanju njegove celostne kulturne podobe in kakovosti življenja v njem, hkrati pa krepi njegovo istovetnost in pripadnost mestu. Za prvi simpozij, ki je hkrati tudi soočenje s preteklostjo dolenjske metropole, je pokazalo zanimanje tudi vodstvo mestne občine.



Dr. Stane Granda

¹ AKADEMSKA POBUDA - UNIVERZA V NOvem MESTU
Miha Japelj: Univerza v Novem mestu - nov izziv v novem času.
Janez Usenik: Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu.
Novomeški zbornik, 1996, strani 119-146

Nekaj nad 40 ljudi je 19. oktobra prišlo na simpozij o oblikovanju kulturnih ustanov in razvoju Novega mesta v kulturno središče Dolenjske v drugi polovici 20. stoletja, ki je potekel v konferenčni dvorani tovarne zdravil Krka. Srečanje je vodil dr. Stane Granda, podpredsednik Zveze zgodovinskih društev Slovenije, pozdravil pa ga je tudi župan mestne občine dr. Anton Starc. Referenti so pripravili zgoščene zapise o posameznih temah, v razpravah po prebranih tekstih pa je sodelovala vrsta udeležencev simpozija.

O razvoju kulturnih ustanov v slovenskih mestih do leta 1941 je prvi govoril **dr. Ervin Dolenc**, ki je poudaril nekdanjo upravno razdelitev v dolenjski pokrajini, nastanek šol v njej in izobraževanje v Novem mestu. Posebej je izpostavil zasluge frančiškanov za vodenje gimnazije (1746), pobude Narodnega doma, zgodaj razgibano kulturno življenje v mestu in njegov vpliv na okolico.



Dr. Aleš Gabrič

O policentričnem razvoju slovenskih kulturnih ustanov sredi 20. stoletja je govoril **dr. Aleš Gabrič**, ki je posebej podčrtal eno izmed najbolj vidnih pridobitev druge polovice 20. stoletja: prosti čas, ki je bil dotlej privilegij bogatejših slojev družbe,

zdaj pa se je z uvedbo sodobne tehnologije v industrijo in z uveljavitvijo večje socialne enakosti razširil na velik del ljudi. Prosti čas je spodbujal razvoj množične kulture, sodobna tehnologija je povišala storilnost, mladini so višji zaslужki staršev in splošen družbeni razvoj omogočili kasnejše zaposlovanje in podaljšanje let šolanja. Hkrati je emancipacija spolov pritegnila v aktivnejšo vlogo tudi ženske, ki jih je uvajanje novih gospodinjstkih aparatov vse bolj razbremenjevalo napornega domačega dela. Na prvem mestu kulturnega razvedrila se je uveljavilo predvsem branje, ustvarjanja goste mreže javnih knjižnic in pojav cenene broširane žepne knjige. Kino, televizija, širjenje kulturnih ustanov in večanje dostopnosti do kulturnih dobrin je tudi pri nas postalo del širšega svetovnega procesa. Avtor je podal obsežen pregled razvoja šolstva na Slovenskem, sistem enotnega vodenja javnih knjižnic, skrb za razvoj domoznastva v lokalnem okviru, delo novih založb, mreže gledališč in muzejev. Pri tem je poudaril konkretne razmere na Dolenjskem. Amaterska kulturna ustvarjalnost je doživljala vzpone in padce, vendar pa hiter razmah kulturne dejavnosti, začel pred pol stoletja na Slovenskem, še daleč ni končan.

Dolgo vrsto podatkov o Dolenjskem muzeju, njegovi ustanovitvi in prvih letih dela je predstavil **Ludvik Tončič**. Zajel je obdobje pred ustanovitvijo muzeja, ki sega tja do leta 1863, predvojna in povojna prizadevanja Muzejskega društva vse do končne ustanovitve muzeja v letu 1950. Problem prostorov, kadrov, denarja za redno delo in vse drugo je bilo kot težko breme naloženo dolgoletnemu zaslužnemu ravnatelju muzeja, prof. Janku Jarcu, ki je kljub vsem težavam s sodelavci vred zmogete naloge in opravil za mesto in Slovenijo pomembno delo. Referent je polstoletnico življenja Dolenjskega muzeja podkrepil z vrsto podatkov trajne vrednosti. **Zorka Skrabi** je dopolnila pogled v preteklost s kratkim poročilom o delu enote za Dolenjsko in Belo krajino pri Zgodovinskem arhivu Ljubljana, ki deluje v Novem mestu.

Mitja Simič je prebral referat **Marinke Dražumerič** o spomeniškem varstvu na Dolenjskem po letu

1945, ki odkriva dolga desetletja skrbi za to pomembno kulturno območje, nenehno prepleteno s stalnimi organizacijskimi in drugimi spremembami. Samostojna spomeniško-varstvena služba s sedežem v Novem mestu je zaživela šele leta 1980, ko je začela v sklopu Zavoda za družbeno planiranje delovati kot Organizacijska enota za varstvo naravne in kulturne dediščine. Leta 1999 je v organiziranju spomeniške službe spet prišlo do temeljnih sprememb. Zdaj je to delo znova centralizirano v javnem Zavodu za kulturno dediščino RS s sedežem v Ljubljani, do tedaj samostojni regionalni zavodi, med njimi tudi novomeški, pa so postali njegove območne enote. Že leta 1976 je bilo v dolenski regiji prijavljenih 1822 spomenikov.

Darja Peperko je pripravila pregled o domoznanski dejavnosti Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu, **Staša Vovk** pa s pestrimi podatki podprto poročilo o uspešnih letih novomeškega gledališča. Branje zanimivih podatkov obeh referentk v zborniku, ki ga bo Društvo Novo mesto izdalo o simpoziju še letos, bo pritegnilo vsakogar, ki ceni ti dve dejavnosti v domači okolici.

O džezu na dolenski glasbeni sceni je govoril **Janez Gabrijelčič** in presenetil s predstavljenimi imeni in ugotovitvami. Tako je bilo tudi poročilo **Jožeta Prešerna**, ki je govoril o kulturno-umetniški skupini Pro et contra z začetka šestdesetih let v Novem mestu, ki je zapisana v novomeški kulturni spomin.

Živahna razprava po prebranih referatih je odprla vrsto nenačetih vprašanj, ki sicer sodijo pod skupni imenovalec tega ali podobnega simpozija. Tako so udeleženci pogrešali podatke o delu in problemih Dolenj-

ske založbe, o pevski kulturi v mestu v preteklosti, o skupini Kres pa o Kulturnem centru Janeza Trdine kot nadaljevalcu dela Doma kulture, o vlogi Dolenjskega lista in njegove visoke naklade, o razvoju lokalne televizije, vprašanih arhitekture, dosežkih fotografije v Novem mestu in še o marsičem. Predsednik društva Anton Škerlj je pred sklepom simpozija med drugim poudaril, da je "... zadnje pol ure koristnega srečanja najbolj vesel – razprava je razburila vsaj del Novomeščanov, ki jih razvoj kulture v mestu resnično zanima. Odprta vprašanja spodbujajo nalogo, da bo treba poskrbeti v prihodnje na novih srečanjih tudi za podatke in območja, ki zdaj niso bili v vsebinskem načrtu simpozija. Slabo je le, da mesto nima jasne vizije o nadaljnjem kulturnem razvoju, toda Društvo Novo mesto take naloge in njenega skiciranja ne more prevzeti. Ni krivo, da takih temeljitih pogledov in podatkov za nazaj in naprej ni, dalo pa je pobudo, ki naj pripomore k reševanju teh vprašanj. Gre za kulturni utrip Novega mesta danes, ki na nekaterih območjih vendarle caplja za tistimi pred leti, kot je dejal tudi zgodovinar dr. Aleš Gabrič ..."

V jeseni 1993 ustanovljeno Društvo Novo mesto že osmo leto vzbuja zanimanje domače javnosti za dogajanja v mestu in okolici, zlasti kar zadeva urejeno in kulturno podobo mesta, kakovostno in zdravo življenje ter kulturne in družbene dejavnosti v njem. Oktobrski simpozij je bil resen prispevek s srečanjem preteklosti dolenske metropole in pomoč ideji, da bi njeni prebivalci v novem tisočletju doživeli preroditev mesta v eno izmed humanističnih središč Slovenije.

SIMPOZIJ ETNOLOGOV KONSERVATORJEV

1. simpozij etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške v Belokranjskem muzeju v Metliki

Preden lahko odgovorim na vprašanje, zakaj izvedba zgoraj omenjenega simpozija, moram na kratko podati dosedanje zgodovino slovensko-hrvaškega sodelovanja na področju etnološkega konservatorstva.

V osemdesetih letih je potekalo tvorno sodelovanje slovenskih in hrvaških etnologov preko posvetov Etnoloških paralel. V preteklem desetletju je nekdanje intenzivno strokovno sodelovanje izostalo in se je odvijalo le še ob srečanjih mednarodnih strokovnih organizacij in na nivoju osebnih strokovnih stikov.

Po mednarodnem posvetu o muzejih na prostem v Kumrovcu v letu 1997 pa smo ponovno vzpostavili stike. Letu 1999 sva Dušan Strgar iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in ga. Ana Mlinar iz Uprave za zaščito kulturne dediščine, Konzervatorski odjel v Zagrebu pripravila enodnevno srečanje slovenskih in hrvaških etnologov konservatorjev v Ozlju. Takratno srečanje v obliki posveta in ogleda obnovitvenih posegov je izzvenelo v skupni želji po intenziviranju strokovnega sodelovanja.

V ta namen je bil marca 2000 v Muzeju na prostem Rogatec organiziran sestanek predstavnikov Uprave RS za kulturno dediščino, Uprave za zaščito kulturne dediščine RH in etnologov konservatorjev obeh držav. Ob predstavitvi in potrditvi dolgoročnega plana dela slovenskih in hrvaških etnologov konservatorjev je bilo zaključeno, da je potrebno na različnih nivojih razvijati sodelovanje strokovnjakov in ustanov, ki se ukvarjajo z varovanjem nepremične etnološke dediščine. Tako naj bi bilo jeseni 2000 izvedeno strokovno srečanje oz. simpozij v Sloveniji. Na sestanku je bil formiran odbor v sestavi Zvezda Koželj iz Uprave RS za kulturno dediščino, Ana Mlinar in Ksenija Marković iz Uprave za zaščito kulturne dediščine, Konzervatorski odjel v Zagrebu, Dušan Strgar in Dušan Štepec, oba iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine

Novo mesto. Odbor v zgoraj omenjeni sestavi je na podlagi Dolgoročnega plana dela etnologov konservatorjev pripravil teme predavanj in poiskal ustrezne predavatelje. Ker je bila tudi tema drugega sklopa predavanj vezana na oba parka ob reki Kolpi, je izbira mesta poteka samega simpozija padla na Belokranjski muzej v Metliki.

Namen simpozija je bil prikazati delo etnologa konservatorja v spomeniški službi in pokazati na določene probleme in načela pri izvajanju varstva nepremične dediščine v obeh državah. Ob prikazu dveh parkov, strokovnih podlagah, izobraževalnem in pravnem vidiku varstva naravne in kulturne dediščine je bil namen prikazati tudi stanje nepremične etnološke dediščine znotraj obeh parkov. Ker pa je znano, da sta obe strani reke Kolpe vključeni v mednarodni projekt Po poteh dediščine, smo želeli dobiti celotno sliko izvedbe projekta. Ugotovitve simpozija naj bi prispevale k uspešnejšemu delu etnologa konservatorja in bile v pomoč pri njegovem interdisciplinarnem delovanju.

Tako smo 9. in 10. novembra 2000 pripravili 1. simpozij etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške v Belokranjskem muzeju. Prvi dan meddržavnega simpozija je bil namenjen predavanjem, drugi pa strokovni ekskurziji. Slovenski in hrvaški predavatelji smo se zvrstili v treh tematskih sklopih. Vsak sklop naj bi temeljil na podobnih temah in neposrednih primerjavah problemov.

Prvi sklop predavanj je bil namenjen problematiki stanja in varstva nepremične etnološke dediščine, vključeval pa je dve predavanji. Prvo je pripravila že omenjena **Zvezda Koželj** iz Uprave RS za kulturno dediščino. Opozorila je na bistvene naloge etnologov konservatorjev v Sloveniji in potrebo po celostnem oz. integralnem varstvu nepremične kulturne dediščine, tako da varstvo dediščine pravočasno in enakovredno vključimo v vse postopke načrtova-

nja in izvajanja razvojnih odločitev na ravni države in lokalnih skupnosti. **Nada Duić-Kowalsky** iz Uprave za zaščito kulturne baštine RH je opisala delo hrvaškega etnologa konservatorja in ob obstoječi problematiki, vezani na problem privatne lastnine, posledice vojne na Hrvaškem med letoma 1991 in 1995 in nov Zakon o zaščiti i očuvanju kulturnih dobara, ki je bil sprejet leta 1999, opozorila tudi na pomanjkanje strokovnih kadrov v spomeniški službi.

Drugi sklop, ki je bil namenjen problematiki zavarovanih parkov ob Kolpi in stanju nepremične etnološke dediščine v teh parkih, je začela **Mira Ivanović** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Predstavila je znamenitosti Krajinskega parka Kolpa in njegovo značilno kulturno krajino. Predstavitev je vključevala tudi kronološki nastanek parka, od priprave strokovnih podlag do odloka o razglasitvi v letu 1998. Kljub temu da je domačija v Žuničih, ki je bila namenjena potrebam uprave parka, že prenovljena, center parka še vedno ni formiran. Hrvaški predavatelj **Darko Kovačić** iz Parka prirode Lonjsko polje, ki je bil pravno zavarovan leta 1990, je predstavil delovanje njihovega parka ter poudaril, da se narava v parku poskuša varovati na podlagi ohranjanja tradicionalnega načina življenja in gospodarjenja, saj naj bi bila uprava parka moderator življenja.

Omenjeni avtor tega članka **Dušan Strgar**, tudi iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, sem poleg evidentiranja nepremične etnološke dediščine v območju ob Kolpi in njihovem normativnem varstvu podal tudi tipološko raznolikost posameznih enot. Od tipa kočevarske hiše v Poljanski dolini do specifične štiristranične zaprte domačije v vzhodnem delu Bele krajine. Med gospodarskimi objekti sem posebej opozoril na tip belokranjskega skednja. Sledilo je predavanje **Ksenije Petrić** iz Konservatorskega oddelka v Zagrebu, ki je med drugim povedala tudi to, da se je konservatorska služba bolj aktivno vključila v proučevanje prostora parka po razglasitvi Parka prirode Lonjsko polje. Dokumentirana je bila tipologija vasi in druge pros-

torske značilnosti. Trenutno izvajajo oceno vrednosti in tehničnega stanja vseh lesenih hiš. **Ana Mlinar** iz Konservatorskega oddelka v Zagrebu je prikazala film o obnovi hiše Čigoč 26 v naravnem parku Lonjsko polje. Film nazorno prikazuje posege sanacije temeljev, lesene konstrukcije, ostrešja, celo prestavitve štokljinega gnezda in tudi tradicionalen način priprave ter izvedbe ometov. Ob končani prenovi celotne domačije je sama hiša namenjena javni ustanovi Park prirode Lonjsko polje. Po kratkem, a zelo poučnem filmu je **Dušan Štepec** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto predstavil problematiko mlinov in žag ob reki Kolpi. Potrebno je bilo izdelati osnovne evidence in valorizacije mlinov in žag ob reki Kolpi, še posebej znotraj mej omenjenega Krajinskega parka Kolpa, saj jih do nedavnega še ni bilo. Osnovni namen je pregled nad stanjem in kvaliteta mlinov in žag ter posledično tudi iskanje najustrežnejših rešitev njihove prenove in revitalizacije. Zadnje predstavitev v drugem sklopu sta imela **Ksenija Marković** iz Konservatorskega oddelka v Zagrebu in **Zdravko Živković** iz Uprave za zaščito kulturne baštine RH. Predstavila sta stanje tradicionalnega stavbarstva in možnosti njegove ohranitve v vasi Blaževci na Kolpi. Zaščita vasi predpostavlja ohranitev karakterističnih tradicionalnih primerov ruralne arhitekture t. i. goransko-alpskega tipa, vključno s tistimi objekti, ki se še lahko rekonstruirajo. Uprava za zaščito kulturne baštine RH namerava predlagati prenovitvena dela na nekaterih objektih že v letu 2001.

Tretji sklop na temo mednarodni projekti, ki obravnavajo nepremično etnološko dediščino, s poudarkom na projektu Po poteh dediščine, je začel **Marko Koščak** iz Ministrstva za kmetijstvo RS. Predstavil je mednarodni projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine in ob prikazu razvojne strategije projekta povedal, da je njegov osnovni namen revitalizacija podeželja Dolenjske in Bele krajine ter da je vključevanje območij in objektov naravne in kulturne dediščine le eden od členov turistične ponudbe omenjenega območja. Kot zadnja predavateljica je **Tihana Štepinac-Fabijanić** iz

HAZU Reka predstavila projekt Poti dediščine – z obeh strani reke Kolpe. Ta nekajletni projekt trenutno stoji, nastali problemi pa se poskušajo rešiti tako, da se dokončno definira celotna ideja in hkrati vključi v strategijo dolgoročnega razvoja regije. S tem projektom se namreč želi spodbuditi ruralni turizem kot eden od dejavnikov razvoja v tem izredno zanimivem območju.

Po vsakem sklopu predavanj je bila načrtovana kratka razprava, dejansko pa se je pokazalo, da je interes po diskusiji veliko večji. Kljub različnim profilom diskutantov in konfrontaciji problemov je na trenutke tudi burna diskusija pokazala na različne težave in smeri iskanja določenih rešitev.

Strokovna ekskurzija po Beli Krajini pa je dala odgovor tudi na marsikatero vprašanje, za katero je prejšnji dan zmanjkalo časa.

Zaključki dvodnevne simpozija so naslednji:

1. Ugotavljamo potrebo po formiranju ustreznega interdisciplinarnega študija konservatorstva na nivoju dodiplomskega in podiplomskega študija in ponovno dajamo pobudo za organiziranje takšnega študija.

2. Ugotavljamo pomanjkanje celostnega (integralnega) varstva v praksi. Zaradi tega smo mnenja, da je potrebno na področju varovanja nepremične kulturne dediščine konkretno uveljavljati interdisciplinarno delo.

3. V Krajinskem parku Kolpa je potrebno končno formirati upravo parka z ustrežno kadrovsko strukturo, ki bo sposobna voditi naloge v skladu z nameni in cilji parka. Član uprave parka naj bo tudi etnolog.

4. Na nivoju države je potrebno jasno razmejiti naloge in pristojnosti med zavodi za varstvo kulturne dediščine in upravami parkov na področju varstva nepremične kul-

turne dediščine v parkih.

5. Ugotavljamo potrebo po povečanju števila etnologov v spomeniškovarstveni službi v Sloveniji, še posebej pa na Hrvaškem, kjer obstajajo konservatorski oddelki brez enega zaposlenega etnologa - konservatorja.

6. Ugotovila se je potreba po organiziranju posebnega strokovnega sestanka na temo prenove in revitalizacije mlinov, žag in jezov ob Kolpi. Sestanek organizira zgoraj omenjeni odbor.

7. Potrebna je primerjava in analiza obstoječih zakonov, ki opredeljujejo varstvo nepremične kulturne dediščine v Sloveniji in Hrvaški. Potrebno je poiskati sorodnosti in razlike v osnovni strokovni varstveni terminologiji.

8. Ugotavljamo potrebo, da se hrvaški del kolpske doline od Čabra do Ozlja, s posebnimi kulturnimi in naravnimi vrednotami, predlaga za razglasitev kot izjemna kulturna krajina oz. "kulturni krajolik". Vse aktivnosti glede evidentiranja, inventariziranja in valorizacije je potrebno izvajati interdisciplinarno in v sodelovanju z vsemi pristojnimi državnimi in lokalnimi ustanovami v Republiki Hrvaški.

9. Ugotavljamo potrebo po dodatni edukaciji in nadaljevanju tovrstnega simpozija etnologov konservatorjev v skladu z Dolgoročnim planom dela slovenskih in hrvaških etnologov konservatorjev. 2. simpozij organizirajo jeseni 2001 hrvaški kolegi.

Ob tej priliki se v imenu odbora, obeh Uprav in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto zahvaljujem predavateljem, delavcem Belokranjskega muzeja in vsem, ki so kakorkoli pripomogli k uspešni izvedbi simpozija.

Igor Zidić

SLIKE BRANKA SUHYJA (1995-2000)

Razstava v Jakčevem domu v Novem mestu



Akad. slikar prof. Branko Suhy na svoji razstavi v Jakčevem domu v Novem mestu

Ko sem nedavno tega pisal o grafičnem delu Branka Suhyja, sem nakazal, da je bil njegov časovni cikel štiriindvajsetih ur razdeljen na pet obdobji: jutro ali risanje, dopoldne ali slikanje, popoldne ali grafika in večer ali kiparjenje; peto obdobje je bila noč: čas za počitek, ko se oko zapre, skulptura pa doseže svojo polno težo. Risba je zračna in lahkotna kot jutranji pozdrav, slika zahteva široko odprte oči in popolno budnost uma in čutil, grafika ljubi spuščanje sonca in blago, poševno svetlobo, kip pa najbolje vidimo z roko in je zanj dan tudi v mraku. Gre pa še naprej: "Ko je skelet (risbe) skomponiran in zgrajen, lahko okrog njega oblikujemo telo (slike). Ure okrog poldneva so njegov apogej: čas najboljše vidljivosti, popolne budnosti, polnosti občutij in zenitne, moške energije." Na neki način je bil to grafičnik (oznaka razporeda) bioritemskih energij. Toda energije vedno z nečim delajo, zato bi bilo treba vedeti, s čim so operirale energije, katerih katalizator je bil Branko Suhy. Seveda bi bilo pogubno to bioritemsko shemo vzeti preveč dobesedno. Čeprav - že takšna, kot je nemara zadeva v bistvo, ne smemo zanemariti njene simbolne razsežnosti: ta vrste dela primerja z življenjskimi obdobji in ugotavlja, da je eksistencialna sled imanentna slehernemu delovanju. Če se omejim samo na tisto, kar je kot gonilna sila vstopalo v sfero Suhyjeve ustvarjalnosti, na prvem mestu navajam notranjo nujno: imperativno potrebo po izražanju. Potem omenjam likovno izobrazbo in z njo povezane (likovne) spomine. (Prav naveza izobrazbe in spominov, znanja in pomnjenja je bila vrelec nešteti zamisli, asociacij, paralel, primerov, citatov, nadgradenj...) Kot tretje navajam fizično okolje svetovni okvir (in razsežnosti: osebno, regionalno, nacionalno, univerzalno); to so ambientalni liki s tisočeri predmeti okrog nas. Vsak od njih veleval očesu: "Poglej! Tukaj sem!" V prevodu "Poglej!" pomeni "Slikaj!" In slikar, ki ne

more naslikati vsega na svetu ali izbrati med vsem, kar svet ponuja, mora izločiti prvine, pri čemer se drži načela pars pro toto; ko tako skrbno izbira svoje vsebine, poskuša izraziti - ne pa tudi prešteti - vse tisto, kar sestavlja bistvo sveta. Hočeš nočeš moramo torej spet poudariti pomembnost simbolizacijskega procesa, pomembnost izbire in zatorej tudi pomembnost motiva. Na četrtem mestu bi bila možnost spremembe življenjskega okolja, pa čeprav le hitre spremembe gnezda, s katero se vzpostavi omajano ravnovesje med šibkim posameznikom in velikim svetom, ker prek gibanja, spreminjanja stojišča in gledišča uvidimo, da se poleg mojega (tvojega, njegovega) ega in alter ega zaznava poleg tega še tisti (drugi, tretji, stoti) svet, da poleg mundusa obstaja tudi alter mundus, ali natančneje rečeno, tudi alter, alter in alter ... mundus. Smisla odhoda v neki daljni, drugačni svet - če zanemarimo virtualne "bližine" daljnega - ne moremo najti v preprosti zamenjavi enega z drugim. S tako zamenjavo bi zgolj utrdili okrove novih omejitev in blagoslovili nov enodimenzionalni svet. Smisel potovanja je v tem, da vedno znova lahko trdimo, da za našim svetom obstaja še drugi (spoznaj ga, če moreš!), za drugim tretji (spoznaj še tega, če ti je dano!), za tretjim četrti in tako naprej v nedogled. Najbrž je nujno, da umetnik - na potovanjih, na katera se odpravlja kot umetnik z namenom razširiti in spremeniti svoj življenjski oder ter preizkusiti novo scenografijo - izloči (prepozna!) specifične sižeje (motive, predmete, like), se z njimi spopade, jih uporabi, se jim pusti zaslužniti, zapeljati, zaslepiti, jih ugrabi, opiše in porabi ...

V zadnjih šestih letih je slikarstvo Branka Suhyja v veliki meri zaznamovano s tem etosom potovanja ali - kot bi lahko rekli - s prebujanjem upanja, da je svet (človeški prostor) nevidljiv, da je tudi on sestavljen iz brezštevilnih in nezdružljivo različnih svetov in da lahko vsakega od

njih beremo z domorodske in nomadske plati, odznotraj in odzunaj. Kar slikar s tem pridobi, je očitno večpomensko: na prvi pogled so to novi vidiki, novi predmeti (liki), drugačne lestvice (rime) barv, ki - kot tudi vse drugo - odpirajo nove kroge asociacij ... Za prvimi opažanji se pogledu odpirajo bolj kompleksne strukture obstoja: drugačne harmonizacije, drugi etos (imanenten in projiciran), različni hierarhični ustroji. Očem, v katerih je več ali manj časa prebival še drug svet, se skozi plasti novih slik v roženici ponudi možnost, da z drugačnim pogledom objamejo tudi tisto staro (lastno): po iberskem svetu, severnoameriških prostorih, mediteranski Afriki ali eksotičnih azijskih otokih niti lasten dom ni več videti enak. Toda zakaj bi postal manj pomemben, če se je zmanjšal? Mar ni tudi veliki Ujević vzklil: "Majhni kraji mojega srca / spomin na Brač in Imotski"? Mar ni tudi izgubljeni sin, potem ko se je potepel po svetu, končno pokleknil na prag svojih staršev? Božje oko je že vse videlo, tudi Popotnika. Komur je usojeno zaiti, bo zašel. Komur pa je usojeno, da se ne bo izgubil, da se mu ne bodo zabrisale poti, bo vedno našel stezo, ki iz Sveta vodi v Domovino.

V tukaj razstavljeni zbirki ena od slik iz leta 1995 - vsa v oceanski modrini, z dvema likoma, izrisana z belim čopičem, in belo "kačo" ali spiralno "palico" - do neke mere izstopa iz zaokrožene celote drugih del, ker ne želi, da bi izrisani beli liki prevzeli nase breme pretirano asociativnih oblik; sliko dojemamo kot abstraktnjšo tako po obliki kot po vsebini. Če bi jo moral natančneje opisati, bi dejal, da ne beleži nič določenega, da ni list iz mape s potovanj v (...), temveč poziv k potovanju, k širjenju kril. Modra barva je mera dveh največjih, potovanjem odprtih prostranstev sveta: neba in morja.

Iz tega leta in dveh naslednjih (1996 in 1997) izvira vrsta slik z iberskim žarom: po modro-belih in črno-modrih bikromatičnih kom-

binacijah so naglo zažarela intenzivna rumenila in zelenila, rdečila in črnila; od povsod so vzkipele vijolične, oranžne in modre barve. V teksturi risbe znova opažamo picassovske abreviature s skrivnim ciljem metamorfoze vseh oblik in tudi preobrazbe že preobraženega: skodelica se spremeni v vrč, vrč pa v sad; sad se preobrazi v vazo, vaza v kitaro, kitara v številko, številka v črko, črka v slavni torzo ... Ženske, ki sedi, Ženske na obali, Ženske, ki joče, Lepotice z Minotavrom, Dekleta v ateljeju: vse bujne ženskosti, s katero se svet začenja in končuje. Seveda ni v tem skoraj nič smrtno resnega; s picassovskim maestralom v jadrilih se vse nagiba na stran humorja, večne igre, veselega ustvarjanja ... Mediteranska Španija, polna katalonskih duhov, v žgočem soncu. Svetloba ožarja vitraže katedral - kakršna je tista v Palmi - in jih vžiga v oko in srce slehernega bitja, ki zadrhti, pa čeprav je njegov dom v snegu ... Stigme sonca led ne more prekri.

V zadnjih treh letih se je v glavnem zožil register barv. Rumena - črna - siva. Peščeni oker - peščeno siva - peščeno modra. Bledo rumena - modra - črna. (Ponekod kane kaplja rdečila.) Motivi so popartistični (tuba majoneze, steklenica, kozarec, palma, spray, slamica v napitku). Coca-cola. Fresh Air. PiTMa colada. Globalizacijski rekviziti. Blago za v smeti. Potrošniške zastave. Viva America! Prav presemetljivo je, kaj vse je Suhyju uspelo stlačiti v "izpraznjene" oblike: tuba majoneze se hipu spremeni v oklepno vozilo; s podobno hitrostjo stroj za dekodiranje - torej mi - "prebere" navoj na zamašku kot zareze na vizirju, zmečkana in iztisnjena tuba majoneze Thomy pa se že pretvarja v ingeniosno hidalgo iz Manche. Tetrapaku nenadoma poženejo prsi, slamica postane periskop atlantske podmornice, zrno peska na neki zadnjici zaupa, da se piše Normandie ... Groza ... Končano sliko dojamemo kot sliko konca sveta.

Razstava Jožeta Marinča v Galeriji Dolenjskega muzeja v Novem mestu

Tudi najnovejša razstava slik, večinoma akrilnih, Jožeta Marinča v Galeriji Dolenjskega muzeja že na prvi pogled kaže slikarjevo prioriteto priznavanje moči barve in geste ter njunega medsebojnega dopolnjevanja in učinkovanja.

S podobnim izhodiščem se je Marinč na samostojno slikarsko pot odpravil pred dvema desetletjema in pol in njegovo vztrajanje pri načelu doslednega uveljavljanja moči barve kot prvinskega in nezamenljivega člena dokazuje, da se je že takrat pravilno odločil in si s tem tudi odprl prosto pot za iskanja njemu lastne likovne tematike in problematike.

Najbrž ni odveč ponoviti, da je svoje slikarske vizije neutišanih barv Marinč vselej začel snovati na podlagi doživetij v naravi in da je pokrajina kot motivna podlaga še vedno izhodiščni položaj slikarjevih slikarskih intervencij in likovnih posegov. Kakšna pokrajina? Pokrajina kot neposredna predloga za različna razpoloženja in "notranja pokrajina" kot umetnikov pogled v dušo, torej k izviru notranjih doživetij in občutenj.

Marinčev izoblikovani slikarski jezik, za katerega so v prvi vrsti značilne odločne poteze s širokimi slikarskimi lopaticami, se v zadnjem desetletju ni mnogo spreminjal in slej ko prej pomeni konstantno izrazno sredstvo tega slikarja notranjih energij. Zakaj bi ga tudi prenavljal ali zamenjeval z drugimi sredstvi, saj mu daje vse možnosti za njegov način snovanja in gradnje likovnih vizij. Gre namreč za kontinuiteto abstraktne motivike in abstraktnih tem, ki pa vendarle na svoj način spominjajo na konkretne pokrajinske izseke. Jože Marinč svoj likovni izraz krepi s prepričljivo in največkrat spontano gestualnostjo, torej z ekspresivnostjo potez. Njihovo učinkovitost pa vidi v usklajenosti oziroma v sozvočju med zunanjim in notranjim svetom, med izpiljeno slikarsko prakso in tenkočutno senziбилnostjo, med resničnim in izmišljenim svetom, med konkretnim in domišljijским.

Pozorne analize Marinčevih slik namreč pokažejo večplastnost potez oziroma razkrivajo slikarjev postopek slojenja posameznih barvnih nanosov. To pomeni, da umetnik gradi motiv od spodaj navzgor, od nosilca do končne vrhnje barvne plasti. V tem njegovem ustvarjalnem procesu prihaja tudi do obratnega učinkovanja, torej da slikar v danem trenutku določeni sloj posname z lopatico, ga stanjša, mu odvzame nekaj mase in mu s tem da novo likovno vrednoto.

Ta njegov slikarski postopek je mogoče primerjati z delom arheologov, ki s tem, ko snemajo plast za plastjo zemlje, prodirajo k bistvu, k najdbi. Marinčeva "arheologija" je nekoliko bolj komplicirana, saj gre torej na eni strani za prekrivanje, na drugi strani pa za odstranjevanje. In šele medsebojna usklajenost obeh postopkov oziroma slikarjev občutek, da je v neki fazi (ki bi jo pri drugičnem razpoloženju lahko še nadaljeval in dopolnjeval) dosegel skrajno točko in lahko konča sliko, dasta zanesljiv končni rezultat – gotovo sliko.

Koncept Marinčeve ustvarjalnosti je predvsem preprost in podvržen emocionalnim vzgibom, težko bi mu pripisali racionalnost in premišljenost, kajti umetnikova občutja so pri snovanju in na koncu pri finaliziranju slike tisti odločilni moment, ki podoba sklenejo v učinkovito celoto ali ji prisodijo, da je končana.

Barvni naglasi slikam dajejo značaj elementarnosti. Kajti umetnik se giblje med zemljo, vodo, ognjem in nebom, med toplim in hladnim koloritom. To hkrati pomeni med liričnim in epskim občutjem, med vzvišenim, sublimnim svetom in tistim, čisto zemeljskim. Prepričanje o tem, da z vsakim abstraktnim motivom umetnik lahko opozori na določen konkretni izsek iz resničnega sveta, najbrž ni čisto brez osnove, kajti proces, s katerim slikar zakoliči nastanek nove podobe in jo tudi dokonča, vendarle mora imeti neko osnovno izhodišče, nek plan, če drugače ne, vsaj v obliki vizije.

Iztok Premrov
ZMAGOSLAVJE BARV

Marinč ves čas svoje slikarske dejavnosti dokazuje, da je občutljiv opazovalec vsega, kar se na razpoloženski ravni dogaja okrog njega, hkrati pa tudi to, da kot ustvarjalec zna uskladiti različne vtise, različna občutenja in jih izraziti s svojo značilno likovno govorico, torej jim dati lasten slikarski značaj. To pomeni tudi, da je Marinč v zadnjem de-

setletju intenzivnega slikarskega dela izoblikoval lasten slog in razpoznaven osebni slikarski jezik, kar mu pripisujejo tudi različni likovni kritiki in poznavalci, ki so v zadnjem času pisali o njem. Skratka, gre tudi za razpoznavno slikarsko osebnost in razpoznaven prispevek sodobnemu slovenskemu slikarstvu.



Z otvoritve razstave akad. slikarja Jožeta Marinča (na sliki drugi z desne) v Galeriji Dolenjskega muzeja v Novem mestu

Katja Ceglar

PLEMENITAŠEVA "OPEKA"

Razstava keramike Karla Plemenitaša, Galerija Krško

Karel Plemenitaš (rojen 1954 v Tržišču pri Rogaški Slatini) je po končani srednji šoli za oblikovanje, s smerjo grafičnega oblikovanja, nadaljeval šolanje na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost. 1978 je diplomiral iz slikarstva pri profesorju Andreju Jemcu in leta 1981 zaključil še študij grafične specialke pri profesorjih Marjanu Pogachniku in Bogdanu Borčiču. Leta 1988 se je študijsko izpopolnjeval v Oslu na Norveškem, na Statens Handverk – Kunstindustri Skole, na oddelkih za keramiko in grafiko. Zaposlen je kot profesor za risanje in keramiko na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, kjer

tudi živi in ustvarja. Samostojno razstavlja od leta 1978 in je do sedaj svoja dela predstavil na 30 samostojnih razstavah ter številnih skupinskih razstavah tako doma kot v svetu. Udeležuje se simpozijev in kolonij na temo keramike in slikarstva. Za svoje ustvarjanje je prejel nekaj nagrad, omeniti pa velja tudi prisotnost njegovih del v pomembnih stalnih zbirkah, med drugim tudi v dunajski Albertini in Gorjupovi galeriji v Kostanjevici na Krki.

Na razstavi v Galeriji Krško se umetnik predstavlja s keramiko. Takoj moram poudariti, da je tradicija umetniške keramike v Sloveniji zelo šibka. In Karel Plemenitaš je vseka-

kor med tistimi redkimi izjemami, ki jim je uspelo dognati in obvladati tehnološko naravo oblikovanja keramike ter jo likovno in vsebinsko v umetniškem smislu nadgraditi.

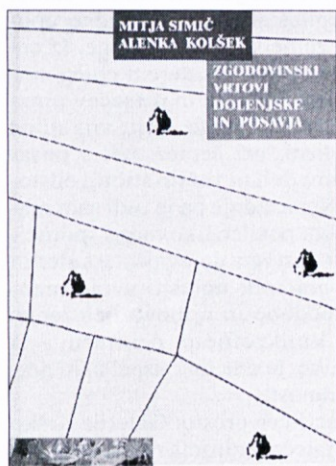
Z oblikovanjem keramike je začel leta 1979, ko se je udeležil simpozija o keramiki v Libojah. Plemenitaš je – če lahko tako rečem – v osnovi grafik, na nek način zaprizen k tradicionalnim grafičnim tehnikam. Svoja dela ustvarja predvsem v tehniki jedkanice. Morda bi se nam lahko zazdelo, da tako ozka usmeritev v sami tehniki ustvarjanja na nek način omejuje kreativnost. Vendar avtor s svojo grafično produkcijo dokazuje, kako mojstrsko obvlada samo tehniko, ustvarjanje pa nenehno gradi z likovno-vsebinskim eksperimentiranjem, katerega zadnji rezultat so odtisi na trikotnih formatih papirja, predstavljeni na letošnjem, 6. bienalu slovenske grafike v novomeškem Dolenjskem muzeju. Pri jedkanici, morda bolj kot pri kateri drugi klasični grafični tehniki, prihaja do izraza reliefnost, rahlo nakazovanje prehajanja iz dvodimenzionalnosti v tridimenzionalnost. Morda je umetnika ravno ta teksturna razgibanost vodila v razmišljanja o uporabi novega izraznega medija. Nadaljevanje oziroma izpeljava risbe iz grafike v risbo na keramiki je nedvomna, pri čemer je umetnik v keramiki svoji risbi uspel dodati učinek plastičnosti.

Plemenitaša bi stilno lahko označili za predstavnika t.i. geometrijske, konceptualizirane abstrakcije. Kot je nekoč sam dejal in zapisal, so njegove grafike zelo preproste. V njihovih kompozicijah se med seboj prepletajo povezave linij, točk in trikotnikov, ki jih je v svojih starejših delih enostavno imenoval "cikcak". Ne moremo prezreti forme trikotnika, ki se še vedno najpogoste-

je pojavlja v avtorjevih kompozicijah in same simbolike tega lika. Zdi se, da trikotniško geometrizirane abstraktne krajine, v svoji biti zelo umirjene, nežne in krhke, simbolizirajo skladnost umetnikovega duha s svojim okoljem in naravo samo. Plemenitaš skorajda dosledno uporablja zemeljske barvne tone. Iz celotnega opusa, v katerem poleg motivov letnih časov in mesecev prevladuje motiv krajine, veje vtis stilne skladnosti, pri čemer tudi s posameznimi deli ni večjih stilnih odstopanj. Nenazadnje pa je tudi sam material kot nosilec likovnega sporočila tisti bistven dejavnik, s katerim mora umetnik uglasiti svoje mentalne podobe in njihovo beleženje. In v konkretnem primeru – s keramiko, je umetnik uspel najti pravo ubranost.

Specifičen prostor Galerije Krško ustvarjalcem oziroma razstavljalcem vsekakor pomeni velik izziv. Tudi Karel Plemenitaš je veliko razmišljal o tokratni postavitvi, ki jo je (na nek način duhovito) naslovil "Opeka". Devet obojestransko oblikovanih keramičnih plošč(ic) je postavil na (v obliki polkroga) zložene zidake. S tem je na eni strani vzpostavil dialog s samo arhitekturo z njenimi polkrožnimi apsidami in čisto belino prostora, na drugi strani pa je s konfrontacijo grobih sivih zidakov in razstavljenih del eksponiral značajske lastnosti keramike. Tako še toliko bolj prihaja do izraza majhen, intimen format, nežnost upodobljenih krajin in prefinjenost izdelave. Svoja dela razstavlja v izvirni ambientalni postavitvi, z malo višjim in nevsakdanjim očiščem eksponatov. Morda prav zaradi tega, da si ne bi kdo z njegovo "opeko", ki bi sicer res lahko imela uporabno funkcijo zidaka, zaželel opremiti in polepšati svojega prostora.

ZGODOVINSKI PARKI DOLENJSKE IN POSAVJA



Zgodovinski parki in vrtovi so gotovo najmanj poznana in najmanj raziskana zvrst naše kulturne dediščine. Parki in vrtovi, ki niso imeli zgolj uporabnega in pridelovalnega namena, so bili praviloma vezani na višje družbene sloje in so vedno predstavljali določeni statusni simbol njihovih lastnikov. Bili so skrbno in premišljeno načrtovani, temu primerni pa sta bili tudi njihova nega in skrb za mnogokrat redke in eksotične rastlinske vrste. Ker je bila vrtna arhitektura vedno vpeta tudi v družbeno dogajanje, so vrtovi jasna prostorska odslikava svojega časa. Skozi parke in vrtove se nam odpira tudi pogled v družbeni položaj in celo osebnostne lastnosti njihovih ustvarjalcev in uporabnikov. Čeprav naši kraji niso bili nikoli v središču velikih družbenih dogajanj, so kljub temu povzemali in sledili sodobnim evropskim slogovnim in modnim tokovom vrtnega oblikovanja. To se je odražalo tako v oblikovanju srednjeveških samostanskih klaustrów, v zasnovi imenitnih parkovnih ureditev pri baročnih dvorcih in nena zadnje tudi v nastanku drobnih meščanskih vrtnih biserov ob koncu 19. oz. v začetku 20. stoletja.

Zgodovinski vrtovi in parki na Dolenjskem in v Posavju sodijo tako po svojem oblikovanju in velikosti kot tudi po rastlinskem inventarju med vidnejše dosežke preteklega krajinskega ustvarjanja na Slovenskem. Toda spremenjene družbene razmere po drugi svetovni vojni niso bile naklonjene gradovom in dvorcem, še toliko manj njihovim parkovnim in vrtnim ureditvam. Spomeniška služba si je sicer prizadevala za njihovo ohranjanje in pravno varovanje (za park pri gradu Mokrice že leta 1946), a kljub temu je stanje zgodovinskih vrtov in parkov na Dolenjskem in v Posavju v večini primerov klavrno. Eden od razlogov je resda negativen odnos družbe do ostalin "fevdalne" dediščine, po drugi strani pa je tudi res, da smo šele pred dobrimi desetimi leti dobili univerzitetno izobražene krajinske

arhitekta, ki lahko kompetentno presodijo vrednost in pomen zgodovinskih parkov in vrtov. Rezultat strokovne obravnave vrtnoarhitekturne dediščine je tudi vrsta člankov, objavljenih v reviji Rast v letih 1998-1999. V njih sta krajinska arhitekta Mitja Simič in mag. Alenka Kolšek, konservatorja Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Celje, predstavila zgodovinske parke in vrtove na Dolenjskem in v Posavju. Delno spremenjeni prispevki so bili v jeseni 2000 ponatisnjeni v samostojni publikaciji, ki jo je izdala Tiskarna Novo mesto- Dolenjska založba.

Mitja Simič, ki se je omejil na Dolenjsko, predstavlja klaustre in zgodovinske vrtove cistercijskih opatij Stična in Kostanjevica, kartuzije Pleterje ter frančiškanskega samostana v Novem mestu. Tem najstarejšim oblikovanim površinam vrtno umetnosti sledijo predstavitve baročnih parkov pri dvorcu Soteska in pri gradu Mokrice, parka iz 19. stoletja pri gradu Gradac v Beli krajini in parka pri gradu Grm v Novem mestu, ki je nastal v začetku 20. stoletja. Avtor pa se ni omejil le na brskanje po virih in na opisovanje izginule historične podobe obravnavane materije, ampak je pri vsakem od obravnavanih parkov predstavil tudi njegove možnosti za prihodnost.

Alenka Kolšek razgrinja pred nami zgodovinske vrtove in parke v Posavju. Poleg tistih, ki so nastali ob dvorcih (Novi dvor pri Radečah, Loka pri Zidanem Mostu) in gradovih (Sevnica, Brestanica), se ta del Slovenija ponaša tudi z meščanskim vrtom v Sevnici in zelenjavno-cvetličnim vrtom na Medvedovi domačiji v Podkumu. Zgodovinski in slogovni obravnavi posameznih vrtov in parkov doda avtorica še popis posameznih rastlinskih vrst, s katerimi so bili oblikovani.

Tako kot na Dolenjskem tudi v Posavju vrtnoarhitekturna dediščina danes skoraj ne obstaja več. Ohranjeni parkovni primerki so žal večinoma prostorsko okrnjeni s kasnej-

šimi gradbenimi in urbanističnimi posegi, tudi z nepremišljenim izsekanjem dreves in uničevanjem parkovne opreme. Želeti je le, da bo publikacija konservatorjev za krajinsko arhitekturo razširila naše vedenje

o njihovi nekdanji vrednosti, pa tudi o pomenu zgodovinskih vrtov in parkov v današnjem času, in da bo hkrati tudi opomnik za boljše ravnanje z njimi v prihodnje.

Jože Gorenc

SPREGOVORILA RANJENA DUŠA

Janez Kolenc: Odtisi na duši, Dolenjska založba 2000



Bral sem knjigo Janeza Kolenca *Odtisi na duši* in sem se, priznam, čudil, s kakšnim krčevitim odporom do pritiskajoče zunanosti je pisatelj skušal ohraniti človečnost v sebi in kaj je sprejemal od javnosti kot povračilo: vse zle pojave, ki danes razčlovečujejo človeka in ga ponižujejo v najokrutnejšo zver. Od tod tak naslov: *Odtisi ran na duhu*; brazde po nekdanjem zlu, kot ima ranjenec brazgotine na svojem telesu. In te govore in v te se je zamislil in te so mu pripovedovale. Javnost ga je poniževala in ga še zapostavlja, on pa je sprejemal; kar je bilo včasih zelo težko prenesti, mu je sčasoma postalo ponos zmagovalca. Ugotovil sem, da je ta knjiga nekaj življenjepisa, toda ne pripoved v smislu kake mohorjanske pripovedke, ampak trpek duhovni monolog, ko se je v samoti zatopil vase in bral iz ran svoje prestano. Ob drobnem križcu, ki mu ga je dal sorodnik, ko se je preselil z Mirne in pri katerih je umrla njegova mati, je segel v najnežnejša otroška leta in se spominjal svoje burne otroškosti in pubertetnih premetavosti, ki so ga celo silile v samouničenje, ko drugega izhoda v stiski ni več videl, do današnjih dni, ko je že star in le še čaka, da se bo dopolnil ukaz Narave. To v Poljubil je Krista. Ta križ je držala nekoč med svojimi prsti njegova mrtva mati, ki se je spominja tudi v črtici 17. julij, to je dan njene smrti, in ga zdaj vsako leto doživlja kot nekaj poseben dan. Doma si razgleda po obisku groba domačo vas, njen napredek in njen nazadek in se naučije trpkosti, ko vidi svoj prodani dom, in v sobi, kjer je mrtva ležala, prodajo žganja. Tako je življenje: pokopava celo kot smeti preteklosti, ki pa so morda za prizadetega najusodnejša dejanja. In

iz domače vasi ga vodi pot spomina še kot otroka v Ljubljano. Šolarček v Marijanišču, dijak in študent in prva zares globoko doživeta ljubezen, strahoten boj z revščino in skoraj naključje, da je doštudiral, duhovna podpora enega največjih duhov takratne Ljubljane, Ivana Mraka, srečanje skoraj po petdesetih letih s kolegom iz Oražnovnega doma, s katerim je delil lakoto in druga zla vojne. Seveda Kolenc, ki je nekako rojen za požiranje hinavščine in zla, ki je izmaličil današnjega človeka, nikakor ni mogel mimo usode nekatereh, ki so se prodali svojemu času. Morda najhuje pa je bilo doživljanje vojaščine v Makedoniji v nepismeni vojski, kar je povedal v osrednjem delu te knjige, kar je že nekaj roman pod naslovom *Slovenski vojak Švejk*, in s tem nakazal, kako strašno zlo in obenem breme je vojska in da človeštvo nima toliko moči, da bi prenehalo s tako pohabljačo neumnostjo, kot je vojaščina. Prav to delo odkriva mnogo vprašanj in daje odgovore prav današnjosti. V črtici Sam s seboj pa pokaže plitko stremuštvu in koristolovnost in izkoriščanje stremušnika današnjega časa, ki životari le iz prividov svoje laži. Pretresla me je tudi resnična tragedija sošolca, ki je po naključju prelomil sam s seboj, živel proti svojemu prepričanju in utonil kot strahoten nič v svojem času (Človek na prelomu). In prav ta mi je dala misliti, kakšno zlo je bilo in je še posiljevanje oblasti, naj se ljudje prodajo za službe in položaje. Taka družba si je sama vzgajala popolne pohabljenke. In taka rana v globini dna gnije, dokler gniloba ne udari in gnusoba gnitja ne preplavi vsega človeka in celotno družbo. Tudi ti so žrtve vojne in raznih režimov, česar pa ni-

hče ne zazna. Pretresla me je tudi zadnja novela in mi dala mnogo misliti. In o njej mi je povedal sam avtor: "Bil sem po naključju na pokopališču in prav takrat so pokopavali nekega mladeniča. Neka ženska mi je med obredom šepetala o strahotnem sovraštvu lastnega očeta, ki je v slovo mrtvemu sinu rekel: "Za pogreb ne dam niti tolarja, lahko ga pokopljete kot psa." Normalno zemsko bitje, tudi žival, kaj šele človek, ljubi svojega otroka, čeprav ga trenutno zataji zaradi šibkosti trenutka, ali vsaj ob smrti se strezni ... Ta ne. In iz tega sem spletel to zgodbo, kajti pripovedujoča ženska na pokopališču mi ni mogla niti znala povedati nadrobno vse te grozote. Zato sem jo v neko logiko ustvaril sam." In tako zverinsko sovraštvo mu je odprlo še mnoge druge rane, obenem pa mu vtisnilo brazgotino na duši, ki mu nezaceljena odpira današnje nepozdravljene rane, ki uničujejo že kot nepozdravljeni rak današnjega Slovenca. To je avtorja, ki je že 1944 v sonetnem vencu Trnova krona napisal sonet v tem vencu Umrjeni in se ne glede na ime in pripadnost zataplja v umorjenega in morilca in roti, naj odpusti morilec – samemu sebi, če res hoče reševati domovino in s tem človeka. In črtico Zahvala, ki jo je bral po ljubljanskem radiu in se zahvaljuje vsem rabljem, ki so ga telesno morili, a duhovno silno obogatili.

Le bežno sem izrezal vpogled v to knjigo. Seveda se mora vanjo zatopiti vsakdo sam in vsakdo sam izluščiti iz nje, kaj mu pripoveduje trpko, a silno bogato življenje nekega že skoraj preteklega človeka. Zato sam silno nerad govori o svojem delu. Nekako sram ga je. Pa tudi vsakdo sam doživlja: eni tako, da mladostno ljubezen enostavno pozabi, drugi vidi le telesno privlačnost, če svojega ne doseže, poišče uteho drugače. Kolenc pa jo je doživel čisto drugače, kar je opisal že v romanu Čudna pota. Olga iz tega romana je prav ta, s katero se je le bežno

srečeval, z njo spregovoril v življenju le nekaj besed, pa sta se skrivnostno tako privlačevala, da sta si postala prav usodna. In prav iz takega bi lahko ugibali, kaj je prava ljubezen, kakšne so skrivnostne moči, ki ženejo človeka k človeku in jih usodno zaznamujejo. Dandanašnji s kondomom v žepu se bo seveda le nasmehnil ... Ali avtor pravi, da se je izživel v tej nesrečni ljubezni kot popolna sreča in zadovoljstvo.

In če bi se človek res poglobil in se domislil, kdo je, ne le iskal trenutno korist, da bo šel v Kanado loviti jelene ali v Afriko leve, bi morda kdaj le uvidel, da je nujnost za preživetje nekaj, zabava pa drugo, da tudi žival rada živi in le enkrat in naravno, morda celo bogatejše kot on, ki išče le iz smrti in trenutnosti svoj prazni užitek. In nenazadnje: čigav denar troši za svojo zabavo? In tako ta denar, zaslužen s prevajanjem nedolžnih ljudi, ki po svetu iščejo dom, s tem postane krvavo hudodelstvo, prav tako je tudi prevažanje heroína – čisto navaden umor. In družbi po takem spoznanju ne bi bilo treba graditi novih kaznilnic in ne bi bilo treba oglaševati mladim dekletom ponudb za svoje telo, starka na cesti ne bi bila oropana, ne otrok posiljen ali pretepen, ker močnejšim ne prinese denarja, in advokat bi za sejnino dobil, kar mu pripada po delu in človeški etiki, delavec pa, kar si je zaslužil, a ne s štrajkom.

To je notranji svet prepričanj, ki jih je stkal iz krivic in gorja Janez Kolenc, ki si iz ostanka življenja le še želi, da bi človek še živel, a ne kot nečlovek, ki ni nič drugega kot preganjana in preganjajoča zver. Ve pa, da je ves napor zaman, danes človek jemlje kulturo kot nekaj zastarelega. Ve pa, da je tak up utopija, da se bo človeštvo streznilo šele, ko bo v grozoti umiralo, on pa bo že na drugem svetu in bo v drugem življenju napisal novo novelico in jo vtaknil v to knjigo, kako je zaman upal in se bal.

SVEŽI SADEŽI POD DREVESOM BESEDE

Pet pesniških zbirk slovenskih avtorjev, Društvo 2000 Ljubljana: Pavle Zidar: Čebele iz Bachov; Vili Stegu: Ugašajoče sanje; Barbara Simoniti: Zatišnost; Ciril Bergles: Čas darovanja; Ivan Tavčar: Ko bisere v očeh rojevaš.

Že kot mala deklica sem sanjala o srečanjih s pesniki in pisatelji. Nisem mogla vedeti, da je to skoraj nemogoče, še več, sanje so postale odsev prihodnjih uresničitvev. Kakor koli že, tokrat sem bila deležna pesniškega dežja, ki me je zagrnil kot sočna bera izpod Drevesa besede. V tem pentagramu najdevam slovenske pesnike in pesnice, njihovo prečudno in globoko vrenje besed, občutkov, želja, vprašanj ... Tako se ne prestando srečujem s knjigami, kar je živ dokaz, da pesniki in pesnice so.

Tokrat vse to dolgujem Društvu 2000, ki se je potrudilo in izdalo v letu 2000 (kako lepa koincidenca) v zbirki Drevo besede pet pesnikov oziroma pesnic.

Zbirka **Pavleta Zidarja ČEBELE IZ BACHOV** so kot prvi krak pentagrama, simbol človeka razširjenih rok, ki v tej pesniški zbirki gnezdi in medi. Pesnik ima čas, veselje in razširjena krila dušnega pastirja in klicarja, ki ga opozarja, kdo je in kam gre. Kljub temu da je bilo o pesniku in prozaistu že veliko napisanega, vseeno ne morem mimo. Njegove pesmi, če odmislim "znano ime", se tako prilegajo v sodobni čas, da je nemogoče prezreti čarobnosti trenutka, časovno zaporedje in bitje srca. V Poletnem enakonočju (govorim samo v prvi osebi) mi je prišel nasproti kot druidski svečenik, s polnimi usti medu in žalosti. Sam pravi: "Taka je namreč/ cena za svetlobo/ in tako je ponoči,/ ko rišejo zvezde razmere/ in nič drugače, ko sonce/ nastopi svoj odnos/ do človeka." Vsekakor je pesniški poklic poklic svečenika, višji nivo ljubezni in trganje korenin duše. Verzi, ne glede na že vse povedano in razloženo, so konec koncev samo verzi. Ali so res? Zidarjeva Žalostinka je pesem in Pesem, ko pravi: "Iščem okno za svojo pesem./Iščem strop in

mizo,/iščem stol, da bo sedla/ in pila iz kozarca spomin." Torej pesem postaja simbol božanske volje, besede so samo sredstvo. Odkrušek pentagrama torej sploh ni naključen. Peti del, torej središčni del (odvisno, s katere strani gledaš), je kot pravi doktor Denis Poniž, "ujet je v razkošje neponovljivega ustvarjanja". Torej bodo Zidarjeve pesmi živele, ker imajo svoje življenje in senco. Imajo pa tudi svoje sanje.

To dokazuje tudi drugi pesnik v pentagramu, **Vili Stegu**, v pesniški zbirki UGAŠNJENE SANJE, kjer tke nežno tkivo, natrgano in razprto med ljudi in čas. Boli in kriči, kot vrtniči in zadeva med čeri nerazumevanja in tragične časovne robove. Med pentagram, ko znotraj njega vrvi življenje, pa ga kljub vsemu prepoznavam kot konec, kot smrt. Pesnik pravi: "Nevarno se upogibajo brvi,/ ki so jih nocoj misli stkale./ Iz usahljih rož topli dihi krvi/ vžiga spomine preostale." Melanholija je naslov pesmi, melanholija je resnična. Pesnik gradi most (brvi) kot simbol prehoda z ene obale na drugo. Je to morda prehod iz življenja, ki je smrt, v smrt, ki je življenje. Mislim, da je bolečina večja, kot je življenje. V pesmi Samogovor mi potrjuje to misel, še bolj sem prepričana v svet, ki ne daruje rad, pa vseeno tako rad vzame. Torej pesnik pravi: "Razporediti svetlobo in temo v podobe in sence,/ da podoba bo senca sence/ in senca podoba brez sence." Tu se mi je razjasnilo s pomočjo recenzenta Petra Kovačiča Peršina, ko je na zavihek zapisal: "In vendar pot, ki mu bo gotovo dala ime enega izmed utemeljiteljev slovenske duhovne zavesti ob koncu stoletja nihilizma." Pesniška zbirka je razdeljena v pomenljive cikle: Pesem osamljenega, Balade, Samogovori, Pesmi o belem času. Stopnjevanje, značilno za dušo, ki trpi in išče svoj prostor v neskončnosti, je tudi oznaka za pesnikovo bivanjsko in duhovno stisko. Tako v zadnji pesmi, Maksime, pravi pesnik: "Nekje je konec vsake poti,/ ali pa se z drugo zlije" ali v isti pesmi: "V smrtnem boju,/ ko skozi razpoke

večnost zadoni,/ se duša v trpljenju tu vseprisotnem umije". Tako se Pesem osamljenega prelevi v pesem za ljudi, v pesem ljubezni za vse čase in večnosti.

In kot bi naključnost hotela, da se bolečina bivanja prelevi v radost, je tu pesniška zbirka **Barbare Simoniti ZATIŠNOST**, kjer v "peščenem gradu" prebiva zatišnost, razdajanje in ljubezen, čudenje in slast, kapljanje drobnih dežnih kapelj na srce in dušo. Vabilo v Peščeni grad, kjer pesnica pravi: "V pesek/ pljuskam/ svoje meje:/ to znam/ to mislim/ in to sem./ V pekoči koži/ slutim/ nove plime,/ da v njihovih/ osojah/ dalje grem", je iskreno in tako toplo. Grad je v njenih sanjah, slutnjah in radostih bivanja. Le kdo, le kdo si upa podreti to stavbo, ki je večna kot kamen in človek. Pesnica se skriva v "peščenem gradu," kot bi hotela svoje strasti povedati svetu, a jih vendar skriti nepovabljenim ušesom. Ponuja namreč samo zrcalni odsev ali kot pravi v svoji pesmi Zrcalo: "Srečam se/ v steklu:/ lasje,/ poteze/ in oči;/ sipki čas/ meži/ med/ prsti in/ nedotakljivo/ odpolzi". Potemtakem je pesnica s simbolom zrcala želela bralcu pojasniti vso resnico in čistost besede. Vse to se združuje s soncem, svetlobo, ki napoveduje njeno željo po še in več. Tako je naznala že s svojimi cikli, ki nosijo pomenljive naslove, Odzven, Jarenine, Utišana glasnost, Beli kruh besed, Sinjina in Osojnost, svoje odzvene in tiho-glasno sprejemanje življenja in ljubezni. Zatišnost je na dlani, pesnica nam ponuja ljubezen, pisano z veliko črko, nikar je ne zavrzimo.

Darovati in vendar ostati bogat, ve tudi **Ciril Bergles**, ko ČAS DAROVANJA razgrne med čas in bralca. Ampak, jaz sem presenečena. Pesnik je postal in ostal sam. Sedi v "Gnezdu orlov", sam! Bralci pa hodimo mimo, se napijamo pri izviru čistih besed in praskamo svoja imena na stene knjige. Za pesnika? se sprašujem, ko ga opazujem daleč nad Zemljo, kako daruje ljudem in vesolju, visoko v gnezdu orlov, svoje srce, dušo in čas. Sam pravi: "Deček najprej zagleda neizmerno planjavo." Pesnik se poistoveti z orlom, kraljem ptic, ki se lahko povzpne nad oblake in pogleda soncu v oči. To skrito dejanje, gledanje v dušo kot

soncu v oči, pesnik zazna in ga globoko pretrese. Spet se vrne, s pesmijo na ustih, ali kot pravi sam v zadnjih dveh verzih v pesmi Gnezdo orlov "v notranjost neba,/ od koder prihajajo orli". Ti orli so on ... sam, samotni, v globino neba zazrt, predan darovanju ali kot pravi sam: "potuje proti nevidnosti". Na tej poti srečujem golobico, metulja; dva izmed najbolj močnih simbolov življenja, kot bi pesnik hotel oziroma moral izpraskati (po Jungu) kolektivno zavest. Pretresljivi pesmi, Mrtva golobica in Rojstvo metulja, to dokazujejo ali kot pravi pesnik: "Trave so ji postlale zeleno zibelko,/ da bo v njej spala kot blede luna." in v drugi: "Metulj pa je letel naravnost proti sinji/ luči v neizmernem prostoru večnosti." Čas darovanja je čas dajanja, čas, ki nima zakoličbe v grobem realnem svetu, vendar je pesnikov domicil in sreča. Čudenje svetu, ljudem in naravi se preliva v tolmun besede, poezije, ki jo bomo še brali.

Vsakokrat na novo in znova kakor tudi naslednjo pesniško zbirko pesnika **Ivana Tavčarja KO BISERE V OČEH ROJEVAŠ**, kjer "Vse molči" in "Vetra ni od nikoder." Mar res? Dr. Denis Poniž ima prav, ko na zavihku knjige pravi: "To je sveža, izrazito nekonvencionalna lirika ...". Velika in mogočna ljubezen se spreha v teh verzih, na čase koničasta in polna strahu, pa spet vesela in dobronamerna. Ena sama velika ljubezen do človeka, ljudi, domovine, narave, časa in vesolja. Ljubezen, ki me je očarala, kljub temu da sem hotela ostati zadržana in se nisem hotela prepustiti dogajanju znotraj knjige. Ne gre! Pesnik v pesmi Oh, ljubezen pravi: "Lačen sem tebe/ in tvoje lepote./ Hlepeče te išče/ želja moja samote" in nadaljuje: "Oh, ljubezen,/ slast skeleča/ opoj, oma, sreča,/ pred oltarjem tvojim/ zdaj stojim ...". Tu se človek greje, greje več in bolj, kot se zavedam. Najčistejšo čustvo se razgrne v dušo in vsi zunanji vplivi se umikajo in poniknejo. Ljubezen do človeka, ženske je ljubezen, ki je tudi pesnik ne more izmeriti. Samo piše in se predaja, se umika in izpostavlja. S to silo pesnik lahko nadaljuje v predzadnji pesmi tega cikla, Znamenja, ko pravi: "A poljubi, oči in telo/ le znaki in znamenja so,/ za nekaj, kar nikoli

ugasnilo/ in tonilo ne bo." To, to je tisto. Pesnik lahko nadaljuje v naslednjem ciklu, Še iščem poti, ko s pomenljivim naslovom pesmi Oh, da bi še dolgo trajal, spet išče ljubezen, zavedajoč se, da mu jo ponuja narava, sonce in luna, poljska cvetlica in nebo. Tako kot se sprva išče, se v naslednjem ciklu sprašuje "Kdo sem?" Vendar ve, ker nam pojasni z verzi: "Vrtljak sem svoje duše,/ ki vrti se zdaj veselo zdaj otožno" in pesem se nadaljuje, ko pesnik odgovarja v naslednjem ciklu pod naslovom Truden sem, ves gol in prazen. Vendar v pesmi Življenje je igra pravi: "Vse se smeje, radosti,/ neskaljeno žubori,/ vse nemoteno drsi/ po dolinah večnosti." Odkrušek celote tu postane optimističen in poln radosti bivanja, kljub žalosti, ki pa je tako ali tako samo del življenja. V predzadnjem ciklu si pesnik želi leteti, ko pravi: "Kako bi rad poletel." Rad bi postal Ikarus, če že ni; rad bi videl svet drugače, bolj jasno. Njegove peruti se topijo na soncu, Ikarusov strah pa leže v dušo, in pravi:

"Ko izveš,/ da se bo čas iztekkel,/ zasijejo v hipu nova obzorja,/ nova sonca,/ nova, nehlapljiva morja."...Tišina sveta je pesnikova planjava in pesnik je "pripravljen na ples - ". Samo toliko ima še časa, da nam pove, kako lepo je biti spet doma. To je dom Boga, dom Višjega in Boljšega. Srečna duša enaindvajsetega stoletja se torej koplje v Milsti, kjer se po preizkušnjah "Puščave življenja" nakazujejo obrisi zemeljskih spoznanj in čisti sadeži besede se stopijo v pesem, ki zveni kot "Čarobna piščal" v soju "posvečene, utripajoče Svetlobe."

Vseh pet pesniških zbirk je našlo prostor pod soncem. Svetloba v obliki pentagrama me bo spremljala dalj časa. Res, pozabiti je ne bom mogla. Drevo besede je obrodilo bogato in lepo popotnico za skrinjo slovenske umetnosti. Naj bralec presodi sam, besede izrečene, tu napisane, so samo moje doživljanje petih pesnikov oziroma pesnice. Strokovnjaki naj milostno sodijo moje dejanje.

Tomaž Koncilija

KRATEK IZLET RATKA CVETNIČA

ali vojna na Hrvaškem malo drugače

* Ratko Cvetnić, 1957, živi in dela v Zagrebu kot tajnik Hrvaške badmintonске zveze.

Pri novomeški založbi Goga je v prevodu Damijana Šinigoja nedavno izšla knjiga hrvaškega avtorja Ratka Cvetnića *Kratek izlet*, ki jo je sam pisec podnaslovil kot *Zapise iz domovinske vojne*. Gre sicer za Cvetnićeve prvenec, ki pa je že z revialnim izhajanjem v hrvaški *Republiki*, kasneje v *Globusu* in končno v knjižni izdaji pri založbi *Ceres* leta 1997 silovito razgibal hrvaško kritiko in bralsko javnost. Leto kasneje je *Kratek izlet* kronal svoj literarni in tržni uspeh z lovoriko najboljšega proznega dela (nagrada Ksaver Šandor Gjalski).

Knjiga je navzven zasnovana dnevniško in zajema čas od avgusta 1992 do septembra 1993, pri čemer pa so posamezna poglavja naslovljena zgolj z meseci. Kljub temu bralec nima težav z umestitvijo pripove-

di v zgodovinski čas, na katerega kažejo mnogi bolj ali manj pomembni in mimogrede omenjeni dogodki. Res je torej, da gre za avtobiografsko prozo, kar je v splošnem značilnost večine pisateljskih prvenec, vendar Cvetnić brez težav presega poveljevanje ali pomilovanje lastnega jaza: *Kratek izlet* ni niti epopeja o nekem junaku v hrvaški vojni niti solzava zgodba o psiho-fizičnem trpljenju postmoderne subjektivitete na kamniti dubrovniški fronti. Nasprotno – avtor ostaja skozi vseh dobrih sto strani na ironični distanci do vsega, kar se mu dogaja, kar spremlja in o čemer kot luciden intelektuallec razmišlja, dvomeč o vrednotah »civiliziranega« sveta in spoznavajoč prvinskost boja za obstanek, kot se sodobnemu človeku kaže šele v tako izjemnih okoliščinah, kot je

vojna, pa ne ona s televizije, ampak tista, ko se s smrtjo srečuješ na vsakem svojem koraku.

Za delo je značilna, kot podobno ugotavlja tudi avtorica spremne študije Đurđa Strsoglavec, postmodernistična fragmentarnost, citatnost, medbesedilnost, literarni hedonizem in zlahten črni humor, posamezne doživljajske motivne drobce pa Cvetnič nadgrajuje s tem, kar *Izletu* podeljuje tudi univerzalnost, nadčasovnost in do neke mere celo klasičnost, v smislu in pomenu preseganja konkretnosti ter združevanja različnih prvin književnega dela v literarno umetnino – namreč z esejistično obarvanimi izleti k vprašanjem vojne, patriotizma ter sodobne krize evropske zavesti. O vsem tem in še marsičem razpravlja Cvetnič navidez lahkotno, pri čemer pa s svojo briljantno ironijo neusmiljeno in brezkompromisno razgalja vse sprenevedanje, hinavstvo in dvoumnost tistih, ki vlečejo glavne politične poteze tako na Hrvaškem kot v Evropi, v katero, mimogrede, povsem jasno dvomi.

Za ilustracijo Cvetničeve, slogovno dodelane in sintaktično zapletene proze naj služi kratek odlomek (str. 84).

»Včeraj je bila ponovna izmenjava mrtvih – tokrat v Stolcu. Vlado pravi, da ni smrdelo kot prejšnjikrat, tečaj pa je bil ugodnejši: sedem naših za deset njihovih, le njemu se je kot zagovorniku malomeščanskega *comme il faut* zdelo nedostojno, da trupla prevažajo v pisanem Kraševem hladilniku, poslikanem z vevericami in medvedki. Vlado nam je vse to referiral, čakajoč na veterinarje, da skupaj z njimi odpelje kamion na dezinfekcijo, ker pa se je vrnil šele pred zoro, je prespal tako zajtrk kot jutranji briefing in se zbu-

dil šele, ko sta oba veterinarja skupaj s tehnikom že odšla proti Kuli. Nerazkužen kamion je pustil na dvorišču in nam vrnil ključe.

Malo po kosilu je v sobo prišel Kruno, kmalu za njim pa še Sead, četni specialist za hitre ljubezni, ki z diskretnostjo, prirojeno vojakom, vse jutro po Vrtovih prosjači za kamionček ali furgon za popoldne, ker je v Mokošici ujel neko majhno natakario in bi samo vrigel vzmetnico zadaj in dve, tri odeje, ljubezen pa, zmagovalka, se bo tako in tako pobrigala za ostalo. Kruno, ki sploh ni bil seznanjen z Vladovo misijo v Stolcu, mu je zares ne misleč zlo podal ključe od Kraša [...]

In tako je Sead s Krašem odpoval na randi v Mokošico.

Jutri zjutraj pa bodo marljivi veterinarski tehniki z brentami klorove raztopine s kamiona izprali tako Eros kakor Thanatos. Ostale bodo le veverice in medvedki na oplati te rekvirirane Kraševe diližanse, ki počasi vstopa v legendo.«

Nedvomno je torej Cvetničev Kratek izlet vse pozornosti vredno delo, odlično branje, hkrati pa predstavlja začetek nekega, upajmo, novega in kontinuiranega založniškega zagona v Novem mestu in na Dolenjskem. Mlada založba Goga se je namreč očitno opredelila tudi za izdajanje kvalitetne prevodne literature, ki je že sama po sebi most med kulturami in narodi, hkrati pa – in to je še pomembnejše – za vzgajanje mladih in perspektivnih prevajalcev v našem okolju, kar posledično pomeni decentralizacijo zahtevnejšega založništva v Sloveniji. Kratek izlet je proza, s katero Novo mesto povsem transparentno prestopa meje svojega prostora in dosega literarno relevantnost v celotnem slovenskem prostoru in širše.





19. stoletje

Sedeči Kristus, lesene figure

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (65)



Asta Znidaršič

ZNIDARŠIČ ASTA pesnica in umetnostna zgodovinarica ter prevajalka R. 24. jun. 1916 v Novem mestu. Gimnazijo je obiskovala v Kranju in Ljubljani ter po maturi 1935 študirala umetnostno zgodovino na ljubljanski univerzi, študij večkrat prekinila, bila pod nemško okupacijo zaprta in 1950 diplomirala. Po vojni delala v uredništvu NAŠE ŽENE, nato je bila kustodinja v Narodni galeriji v Ljubljani. Pred vojno je pisala črtice, po vojni pa liriko in izdala dve zbirki: Zlati mrak in Tuje pokrajine. Članke o slovenskih likovnih umetnikih je objavljala ob razstavah in se udeleževala tudi kot prevajalka radijskih iger. - SB IV, 824.

ZOBEC (IVO) IVAN šolnik in predavatelj, Trdinov nagrajenec

R. 11. mar. 1897 v Prigorici pri Ribnici na Dol., u. 5. dec. 1990 v Mariboru. Osnovno šolo je obiskoval v Dolenji vasi in Novem mestu ter tu maturiral 1917. V Pragi je študiral agronomijo in opravil v Beogradu profesorski izpit iz biologije, kemije in fizike. Od 1923 do 1930 je poučeval na gimnaziji v Novem mestu in nato v Murski Soboti, kjer je bil od 1937 do 1941 tudi ravnatelj. Po vojni je poučeval na gimnaziji v Brežicah, od 1951 do 1963 pa na učiteljski in gimnaziji v Novem mestu. Pisal je tudi učbenike iz kemije za srednje šole, ki so doživeli več ponatisov. S članki je sodeloval v Glasniku Jugosl. proforskega društva, velikokrat predaval o asanaciji vasi, prehrani, zdravem življenju itd. Bil je priljubljen predavatelj in močna pedagoška osebnost. L. 1966 je prejel Trdinovo nagrado. - SBL IV, 825.



Ivo Zobec

ZOBEC ŽIVKO (VID) pravnik

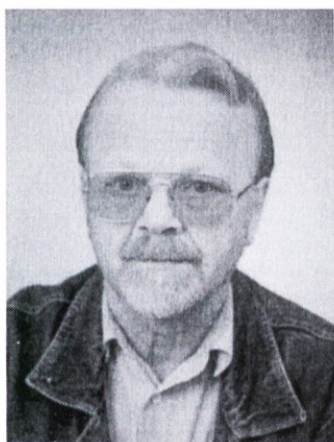
R. 16. nov. 1926 (sin Iva) v Novem mestu, u. 19. marca 1988 v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti in 1944 maturiral. L. 1949 je diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani in 1961 v Zagrebu promoviral. Kot sodnik je služboval v Ljubljani, Metliki, Vidmu-Krškem, bil sodnik okrožnega sodišča v Novem mestu, predsednik okrožnega sodišča v Novi Gorici in Ljubljani ter od 1973 do smrti sodnik Vrhovnega sodišča SRS v Ljubljani. Na pravni fakulteti v Ljubljani je bil habilitiran za izrednega, nato rednega profesorja za kazenski postopek in prejel red dela s srebrnim vencem ter red republike z bronastim vencem. Njegova stroka je bil kazenski postopek, najpomembnejše delo pa Zakonik o kazenskem postopku s komentarjem in sodno prakso (1976), s katerim se je uvrstil med naše najboljše strokovnjake na tem področju. - SBL IV, 826.

ZOIS MICHELANGELO pl. EDELSTEIN trgovec in fužinar

R. 14. marca 1694 v kraju Cacodelli v Italiji (oče razsvetljenca Žige), u. 27. avg. 1777 v Ljubljani, pok. v stolnici. Star 18 let je prišel v Ljubljano, tu pridobil meščanstvo in postal eden najuglednejših trgovcev. Trgoval je z železarskimi izdelki, pločevino, bombažem, oljem itd. z Italijo, Nemčijo, Gradcem, Dunajem, imel železarno v Bohinju, fužine v Bohinjski Bistrici in vlagal denar v nakup hiš in posesti. Tako je 1753 kupil vso posest graščaka Mordaxa na Dolenjskem (Grm, Zaboršt, Kamen, Neuhoj) in vse to podaril svojemu prvorojencu Francu Ksaverju Avguštinu (1731 - 1808), ko se je ta poročil z grofico Frančiško Paradeiser s Hmeljnika. - SBL IV, 828. Novo mesto skozi čas, str. 43.

ZOR LEOPOLD biolog

R. 6. okt. 1919 v Ljubljani. Po gimnazijski maturi je študiral botaniko z biologijo na ljubljanski univerzi, 1946 diplomiral in poučeval med drugim eno leto (1948) na novomeški gimnaziji, nazadnje pa na osemletki na Polja-



Ivan Zoran

nah v Ljubljani. Raziskoval je floro in favno ljubljanske okolice, posebej Ljubljanskega barja, in odkril nekaj redkih rastlinskih vrst. Objavil je okoli 120 člankov v Biološkem vestniku in drugih časopisih. Sodeloval je tudi z besedili pri izdelavi diafilmov za nazorni pouk biologije. - SBL IV, 847.

ZORAN IVAN novinar in pesnik, Trdinov nagrajenec

R. 16. mar. 1935 v Praprečah pri Gor. Straži, u. 14. nov. 1999 v Novem mestu, pok. v Vavti vasi. Po osnovni šoli v Vavti vasi je obiskoval novomeško gimnazijo in končal srednjo geodetsko šolo v Ljubljani. Od 1960 do upokojitve je bil novinar Dolenjskega lista in urednik kulturne priloge. L. 1975 je prejel Tomšičevo nagrado. Že v gimnaziji se je udeleževal literarno in objavljajl pesmi v gimnazijskih glasilih Brstje in Stezice, nato v Perspektivah, Mladini, Dolenjskih razgledih, Rasti in drugod. L. 1975 je z Milanom Markljem izdal zbirko Dediščina, 1987 pa s Tonijem Vovkom To mora biti onkraj. L. 1984 je postal član Društva slovenskih književnikov. - Kdo je kdo 1991, 301. Menart J.: Pesem dolenjske dežele, str. 395.

ZORČIČ METODA igralka

R. 26. nov. 1944 v Semiču. Diplomirala je na AGRFT. Njen prvi pomembnejši nastop je bila vloga gospodične Julije v Strindbergovi drami Gospodična Julija. Igrala je med drugim v Celju in Ljubljani, predvsem v eksperimentalnih skupinah, na primer v gledališču Glej. Od 1975 je bila članica ljubljanske Drame. Nastopala je tudi v televizijskih igrah. - Slovenski gledališki leksikon III, 802.

ZORE JANEZ EVANGELIST cerkveni zgodovinar

R. 19. dec. 1875 v Bogniši vasi pri Trebelnem, u. 20. febr. 1944 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji (maturiral je kot privatist) je študiral bogoslovje v Ljubljani in bil ordiniran, se izpopolnjeval v Innsbrucku, promoviral ter študiral še v Parizu, Louvainu, Londonu in Rimu. Bil je generalni prefekt v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu, mnogo potoval in bil bogoslovni profesor v Ljubljani. Postal je konzistorialni svetnik. Napisal je mnogo potopisov, njegovo glavno delo pa je Življenje svetnikov, vendar ga zaradi bolezni ni dokončal. Bil je odličen pedagog in vzgojitelj. - SBL IV, 849.

ZOREC ČRTOMIR tekstilec in publicist ter prešernoslovec

R. 14. okt. 1907 v Stični (sin pisatelja Ivana u. 13. sept. 1991 v Kranju. Nižjo realko in kiparski oddelek na umetnostni industrijski šoli je obiskoval v Ljubljani, študiral kiparstvo v Pragi, končal tekstilno šolo v Kranju in bil vzorčni risar. Med vojno je bil izseljen v Srbijo, se vrnil in bil v italijanski in nemški internaciji. Po drugi vojni je bil med drugim direktor srednje tehniške tekstilne šole v Kranju, nato pa kustos in varuh Prešernovega muzeja v Kranju. Že kot dijak se je literarno udeleževal, pisal kasneje učbenike za tekstilne šole, napisal Slovensko tekstilno terminologijo, pisal o zgodovini tekstilnega šolstva v Kranju, po drugi vojni pa je objavljajl članke in razprave o Prešernovem življenju. - SBL IV, 851.

ZOREC FRANC karikaturist

R. 15. nov. 1854 v Šentlovrencu pri Trebnjem, u. 1. febr. 1930 na Gorenjih Sušicah pri Dol. Toplicah. Gimnazijo je obiskoval 1867 - 1875, študiral v Ljubljani bogoslovje, bil 1879 ordiniran, služboval med drugim v Stopičah in od 1917 živel kot župnik v pokoju na Gorenjih Sušicah. Je eden prvih slovenskih karikaturistov. Že kot gimnazijec je risal karikature, kmetom pa je na hiše slikal svetnike. Kot bogoslovca ga je Jakob Alešovec pritegnil k humorističnemu listu Brencelj. Kasneje je gmotno podpiral Alešovca. - SBL IV, 851.

ZOREC IVAN pisatelj

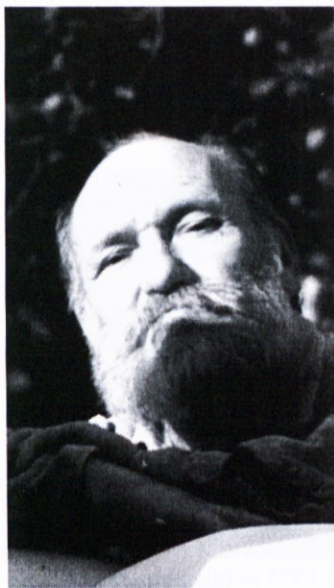
R. 25. jul. 1880 v Malem Gabru pri Stični, u. 30. jul. 1952 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani in po 5. razredu odšel k vojakom. Od 1903 do I. svetovne vojne je bil uradnik pri Državnih železnicah v Trstu, od 1918 do smrti pa uradnik pri Direkciji državnih železnic v Ljubljani.



Ivan Zorec

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

Rast 6 / 2000



Janez Zorko

ni. V Trstu je deloval tudi v dramatičnem društvu in bil eno leto intendant. Njegovo literarno delo obsega novele in povesti, glavno delo pa je tetralogija *Beli menihi*, *Stiški svobodnjak*, *Stiški tlačan*, *Izgnani menihi*. Njegovo književno zapuščino hrani Knjižnica Mirana Jarca. - SBL IV, 852.

ZORKO (SORKO) IVAN pravnik in publicist

R. 13. okt. 1833 v Novem mestu kot sin oskrbnika, u. neznano kje in kdaj. Od 1844 do 1850 je obiskoval novomeško gimnazijo, končal z odliko 6. razred (v šolskih izveštjih je vpisan kot Sorko). Kot sodni avskultant je služboval pri novomeškem okrožnem sodišču, čigar predsednik je bil Scheuchenstuel, mož Primčeve Julije. Ko je ta l. 1864 umrla, je Zorko anonimno objavil v ljubljanskem nemškem časopisu njeno osmrtnico, ki je bila dolgo neznana, dokler je ni objavil s komentarjem novomeški profesor dr. Alojz Turk. Zaradi te osmrtnice je mož Primčeve Julije kazensko premestil Zorka v Ljubljano, od tam pa je bil po kratkem času premeščen v Maribor. - Jarč J.: Pred 100 leti v Novem mestu (Dolenjski list 1964, št. 1-14). Slovenški jezik 4/1941, 103. Jarčev zbornik, str. 98, 114, 132.

ZORKO JANEZ slikar in kipar

R. 1937 v Podgorju ob Sevnici na Dolenjskem. Osnovno šolo je obiskoval na Radni, se v Brežicah izučil za avtomehanika in se zaposlil v Renaultovem servisu v Ljubljani, kjer so mu omogočili izpopolnjevanje v risanju v slikarski šoli Klas. L. 1964 je odšel v Pariz. Tam je po štirih letih diplomiral na akademiji za likovno umetnost, opustil slikanje in se predal kiparjenju v lesu, bronu in kamnu. Osnovel je svoj atelje na Montparnassu in sodeloval na številnih razstavah v Parizu, Antverpnu, Luxemburgu in l. 1974 sodeloval tudi na Formi vivi v Kostanjevici. Njegov prijatelj Rudi Stopar ga je označil kot zadnjega montparnasovca. - Rast 9/1998 št. 1, str. 42 - s sliko. Dolenjski razgledi 3. snopič, str. 70. Delo 17. dec. 1993, št. 294, str. 31.

ZUPAN ADOLF pravnik in družbenopolitični delavec

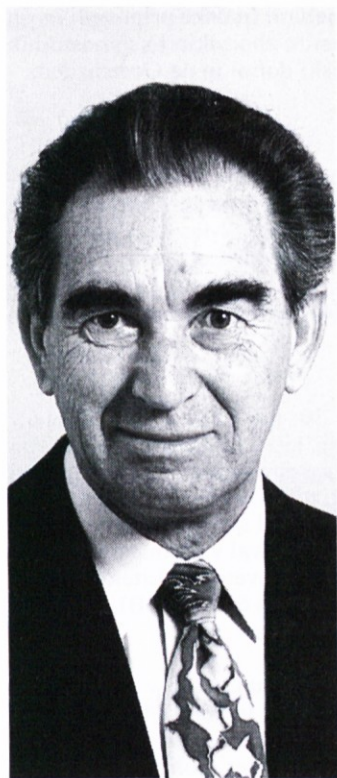
R. 21. okt. 1953 v Poljanah pri Mirni Peči. Po osnovni šoli v Mirni Peči se je izučil za ključavničarja, končal policijsko šolo in bil miličnik v Novem mestu, končal še višjo policijsko šolo in ob delu študiral pravo ter postal magister. Nato je bil v službi pri Cestnem podjetju v Novem mestu, postal član izvršnega sveta novomeške občine in tudi njegov predsednik. Nato je bil direktor novomeške Komunale, nastopil službo pri Telekomu Novo mesto ter postal direktor Telekoma Slovenije. Pod njegovim učinkovitim vodstvom je podjetje s 3000 zaposlenimi postalo eno izmed najuspešnejših podjetij v Sloveniji. - Dolenjski list 12. jun. 1997 št. 23, str. 23 - s sliko. Podatki Andreja Bartlja, novinarja Dolenjskega lista.

ZUPAN IVAN pesnik, časnikar in prevajalec

R. 3. jul. 1875 v Borovaku pri Podkumu, u. 15. jun. 1950 v Clevelandu. V Ljubljani je obiskoval 2 razreda klasične gimnazije in 3-letno trgovsko šolo ter bil po odsluženem vojaškem roku knjigovodja in se 1913 izselil v ZDA. Bil je knjigovodja v potovalnem uradu, pomožni urednik Glasa naroda in urednik več slovenskih časnikov do upokojitve 1946. Priložnostno je režiral in prevajal popularne ameriške pesmi ter tudi sam pesnikoval. Izdal je pesniško zbirko *Iz življenja za življenje* (1935), v avtobiografskih spisih pa se spominja tudi nekdanjega sošolca Dragotina Ketteja. - SBL IV, 869.

ZUPAN (SUPPAN, ŽUPAN) Jakob teolog, pesnik

R. 4. jul. 1785 na Prevojah pri Domžalah, u. 16. febr. 1852 v Celovcu. Gimnazijo je študiral v Ljubljani (vmes 1799 tudi v Novem mestu). Nato je študiral bogoslovje v Ljubljani in na Dunaju in bil 1809 promoviran za doktorja teologije. Od 1811 do 1815 je bil kaplan v Šmarju pri Ljubljani. L. 1815 je postal profesor bogoslovja in profesor za orientalske jezike na liceju. Kot pesnik je sodeloval pri Kranjski čbelici, prišel zaradi svojih nazorov v spor s cerkveno in državno oblastjo. Imel je veliko znanje, vendar je bil čudaške narave in slab pesnik. L. 1836 je bil upokojen s polovično pokojnino. Ko je bil 1831 v Novem mestu obnovljen kolegiatni kapitelj, ki so ga bili Franco-



Jože Zupan

zi 1810 ukinili, je zložil v slovenščini pesem Lik Noviga mesta o voskresji zbora svoje fare, v kateri slavi vojvoda Rudolfa in ljubljanskega škofa Wolfa, ker sta obnovila kapitelj. To je prvi novomeški slovenski tisk. - SBL IV, 870. Tončič L.: Tiskarstvo na Dolenjskem, 37, 40.

ZUPAN JOŽE šolnik, urednik in publicist

R. 5. apr. 1938 na Bohinjski Beli. Po maturi je študiral slavistiko v Ljubljani in še kot študent poučeval slovenski jezik na osnovni šoli v Šentrupertu. Po več kot 40 letih je še vedno tam, zadnja leta kot ravnatelj šole. V teh letih je razvil bogato kulturno dejavnost: bil je igralec in režiser, urednik šolskega glasila Preproste besede in Samorastniške besede, predhodnice revije Rast. Bil je med drugim predsednik gibanja Bralne značke, izdal knjigo intervjujev Srečanja, zbral in uredil je zbornik o šentruperškem rojaku, zdravniku dr. Lunačku. S svojim delom je na območju Šentruperta in Trebnjega opravil podobno kulturno delo, kot ga je v Kostanjevici razvil šolnik in muzealec Lado Smrekar. L. 1997 je prejel Trubarjevo listino za kulturno in vzgojno delo ter 1999 državno nagrado za uspešno vzgojno-izobraževalno delo. - Rast 9/1998 št. 3, str. 277 - s sliko. Slovenski almanah '98, str. 94.

ZUPAN VITOMIL književnik in scenarist

R. 18. jan. 1914 v Ljubljani, u. 14. maja 1987 prav tam. Po gimnazijski maturi je študiral gradbeništvo, prekinil študij in diplomiral 1958. Veliko je potoval po svetu, se preživiljal s priložnostnim delom, bil kurjač na ladjah itd. Med drugo vojno bil v italijanski internaciji, odšel 1943 v partizane in bil napovedovalec pri Radiu OF. Po vojni je vodil kulturni program Radia Ljubljana, od 1947 pa je bil svobodni pisatelj. L. 1948 je bil obtožen nemorale, poskusa uboja, izpodkopavanja družbeno-političnih in kulturnih osnov družbene ureditve in obsojen na 10 let zapora. Po izpustitvi je razvil bogato literarno dejavnost, ki zajema prozo, dramatiko, filmsko scenaristiko, poezijo, esejistiko, predvsem pa romanopisje. Prejel je Prešernovo nagrado (dvakrat), Župančičevo (dvakrat) itd. - SBL IV, 880. Slovenska književnost (CZ 1982), str. 407.

ZUPANC ALOJZ lokalni zgodovinar

R. 16. jul. 1893 v Znojilah pri Krki, u. 22. jul. 1974 v novomeški bolnici. Gimnazijo je študiral v Škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani in bil med prvimi maturanti te ustanove 1913. L. 1917 je bil v Ljubljani posvečen v duhovnika. Še isto leto je postal kaplan v Dolenjskih Toplicah, odšel po dveh letih v Žužemberk in nato za župnika v Šmihel pri Žužemberku. Tu je bil 51 let župni upravitelj. Bil je izvrsten poznavalec preteklosti Suhe krajine in je napisal kronike skoraj vsem župnijam v dekaniji. Svoje bogato znanje je razdal vsem, ki so se obračali nanj za podatke, saj je "poznal tako rekoč vsako družino po celi Krški dolini", kot je napisal njegov biograf France Dolinar. Pred 2. svetovno vojno je bil imenovan za banskega svetnika. L. 1988 je izšla v Buenos Airesu Zgodovina Ajdovca v Krajini, ki jo je priredil omenjeni zgodovinar na podlagi bogatih Zupančičevih podatkov. - Zupanc Al.: Zgodovina Ajdovca v Krajini. Uredil prof. France Gnidovec, str. 5.

ZUPANČIČ JAKOB šolnik

R. 11. jul. 1871 na Selih pri Šmarju na Dol., u. 20. avg. 1939 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, študiral matematiko in fiziko na Dunaju in 1897 opravil usposobljenostni izpit iz obeh predmetov in poučeval v Kranju, Ljubljani, Novem mestu (1901-03), v Gorici in bil od 1919 ravnatelj gimnazije v Mariboru. Bil je razgledan pedagog in je predelal oz. dopolnil več Matkovih učnih knjig za aritmetiko, algebro in geometrijo ter se zanimal tudi za letalstvo in o tem pisal. - SBL IV, 894.

ZUPANC LOJZE pisatelj in zbiralec ljudskega blaga

R. 21. sept. 1906 v Ljubljani, u. 2. jun. 1973 v Škofji Loki. Po maturi na mariborskem učiteljskišću je učiteljeval na Štrekljevcu, v Starem Apnu pri Turjaku, Stari Cerkvi in Spodnjem Logu pri Kočevju, po vojni pa v Gradcu in Podzemlju v Beli krajini in Gornjem Gradu ter v Škofji Loki. Na večini



Iva Zupančič

šol je bil tudi ravnatelj. Že na Štrekljevcu je nabiral ljudske pripovedi in jih literarno obdeloval ter objavljaval v številnih listih, zbornikih in samostojnih knjigah. Zbiral je ljudsko blago tudi v Savinjski dolini in na Gorenjskem. - SBL IV, 1885.

ZUPANČIČ IVA igralka

R. 23. jan. 1931 v Šmavru pri Trebnjem. Osnovno šolo je obiskovala v Trebnjem, bila med vojno partizanska kurirka, po vojni pa je diplomirala na Akademiji za igralsko umetnost. Bila je angažirana v Mestnem gledališču ljubljanskem, nato v Drami ter se izpopolnjevala v Londonu, Parizu in Moskvi. Igrala je predvsem karakterne vloge. Veliko je nastopala tudi v radiu in na televiziji ter prejela Sterijino nagrado, nagrado Prešernovega sklada, Borštnikovo diplomo itd. - SBL IV, 893.

ZUPANČIČ (ZUPAN) JAKOB pisatelj

R. 1. okt. 1895 na Otovcu pri Črnomlju, u. 30. jul. 1980 v San Joseju v Kaliforniji. Po maturi na novomeški gimnaziji 1916 je odšel na fronto, po vojni pa je študiral na trgovski akademiji v Zagrebu in pravo na ljubljanski univerzi ter obenem služboval v Ljubljanski kreditni banki. L. 1921 je odšel v ZDA in živel v Chicagu in Los Gatosu ter skrajšal svoj priimek v Zupan. Vključil se je v slovensko kulturno življenje, sodeloval v dramskih skupinah, bil urednik Mladinskega lista in sourednik Prosvete itd. Literarno se je udejstvoval že v gimnaziji, v ZDA je pisal novele in črtice. - SBL IV, 894.

ZUPANČIČ JANEZ nabožni pisatelj

R. 28. dec. 1819 v Šmarju pri Grosupljem, u. 21. jun. 1895 v Radomljah. Gimnazijo in bogoslovje je obiskoval v Ljubljani in bil 1843 ordiniran. Služboval je med drugim v Moravčah, Blagovici in Ihanu, po upokojitvi pa je živel v Radomljah. Napisal je več nabožnih knjig ter molitvenikov, ki se odlikujejo po preprostem slogu in ljudskem jeziku. Z dobičkom od svojih knjig je podpiral Vincencijevo družbo in Marijanišče. - SBL IV, 895.

ZUPANČIČ JANEZ družbenopolitični delavec, spomeničar

R. 1. 1900 v Smolenji vasi, u. 3. dec. 1978 v Novem mestu. L. 1912 se je zaposlil na novomeški železniški postaji kot kurjač. Med prvo svetovno vojno je bil na fronti in 1918 med upornimi kranjskimi Janezi v Judenburgu določen za ustrelitev. L. 1941 se je takoj vključil v NOB, opravil nešteto pogumnih dejanj za partizane in bil vojaški vojni referent pri odboru OF v Zabji vasi. Po vojni je napredoval do strojnega mojstra. Prejel je republiško priznanje OF in spomenico 1941. - Dolenjski list 1. maja 1978 št. 19, str. 24 - s sliko.

ZUPANČIČ JOŽE logar, spomeničar

R. 15. okt. 1898 v Podhosti, u. 6. okt. 1974 v ljubljanski bolnici. Kot mlad fant se je povezal z bojem za samostojnost domovine in se kot Maistrov borec vključil v boj za slovensko Koroško. Po prvi vojni je bil kočijaž pri gozdni upravi v Soteski in postal logar na Frati. L. 1941 se je pridružil partizanom in jim uredil zavetje na Frati. Za svoje delo, ki ga je opravljal s pomočjo svoje žene Justine, je po vojni prejel spomenico in dve odlikovanji. - Dolenjski list 10. okt. 1974 št. 41, str. 3. Gozdarski vestnik 35/1977 št. 3, str. 125 - s sliko.

ZUPANČIČ JOŽE prevajalec in časnikar

R. 1. marca 1894 v Zavrtcah pri Višnji Gori, u. 29. jul. 1969 na Malem Lošnju in je tam pokopan. V Ljubljani je obiskoval klasično gimnazijo. Leta 1915 je bil mobiliziran in kot poročnik poslan na fronto, kjer se je predal Rusom. L. 1920 je stopil v Rdečo armado in se po dveh letih vrnil v Ljubljano. Postal je glavni urednik Slovenskega naroda, 1943 pa so ga Nemci odpeljali v Dachau. Po vojni je bil časnikar pri raznih listih in prevedel nad 60 romanov iz srbohrvaščine, ruščine, češčine in nemščine. - SBL IV, 896.

ZUPANČIČ KATKA roj. VRTAČIČ pisateljica

R. 17. sept. 1889 na Griču pri Črnomlju (žena Jakoba Zupančiča - Zupana),

u. 8. sept. 1967 v Los Gatosu v Kaliforniji. Po osnovni šoli na Mavrlenu je obiskovala meščansko šolo v Šmihelu pri Novem mestu in učiteljišče v Gorici ter poučevala v Šmihelu, Podzemlju, Črnomlju, na Talčjem Vrhu, v Čepljah in Mavrlenu. Leta 1923 je odšla za možem Jakobom v Chicago. Tam je učila na slovenski šoli, režirala in sodelovala v naprednem slovenskem tisku. Pisala je pesmi za otroke, za odrasle pa predvsem pesmi s socialno problematiko in zoper krivice kapitalističnega reda. Njena proza posega v življenje šolarjev in lastno mladost, v obojih pa prevladuje socialna problematika. - SBL IV, 897.

ZUPANČIČ MARIJA šolnica in politična delavka, spomeničarka
R. 30. nov. 1914 v Radečah pri Zidanem Mostu. Končala je učiteljišče, bila od 1943 aktivistka OF, nato v nemškem taborišču. Po vojni je bila sekretarka GO AFŽ Slovenije, pomočnica ministra za socialno skrbstvo, učiteljica na osnovni šoli v Krškem in Trbovljah, nato do upokojitve ravnateljica ljubljanskega učiteljišča, republiška poslanka itd. Je nosilka spomenice 1941. - Ko je ko 1970, 1193.

ZUPANČIČ roj. **ROZMAN, TINA (JUSTINA)** politična delavka
R. 17. nov. 1908 v Slovenskem Javorniku. Živi v Podhosti pri Dolenjskih Toplicah. Ob začetku druge svetovne vojne je živela na Jesenicah na Gorenjskem in se pred nacisti 1941 umaknila na Frato k Jožetu Zupančiču, svojemu kasnejšemu možu, ki jo je vključil v delo za partizane. Bila je delegatka na I. kongresu SPSŽ v Dobrniču. Nato je delala na oddelku za ljudsko imetje pri SNOS, po vojni pa na oddelku za prosveto in kulturo v Novem mestu. L. 1962 je izšla njena brošura "Frata" v zbirki Dokazi. - Osební podatki novinarju Andreju Bartlju. Gozdarski vestnik 35/1977 št. 3, str. 125. Dolenjski list 17. febr. 2000, priloga Dolenjski list 50 let, str. 14 - s sliko.



DOLENJE SUŠICE, 1. septembra – V gostišču Kolesar so predstavili novo knjigo novomeške pisateljice Ivanke Mestnik Gorjanski škrtati v kraljestvu Brbuča, ki jo je izdala Dolenjska založba. Delo je ilustriral akademski slikar iz Dolenjskih Toplic Jože Kumer. Na predstavitvi je nastopila lutkarica Tatjana Grabrijan.

NOVO MESTO, 1. septembra – Predsednik države Milan Kučan je odprl 6. bienale slovenske grafike, ki ga je znova uspelo pripraviti domačemu akademskemu slikarju in grafiku Branku Suhyju. Do 31. oktobra je bil tako v Jakčevem domu, na gradu Otočec in v novomeški gimnaziji na ogled izbor del tridesetih slovenskih ustvarjalcev. Veliko nagrado Otočec je prejel ljubljanski umetnik Vladimir Makuc, nagradi Novega mesta pa sta prišli v roke Črtomirju Frelihu iz Radomelj in Nataši Mirtič iz Novega mesta. Na otvoritveni slovesnosti so spregovorili prof. dr. Konrad Oberhuber, direktor Moderne galerije v Zagrebu Igor Zidić ter Branko Suhy.

BRESTANICA, 2. septembra – Na gradu Rajhenburg sta nastopila Big band Krško in Big band GD Nova iz Nove Gorice.

GORA, 2. septembra – Predstavil se je mešani pevski zbor KD sv. Lovrenca Gora ter vokalna skupina Valvasor.

NOVO MESTO, 2. septembra – Knjigarna Goga je povabila na večer šansonov, ljudskih pesmi in filmske glasbe z naslovom Odmev zaprašenih ulic, ki sta ga oblikovala harmonikar Branko Rožman in violinistka Petra Božič. – Novomeška pesnica Marjanca Kočevar je na svojem literarnem salonskem večeru gostila pesnike iz Ljubljane, Kočevja in domačine, gostje večera pa so bili člani Založbe Beletrina. S slikarsko razstavo se je predstavil Igor Obradinovič. Za glasbeno popestritev večera sta poskrbela kantavtorica Stanka Macur in Janko Avsenak z igranjem na klaviature.

VELIKE MALENCE, 2. – 3. septembra – Trinajst članov Društva likovnikov Brežice je ustvarjalo na likovni koloniji pod geslom Krka 2000, ki jo je organizirala brežiška območna izpostava Sklada.

ŽUŽEMBERK, 2. septembra – Skupina Orlek iz Zagorja ob Savi je prvič nastopila pred suhokranjskim občinstvom.

PIRAN, 4. – 10. septembra – Slikarju Francu Železniku je pripadla velika odkupna nagrada na 35. piranskem ekstemporu. Nagrado je prejel za delo z naslovom Piranski simbol. Na srečanju je sodeloval tudi novomeški slikar Jože Kotar, ki je bil tudi nagrajen.

KRŠKO, 5. septembra – Pevka ljudskih pesmi Ljuba Jenče je popestrila otvoritev kiparsko-slikarske razstave Jirija Kočice in Žige Okrona v Galeriji Krško. – V kulturnem domu se je predstavil Severnobavarski mladinski pihalni orkester, ki je bil na turneji po Sloveniji.

BREŽICE, 7. septembra – KUD Krka je povabil v Posavski muzej na koncert Josipe Lisac in Svetlane Makarovič.

KOČEVJE, 7. septembra – Mag. Janez Črnač je v hotelu Valentin predstavil nove razglednice Kočevske in Kolpske doline.

ŠENTJERNEJ, 7. september – Bachov orgelski ciklus 2000 se je v župnijski cerkvi nadaljeval s koncertom organistke Angele Tomanič.

BRESTANICA, 8. septembra – S koncertom z naslovom Iz novega sveta se je na gradu Rajhenburg v okviru Jesenskih serenad predstavil pihalni kvintet Korfej. Nastop so ponovili še na gradu Bogenšperk.

KOSTANJEVICA, 8. septembra – Galerija Božidarja Jakca je povabila v Lamutov likovni salon na predstavitev knjige prof. Dragice Čadež Lapajne z naslovom Od glave do portreta ter na otvoritev pregledne razstave risb in grafik Iva Mršnika. Za glasbeno popestritev sta poskrbela violinistka Maja Bevc in kitarist Dušan Pavlenič.

NOVO MESTO, 8. septembra – Organist Matej Burger je obogatil otvoritev razstave slikarja Janeza Repnika z Mute z naslovom Svet brez vese-

lja v frančiškanskem samostanu. – Potekalo je srečanje harmonikarjev in ansamblov domače glasbe.

NOVO MESTO, 8. – 10. septembra – Člani Literarnega kluba Dragotina Ketteja so gostovali pri srbskih pesnikih in pisateljih v Užicah.

PREROV, 8. – 10. septembra – Trebanjske mažorete pod vodstvom Darje Korelec so sodelovale na evropskem prvenstvu mažoretnih skupin na Češkem in v svoji kategoriji zasedle 16. mesto.

VELIKI NERAJEC, 8. septembra – Predstavili so knjigo Sadje, moč naravne hrane publicista Daria Corteseja.

BRESTANICA, 9. septembra – Na gradu Rajhenburg je potekalo srečanje romskih plesnih skupin.

LITIJA, 9. septembra – Na gradu Bogenšperk se je s koncertom Barok na harmoniki prestavil Uroš Svete.

NOVO MESTO, 10. – 14. septembra – Na 21. Krkinem srečanju slikarjev so ustvarjali: Nikolaj Beer iz Izlak, Tomaž Kržišnik, Gregor Dolenc, Žarko Vrezec in Urška Nina Cigler iz Ljubljane ter Jože Slak – Đoka iz Mirne Peči.

BRESTANICA, 12. septembra – Na gradu Rajhenburg so odprli razstavo udeležencev likovne šole Krško, februar – junij 2000 pod mentorstvom akademskega slikarja Todorčeta Atanasova. Za popestritev sta s plesnim nastopom poskrbela Katja Žigante in Jernej Picelj iz Plesnega kluba Novo mesto.

BREŽICE, 14. septembra – Sevnški likovnik Rudi Stopar je vodil muzejsko delavnico v Posavskem muzeju.

NOVO MESTO, 14. septembra – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Šukar gilja: romske pesmi s slovarjem. Z urednikom knjige in članom skupine Miho Šventom se je pogovarjal Andrej Bartelj. – Direktorica Kulturnega centra Janeza Trdine Mira Maljuna je predstavila program za leto 2000/2001.

ŠENTJERNEJ, 14. septembra – V župnijski cerkvi je Bachova dela izvajal organist Dimitrij Rejc.

ČRNOMELJ, 15. septembra – V okviru Dnevov evropske kulturne dediščine so v Špeličevi hiši odprli razstavo del mladih likovnikov, ki so avgusta ustvarjali v likovni delavnici pod vodstvom akademskega slikarja Roberta Lozarja.

NOVO MESTO, 15. septembra – Muzejski svetovalec Jožef Matijević je v galeriji Dolenjskega muzeja predstavil slikarsko razstavo del akademskega slikarja Jožeta Marinča iz Kostanjevice. Na otvoritvi je za prijetno vzdušje poskrbel ljubljanski ansambel Trio A s pevko Alenko Kozolc iz Novega mesta.

RIBNICA, 15. septembra – Tomaž Brate je predstavil razstavo Dostojanstvo arhitekture Marjana in Marka Mušiča v galeriji Miklove hiše.

STRAŽA, 15. septembra – V cerkvi sv. Tomaža sta na koncertu zaigrala Mateja Bajt na kljunasti flavti ter Milko Bizjak na špinetu.

LITIJA, 16. septembra – V okviru koncertov Jesenskih serenad je bil na gradu Bogenšperk koncert Svetloba v temi flavtistke Alenke Zupan. Naslednji dan pa je bilo mogoče prisluhniti koncertu Od zibelke do groba kvarteta Fortissimo.

ŽUŽEMBERK, 16. septembra – Pesnika Jurij Marussig in Ivan Malavašič sta sodelovala na večeri petja in poezije z naslovom V spomin na Milo v grajski vinski kleti. Predstavili so se še moški pevski trio Brin, Jure Ciber, Lidija Virant, Sašo Kovač, Primož Pasar in pevke suhokranjskega turističnega društva.

METLIKA, 17. septembra – V Ljudski knjižnici je igralka in režiserka Violeta Tomič sodelovala na zaključku 3. slovenskega knjižnega kviza Prežihov Voranc in Koroška, v Mladinskem centru Brežice pa pevka Nuša Derenda. Podobno prireditev so naslednji dan pripravili tudi v Zavodu za izobraževanje in kulturo v Črnomlju ter v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, kjer je nastopil čarovnik Roman Frelj.

STRAŽA, 17. septembra – Z nastopom Pihalnega orkestra Krka Zdravilišča se je pričela tradicionalna prireditev Straška jesen z naslovom Iz babičine skrinje.



Akad. slikar Todorče Atanasov je bil mentor likovne šole v Krškem

ŠENTRUPERT, 18. septembra – Podružnica Bralnega društva za Dolenjsko, Belo krajino in Posavje je medse povabila pisateljico dr. Kristino Brenkovo. Srečanje je bilo v OŠ dr. Pavla Lunačka.

MULJAVA, 19. septembra – Likovni ustvarjalci iz Ivančne Gorice, Kočevja, Ribnice in okolice Ljubljane so se predstavili na razstavi v Galeriji Kresnička na Jurčičevini.

KRŠKO, 20. – 29. septembra – V okviru 10. Dnevov evropske kulturne dediščine so potekali arhitekturne, slikarske in kiparske delavnice, slikovni seminarji, predavanja in okrogla miza o Valvasorjevi hiši ter razstava o delih tega znamenitega moža, literarno - dramski večer, v Galeriji Krško pa so odprli fotografsko razstavo del z državnega natečaja Dediščina med nami.

NOVO MESTO, 20. septembra – Janez Mežan se je v knjigarni Goga pogovarjal z ministrom za kulturo Rudijem Šeligo.

KOČEVJE, 21. – 28. septembra – Pokrajinski muzej Kočevje je pripravil predavanje o obnovi Šeškovega doma ter o sakralni dediščini na Gorenjskem.

BRESTANICA, 22. septembra – Flavtistka Alenka Zupan je nastopila na gradu Rajhenburg, predstavila pa je projekt Svetloba v temi.

BREŽICE, 22. septembra – Mladinski center je pripravil na dvorišču gradu koncert Gibbonija in Cubisma.

KOČEVSKA REKA, 22. septembra – V Dulminovi hiši so odprli razstavo fotografij Ohranimo (Mirtovski) potok avtorja Viktorja Luskovca.

KOSTANJEVICA, 22. septembra – Ljubljanski oktet je popestril otvoritev razstave del akademskega kiparja prof. Dušana Tršarja v Galeriji Božidarja Jakca. Umetnika in razstavo je predstavila dr. Nadja Zgonik.

NOVO MESTO, 22. septembra – Na Glavnem trgu so predstavili odlomke najnovejše dolenjske akcijske komedije Na svoji Vesni, ki nastaja v novomeški produkciji. Nastopila je Mestna godba Novo mesto. – V Knjigarni Goga so predstavili dvojni album Novo mesto 1977-1997 s 37 skladbami 24 glasbenih skupin. Gre za antologijo novomeškega roka, katere urednik je Tomaž Koncilija.

RIBNICA, 22. septembra – V gradu so odprli stalno razstavo V Ameriko, ki prikazuje izseljevanje iz Ribniške doline do druge svetovne vojne.

KOVAČA VAS, 23. septembra – V cerkvi sv. Antona je ljubljanski pomožni škof Andrej Glavan blagoslovil sliko Narodna pomiritev slikarja Maksima Sedeja ml.

SREDNJI GLOBODOL, 23. septembra – Komorni duo s Karolino Šantl Zupan (prečna flauta) in Pavlo Uršič Kunej (harfa) je nastopil na zadnjem koncertu iz niza Koncerti ob svečah v Domu glasbene dediščine.

ARDRO POD VELIKIM TRNOM, 24. septembra – Odprli in blagoslovili so kapelico, ki so jo poimenovali po Antonu Martinu Slomšku.

KRŠKO, 24. septembra – Na glasbeno-baletnem popoldnevu v kulturnem domu so nastopili: vokalna skupina Solzice in Posavski oktet, sledila pa je predstava Lectovo srce baletne skupine Croatia iz Zagreba.

STIČNA, 24. – 30. septembra – Pripravili so dneve odprtih vrat Slovenskega verskega muzeja z razstavo Zgodovina krščanstva na Slovenskem.

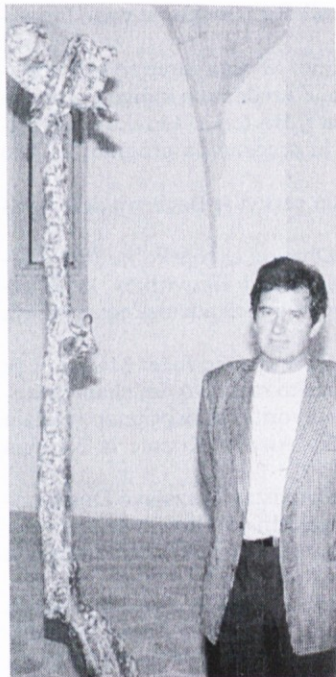
DRAGATUŠ, 26. septembra – V osnovni šoli so predstavili knjigo Otroške igre v Beli krajini.

BRESTANICA, 28. septembra – Na zadnjem koncertu iz niza Jesenske serenade je na gradu nastopil pevski kvartet Fortissimo in navdušil s koncertom Od zibelke do groba.

GROSUPLJE, 28. septembra – V kulturnem domu je potekalo območno srečanje literatov, ki so ga popestrile pevke upokojenskega zbora Lastovke.

KOSTEL, 28. septembra – V prostorih Nove Ljubljanske banke so odprli razstavo del kiparja Jožeta Lisca iz Kočevja. Umetnika je predstavil Andrej Pečnik, v kulturnem programu pa so nastopili učenci domače šole.

NOVO MESTO, 29. septembra – Skupina Ira Roma je nastopila s staroslovanskimi, ruskimi in ciganskimi napevi v Knjigarni Goga. – V prostorih župnije Šmihel so odprli razstavo umetniških del, ki so nastala na letošnji 3. bienalni slikarski koloniji Sedem stoletij svetlobe in senc – Šmihel 2000. V kulturnem programu sta nastopila skupina Zarja in Sonce ter pesnik Smiljan Trobiš.



Akad. kipar prof. Dušan Tršar na svoji razstavi v nekdanji samostanski cerkvi, zdaj razstavišču Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici

ČRNOMELJ, 30. septembra – Ob obletnici smrti pesnika in pisatelja prof. dr. Vinka Beličiča, rojaka in častnega občana, so v pastoralnem centru pripravili spominsko slovesnost, na Perčevi hiši pa so mu odkrili spominsko ploščo.

KOPRIVNICA, 30. septembra – Humanitarno društvo M&V Novina je v osnovni šoli povabilo na dobrodelni koncert, na katerem so nastopili harmonikarji Tonija Sotoška, vokalna skupina Valvasor, Žabice iz vrtca in učenci domače osnovne šole.

NOVO MESTO, 30. septembra – Na koncertu v župnijski cerkvi v Šmihelu so nastopili: sopranistka Urška Damiš, tenorist Matjaž Kastelic, rogistka Maja Burger in orglar Matej Burger.

ORMOŽ, 30. septembra – Na 7. tekmovalju godb Slovenije je v zabavnem programu in v kategoriji godb do 30 članov Mestna godba Novo mesto dosegla prvo mesto.

SENOVO, 30. septembra – Gledališka skupina DKD Senovo je pod vodstvom režiserke Bože Ojsteršek pripravila premiero nove komedije Toneta Partljiča Politika – bolezen moja.

DOLENJSKE TOPLICE, septembra – V podhodu zdravilišča so na ogled postavili razstavo del Božene Gobec Bože z motivi iz narave.

KOČEVJE, septembra – Ob občinskem prazniku je častni občan postal akademski kipar Stane Jarm.

LINZ, septembra – Kočevski fotografi so uspešno sodelovali na krožni razstavi v Avstriji.

NOVO MESTO, septembra – V širši polfinalni izbor za nastop na državni plesni prireditvi Sredi prostora 2000 se je uvrstila Klara Magič iz plesne skupine Roza pirueta 2 iz Novega mesta s točko Ples teme.

PLANINA PRI PODBOČJU, septembra – Na izletniški domačiji Stipič je svoja dela razstavila upokojena domača učiteljica Anica Božič.

VELIKE BRUSNICE, septembra – 11-letni harmonikar Gašper Mrak je na tekmovalju za zlato harmoniko Ljubečane prejel zlato plaketo.

VIDEM-DOBREPOLJE, septembra – Znova so obudili srečanje ljudskih pevcev in godcev Ko zbrani gremo skozi vas.

OKTOBER

KOČEVJE, 3. oktobra – Ob občinskem prazniku je vdova slikarja Božidarja Jakca in častna občanka Občine Kočevje Tatjana Jakac podarila nekaj slikarskih del, ki bodo del stalne razstave Jakčevih risb v Šeškovem domu.

NOVO MESTO, 3. oktobra – Trio String.si je popestril otvoritev razstave slikarskih del, ki so nastala na 21. Krkinem srečanju slikarjev. O delih je spregovorila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe.

TREBELNO, 4. oktobra – Odprli so arheološko pot pri sv. Petru.

MALA LOKA, 5. – 6. oktobra – Na gradu so za trebanjske osnovnošolce potekale likovne delavnice pod mentorstvom Zdenke Bukovec in Marinke Mohorčič.

NOVO MESTO, 5. oktobra – Domača mladinska pisateljica Ivanka Mestnik je v Knjižnici Mirana Jarca predstavila svojo novo knjigo Gorjanski škrti v kraljestvu Brbuča. – V Knjižnici Mirana Jarca je p. Felicijan Pevec iz frančiškanskega samostana predaval o svetih podobnicah. – Galerija Luna je razstavno sezono pričela z odprtjem slikarske razstave del Barbare Čizmek iz Pirana.

ŠENTJERNEJ, 5. oktobra – Na sedmem koncertu iz cikla Bachovih orgelskih koncertov je nastopil organist Izidor Rejc.

NOVO MESTO, 6. oktobra – Galerija Kralj je povabila na odprtje pregledne slikarske razstave del domačina Igorja Obradinoviča. O razstavljalcu je spregovoril Jožef Matijević, za popestritev pa je poskrbela pevka Irena Vrčkovnik. – V Knjižarni Goga je bilo mogoče prisluhniti pogovoru s pisateljem Mihom Mazzinijem. Z gostom se je pogovarjal Damijan Šinigoj.

STIČNA, 6. – 8. oktobra – V Slovenskem verskem muzeju so odprli slikarsko razstavo Marije Tratar, v kulturnem domu pa je teater Torpedo iz Murske Sobote uprizoril komedijo Življenje profesorjev.

KOSTANJEVICA, 7. oktobra – Gledališka skupina DKD Svoboda Senovo je gostovala s Partljičevo komedijo Politika, bolezen moja.



P. Felicijan Pevec je v Knjižnici Mirana Jarca pripravil zanimivo predavanje o podobnicah

RIM, 7. -12. oktobra – Na gostovanju so se mudili člani sevnškega okteta Jurij Dalmatin.

KOBEGLAVA, 8. oktobra – Skupina Ragle iz Trebnjega je sodelovala na drugih Štrekljevih večerih, kjer se predstavljajo društva, ki gojijo ljudsko izročilo v besedi in pesmi.

ČRNOMELJ, 9. oktobra – Na prvem koncertu jubilejnega cikla GM Oder sta v glasbeni šoli nastopila saksofonistka Betka Kotnik in pianist Blaž Pucihar, čez nekaj dni pa še v novomeški glasbeni šoli.

NOVO MESTO, 9.-10. oktobra – V Domu kulture je bila na sporedu prva gledališka predstava v okviru letošnjega abonmaja in sicer monokomedija Rekviziter v izvedbi Bogomirja Verasa.

LITIJA, 11. oktobra – Potekalo je že 14. Popotovanje po Levstikovi poti.

MARIBOR, 11.-13. oktobra – Na letošnjem strokovnem posvetovanju Zveze bibliotekarskih društev Slovenije je Jadranka Zupančič, višja bibliotekarka in vodja matične službe v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, prejela Čopovo diplomu, najvišje priznanje, ki ga podeljujejo za dosežke na bibliotekarskem področju.

MIRNA PEČ, 12. oktobra – Na šoli je gostovala potujoča gledališka predstava v sklopu preventivnega programa Naučimo jih in pustimo jim živeti.

NOVO MESTO, 12. oktobra – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Vsesledja avtorjev Marka Novaka, Arturja Šterna in Zorana Pevca. – Ob tednu otroka so v Kulturnem centru Janeza Trdine odprli prodajno razstavo trinajstih likovnih ustvarjalcev. Izkupiček je namenjen Varni hiši v Novem mestu. Otvoritev je popestril literarni večer ljubezenske poezije, ki sta jo prebiral Špela Grdadolnik in Janez Skube, na kitaro pa sta zaigrala in zapela Smiljan Trobiš in Matej Škof. – Na prvem koncertu abonmaja Mladi mladim sta v Glasbeni šoli Marjana Kozine nastopila saksofonistka Betka Kotnik in pianist Blaž Pucihar.

NOVO MESTO, 12.-14. oktobra – V Knjižnici Goga je Taus teater pripravil predstavo Zborovanje gorjanskih škratov, ki so zasnovali po knjigi Ivanke Mestnik. Režiserka predstave je Tatjana Grabrijan. – Uroš Ravbar je predstavil knjigo Študent na poti okoli sveta, zanimiv pa je bil tudi literarni večer z gostom Liljano Jokić in Vujico Rešinom Tutičem iz Novega Sada.

RIBNICA, 12. oktobra – Dr. Milček Komelj in dr. Edvard Kovač sta spregovorila ob odprtju razstave del Veselke Šorli Puc v galeriji Miklove hiše.

TREBNJE, 12. oktobra – Kdo bo dobil Maričko je naslov zborovske spevoigre, ki jo je v kulturnem domu uprizoril mešani pevski zbor Biser Vodice iz Vodice.

MALA LOKA, 13. oktobra – Na gradu so odprli likovno razstavo Z ljubeznijo na gradu 2000. Prireditev sta z glasbo obogatila prof. Boštjan Dimnik in Etbin Stefančič.

RIBNICA, 13.-14. oktobra – Na Srečanju za Miklovo hišo so številni strokovnjaki s področja knjižničarstva, muzejske in galerijske dejavnosti predstavili tri dejavnosti te hiše.

BRESTANICA, 14. oktobra – Na gradu Rajhenburg so odprli razstavo del, ki jih je v likovni koloniji Kostanjek 2000 ustvarilo sedem likovnikov.

RAČNA, 14. oktobra – Pod naslovom Fantje po polj gredo je v kulturnem domu potekalo medobmočno srečanje ljudskih pevcev in godcev.

ŠENTRUPERT, 14. oktobra – Potekal je drugi jesenski pohod po Steklasovi poti.

NOVO MESTO, 16. oktobra – V Galeriji Simulaker se je predstavil mladi ljubljanski akademski slikar Miha Štrukelj. Razstavil je izbor iz dveh ciklov Avtoportreti in Portreti.

CERKLJE OB KRKI, 19. oktobra – V galeriji vojašnice sta svoje fotografije razstavljala Oskar Gerjevič iz Brežic in Marjan Vešnar iz Maribora, prvi posnetke vodovodnih stolpov, drugi podobe iz narave.

KOČEVJE, 19. oktobra – V Pokrajinskem muzeju so odprli gostujočo razstavo KD Naša Slovenija – Projekt slovenski kozolec z naslovom Slovenski kozolec.

NOVO MESTO, 19. oktobra – Društvo Novo mesto je pripravilo zanimivo znanstveno srečanje o oblikovanju kulturnih ustanov in razvoju Novega mesta v kulturno središče Dolenjske. – Lutkovno gledališče Ljubljana je v



Uvod v lutkovno predstavo v Knjižnici Goga v Novem mestu



Poljski folkloristi v Artiĉah



Karel Plemenitaš v galeriji Krško

Domu kulture uprizorilo Korenčkovega palčka Svetlane Makaroviĉ.

NOVO MESTO, 20. oktobra – V pasaŝi na Glavnem trgu je dalmatinska klapa More popestrila odprtje barvno fotografske razstave *Zob ĉasa - kamen in voda* arhitekta Marijana Lapajnet. Avtorja fotografij je predstavil Tone Gošnik, o delih pa je spregovoril dipl. likovni pedagog Branko Šuster.

ARTIĀE, 21. oktobra – Na šestem folklornem veĉeru v domaĉem prosvetnem domu so nastopili domaĉi folkloristi in gostje iz Hrvaške in Poljske.

METLIKA, 21. oktobra – Društvo Musicus je v župnijski cerkvi pripravilo koncert v poĉastitev stoletnice rojstva skladatelja Matije Tomca.

ŠKOCJAN, 21. oktobra – V gostilni Luzar je domaĉe kulturno društvo priredilo sreĉanje ljudskih pevcev.

BOŠTANJ, 22. oktobra – Fantje s Preske, ljudske pevke iz Odranca v Prekmurju, Fantje z vasi iz Škocjana ter ljudski pevci iz Boštanjja so sodelovali na sreĉanju ljudskih pevcev.

KRŠKO, 24. oktobra – V galeriji na Valvasorjevem nabreŝju so odprli razstavo del Karla Plemenitaša z naslovom *Opeka*. Avtorja je predstavila umetnostna zgodovinarica Katja Ceglar.

BREŹICE, 26. oktobra – Obĉinski praznik so poĉastili v knjiŝnici s kulturnim veĉerom, na katerem se je predstavila ljudska umetnica, pesnica in pisateljica Joŝica Komadina – Pepca iz Globokega.

ĀRNOMELJ, 26. oktobra – V knjiŝnici so ĉrnomaljskim gimnazijcem predstavili raziskovalno nalogo o Metliĉanu Engelbertu Ganglu.

NOVO MESTO, 26. oktobra – V galeriji Luna so odprli razstavo grafik, ki so nastale na 12. likovni delavnici februarja letos.

NOVO MESTO, 27. oktobra – V Knjiŝnici Mirana Jarca so predstavili knjiŝno novost Janeza Kolenca, zbirko proze *Sledovi na duŝi*. – Sedemdesetletnico pisateljice in publicistke, ĉastne obĉanke Novega mesta Tite Kovaa Artemis, so proslavili v Hotelu Krka s predstavitvijo njene nove knjige *Dva tisoĉ*, za kar je poskrbel prof. Igor Grdina. V kulturnem programu sta nastopila pianist Andrej Jarc in pevka Irena Yebuah.

MALA LOKA, 28. oktobra – Na gradu se je priĉel prvi mali etno festival Mala loka 2000.

NOVO MESTO, 28. oktobra – Na salonu poezije pri domaĉi pesnici Marjanci Koĉevar so se zbrali pesniki Majda Kne, Romana Novak, Katja Plut, Ana Rostohar, Mojca Sporĉiĉ, Blaŝ Simiĉ in David Šušel, posebna gosta pa sta bila Tatej Šulman in Oscar Leon Ruiz Ramirez iz Guadalajare.

TREBNJE, 28. Oktobra – Skupina Volk folk iz Ilirske Bistrice je bila gostja veĉera s slovensko ljudsko pesmijo, ki jo je v kulturnem domu organiziralo društvo Ragle.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 30. oktobra – Meŝani pevski zbor Pomlad je imel koncert v zdraviliŝĉu.

NOVO MESTO, 31. Oktobra – Na zadnjem koncertu Novomeŝkega glasbenega festivala je v Evangeljski cerkvi nastopil komorni duo: Mateja Krem-ljak na preĉni flauti in Simon Robinson na ŝpinetu.

NOVO MESTO, oktobra – Dolenjski muzej, ki letos praznuje petdesetletnico ustanovitve, je bil z ukazom predsednika republike Milana Kuĉana odlikovan s ĉastnim znakom svobode RS za kulturno prosvetno poslanstvo ter za odkrivanje in ohranjanje premiĉne kulturne dedišĉine. – V jedilnici Sploŝne bolniŝnice Novo mesto so postavili razstavo roĉnih del okrog ŝtiri-desetih zaposlenih v bolniŝnici, ki so nastala v njihovem prostem ĉasu. – V zbirki Dolenjske zaloŝbe Utva je izŝla ĉetrta pesniŝka zbirka Ivana Perhaja *Mladost med brezami*.

SEMIĀ – oktobra – Podruŝnica Glasbene ŝole Ārnomelj je v knjiŝnici dobila svoje prostore. – Folklorna skupine osnovne ŝole je pripravila igrico o kolinah.

SEVNICA, oktobra – Domaĉa godba na pihala je imela promenadni koncert.

ŶABNICA, oktobra – V razstavnem paviljonu Steklarstva Jugovic je razstavljal tudi akademski slikar Joŝe Marinĉ z Dob pri Kostanjevici na Krki.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Katja CEGLAR, dipl. umetnostna zgodovinarica, dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

Helena CRČEK, študentka na Veterinarski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana

Jana CVETKO, univ. dipl. etnologije in univ. dipl. sociologije, direktorica Slovenskega verskega muzeja Stična, Ljubljana

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Jože GORENC, višji knjižničar, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Tone GOŠNIK, novinar, urednik in publicist, v pokoju, Novo mesto

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Sonja KORANTER, ekonomska tehnica, Jesenice na Gorenjskem

Matjaž KMECL, dr. znanosti, univ. profesor, v pokoju, Črnuče

Tomaž KONCILIJA, učitelj slovenskega jezika, Osnovna šola Grm Novo mesto, Novo mesto

Janez KRAMARIČ, mag. prava, dipl. pravnik, Občina Črnomelj, Črnomelj
Sabina JELENC KRAŠOVEC, dr. znanosti, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana

Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture v Ljubljani, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Rozalija MOHAR, prof., sodelavka revije

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Stane PEČEK, glasbenik, v pokoju, Mokronog

Stane PEVEC, samostojni podjetnik, Ljubljana

Ivanka POČKAR, dipl. etnologinja, Posavski muzej Brežice, Brežice

Iztok PREMROV, likovni umetnostni zgodovinar, likovni urednik na RTV Ljubljana, Ljubljana

Vladimira REJC, sodelavka revije

Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Dušan STRGAR, dipl. etnolog, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Brežice

Špela TERBOVC, študentka Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana

Igor ZIDIĆ, umetnostni zgodovinar, dir. Moderne galerije v Zagrebu, Zagreb

Angelca ŽIBERNA, socialna delavka iz Ljubljane, Ljubljana

Jeanette WINTERSON, sodobna angleška pisateljica

RAST
RAST
RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
Letnik XI., leto 2000, št. 6 (72)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnika (Metlika), Anica Jakša (Semič), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilijs in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, tiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
TISK:	Tiskarna Novo mesto Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

82
RAST 2000



200701945,6

COBISS 

KNJARNICA M. JARCA
Domažnovski sadajler

RAST – DECEMBER 2000

MESTNA OBČINA NOVO MESTO